

T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
İlköğretim Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

İNSAN HAKLARI EğİTİMİNDE MATERYAL GELİŞTİRME ÜZERİNE
UYGULAMALI BİR ÇALIŞMA

ÜMRAN YILDIRIM
(Yüksek Lisans Tezi)

İstanbul - 2015

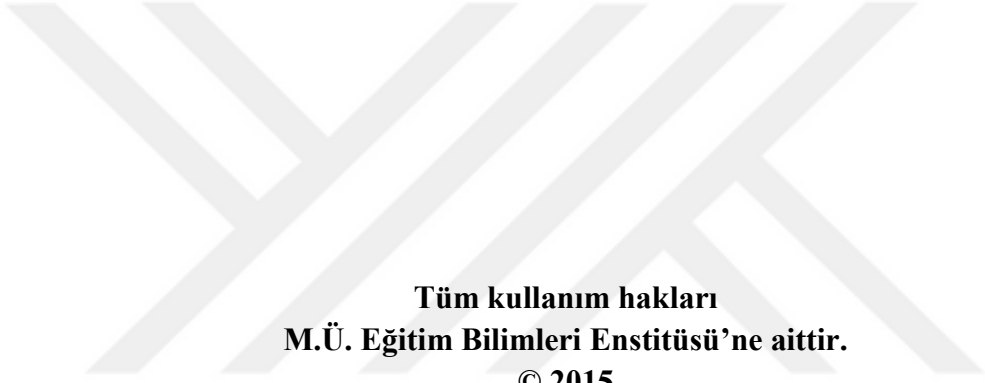
T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
İlköğretim Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

İNSAN HAKLARI EğİTİMİNDE MATERYAL GELİŞTİRME ÜZERİNE
UYGULAMALI BİR ÇALIŞMA

ÜMRAN YILDIRIM
(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Gül TUNCEL

İstanbul- 2015

**Tüm kullanım hakları
M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne aittir.
© 2015**

ONAY

Ümran Yıldırım tarafından hazırlanan “İnsan Hakları Eğitiminde Materyal Geliştirme Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma” konulu bu çalışma, 29 Aralık 2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jüri tarafından başarılı bulunmuş ve yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı Soyadı	İmza
TEZ DANIŞMANI	Yrd. Doç. Dr. Gül TUNCEL
JÜRİ ÜYESİ	Prof. Dr. Yücel KABAPINAR
JÜRİ ÜYESİ	Doç. Dr. Levent DENİZ

ÖZGEÇMİŞ

- 2007 Çırağan Lisesi
- 2011 Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programından mezun olma
- 2011 Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Programından mezun olma
- 2011 Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Programına giriş

İLETİŞİM BİLGİLERİ

E-posta: umran.yildirim34@gmail.com

ÖNSÖZ

İnsan haklarının dayandığı temel nokta bu hakların özünü oluşturan değerli varlığı, insanı, maddi ve manevi düzeye ulaştırmaktır. İnsan haklarına ortak saygıyı sağlamak da, bireyleri bu düzeye ulaştıracak önemli bir basamaktır. Kuşkusuz ki insanın maddi ve manevi düzeye ulaştırılması, insan haklarının herkes tarafından benimsenmesi ve yaygınlaştırılması hususi bir gayreti gerektirmektedir. Sarf edilecek efor, eğitim adlı lokomotifin kendisine bağlı vagonları daha iyi çekmesine katkı saylayacaktır.

İnsan hakları eğitimi yolculuğunda, yol arkadaşı olarak materyalleri seçtim. Çünkü bu süreçte yolda karşılaştığım kişilere anlatacak çok şeyim vardı. Ve ben bu anlatımı materyallerle daha etkili, daha keyifli ve daha kalıcı kılmak istedim.

Beni bu zorlu yolculuğa hazırlayan, desteğini ve güvenini her an hissettiğim danışmanım Yrd. Doç. Dr. Gül TUNCEL'e teşekkürü bir borç bilirim.

Son durakta beni karşılayan, tez jürimde yer alan ve tezin son şeklini almasında fikir ve eleştirilerini sunan Prof. Dr. Yücel KABAPINAR ve Doç. Dr. Levent DENİZ'e sonsuz teşekkür ederim.

Uygulama sınıfındaki öğretmen adaylarına, gösterdikleri çaba, sabır ve anlayış için teşekkür ederim.

Çalışmamı, başta babam Halil YILDIRIM ve annem Yurdağül YILDIRIM olmak üzere tüm aile fertlerine ithaf ediyorum.

Ümran YILDIRIM

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, insan hakları eğitimine yönelik öğretim materyalleri geliştirmek ve bu materyallerin niteliklerini belirlemektir. Eylem araştırması modeline göre düzenlenen araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. İnsan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili hale getirmek için geliştirilebilecek materyaller nelerdir?
2. İnsan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili hale getirmek için geliştirilebilecek materyallerin nitelikleri nelerdir?
3. İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme (ÖTMG) dersinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının materyal geliştirme süreç değerlendirme erişim düzeyleri nelerdir?
4. İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşleri, karşılaştıkları problemler ve öz yeterlilikleri nelerdir?

Çalışma grubunu, Marmara Üniversitesi, 2013 – 2014 Eğitim öğretim yılı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Ana Bilim Dalında, ÖTMG dersine devam eden 3. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Verilerin toplanmasında rubriklerden, öğretmen adayları ile yapılan görüşmelerden ve uygulama süresince tutulan araştırmacı günlüğünden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler, nitel veri analiz teknikleri ile çözümlenmiştir. Çalışmanın sonucunda, öğretmen adayları Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kazanımları çerçevesinde materyaller geliştirmiştir. Geliştirilen materyallerin çoğunun materyal hazırlama ilkelerine uygun olarak oluşturulduğu sonucuna varılmıştır. Öğretmen adaylarının materyal geliştirmede süreç değerlendirme erişim düzeyleri yüksek çıkmıştır. Yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara göre öğretmen adaylarının uygulamaya yönelik görüşleri olumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Uygulama sürecinde karşılaştıkları problemlerin başında insan hakları eğitimi kazanımlarına yönelik materyal tasarlanması gelmektedir.

Anahtar sözcükler: İnsan hakları, demokrasi eğitimi, materyal geliştirme

ABSTRACT

The aim of this research is to develop teaching materials for Human Rights Education and to determine the qualifications of these materials. This action research was carried out by using “action research model” and looked for answers to the following questions:

1. What are the materials which could be developed to make Human Rights and Democracy Education more effective?
2. What are the qualifications of materials which could be developed to make Human Rights and Democracy Education more effective?
3. What is the material development formative assessment access level of social sciences trainee teachers in Teaching Technologies and Material Development lesson which has been designed to develop materials for human rights and democracy education?
4. What are the opinions of social sciences trainee teachers on applying this research, their self-efficacy levels and the problems encountered in Teaching Technologies and Material Development lesson which has been designed to develop materials for human rights and democracy education?

The study group consists of third year students of Marmara University 2013-2014 academic year, Department of Social Sciences Teaching, Teaching Technologies and Material Development class. While collecting the data, rubrics, interviews with trainee teachers and research diary which has been kept throughout the process have been employed. Data were analyzed using qualitative analysis techniques.

At the end of the study, trainee teachers developed materials in accordance with Social Sciences Teaching Program objectives. It has been concluded that most of the materials developed are in accordance with course materials preparation principles. It has been found out that formative assessment access level of trainee teachers in material development is high. According to findings of teacher interviews, teachers have positive opinions about applying this research. One of the problems encountered during the process of applying is material design for human rights education objectives.

Key words: Human rights, democracy education, material development

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖZGEÇMİŞ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	x
RESİMLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR VE SEMBOLLER	xii
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Amaç	5
1.3. Araştırmanın Önemi	6
1.4. Tanımlar.....	6
BÖLÜM II: ALAN YAZIN	8
2.1. İnsan Hakları İle İlgili Temel Kavramlar	8
2.1.1. İnsan Doğası	8
2.1.2. Hak ve Hürriyet Kavramı	8
2.1.3. İnsan Hakları Kavramı	10
2.1.4. Adalet Kavramı	10
2.1.5. Eşitlik Kavramı	11
2.1.6. Güvence Kavramı.....	11
2.1.7. Direnme Kavramı	11

2.2. İnsan Haklarının Korunması	11
2.2.1. Bilinç	12
2.2.2. Bilgi	13
2.2.3.Eğitim ve Öğretim	14
2.3. İnsan Haklarının Tarihçesi	16
2.3.1. Eski Çağ'da İnsan Hakları.....	16
2.3.2. Orta Çağ'da İnsan Hakları.....	22
2.3.3. Yeni Çağ'da İnsan Hakları	27
2.3.3.1. İngiliz Haklar Bildirgesi (Petition of Rights)	29
2.3.3.2 Haksız Tutuklanmayı Yasaklayan Kanun (Habeas Corpus Act)	29
2.3.3.3. İnsan Hakları Bildirgesi (Bill of Rights)	30
2.3.3.4. Virginia Haklar Bildirgesi	30
2.3.3.5. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi	30
2.3.4. Yakın Çağ'da İnsan Hakları	31
2.4. İnsan Haklarının Sınıflandırılması	33
2.4.1. Birinci Kuşak Haklar	33
2.4.2. İkinci Kuşak Haklar	34
2.4.3. Üçüncü Kuşak Haklar	35
2.5. İnsan Hakları Eğitimi	35
2.6. Öğretim Materyali Geliştirme.....	40
2.6.1. Öğretim Materyali Nedir?	40
2.6.2. Öğretim Materyallerinin Sağladığı Yararlar	41
2.6.3. Öğretim Materyali Tasarımı ve Hazırlama İlkeleri	42
2.7. İnsan Hakları Eğitiminde Materyal Geliştirme.....	43
2.8. İnsan Hakları Eğitiminde Klasik Eğitim Teknolojileri.....	48

2.9. İlgili Araştırmalar	49
BÖLÜM III: YÖNTEM	56
3.1. Araştırma Modeli	56
3.2. Çalışma Grubu	65
3.3. Veri Toplama Araçları	65
3.3.1. Materyaller	65
3.3.1.1. Rubrikler.....	65
3.3.2. Görüşme	66
3.3.3. Araştırmacı Günlüğü	67
3.4. Verilerin Toplanması	68
3.4.1. Materyaller	68
3.4.1.1. Materyal Değerlendirme Rubriği	68
3.4.1.2. Süreç Değerlendirme Rubriği.....	68
3.4.2. Öğrenci Görüşmeleri	69
3.4.3. Araştırmacı Günlüğü	69
3.5. Verilerin Çözümlemesi	69
BÖLÜM IV: BULGULAR.....	71
4.1. “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimini Daha Etkili Hale Getirmek İçin Geliştirilebilecek Materyaller Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular. 71	
4.2. “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimini Daha Etkili Hale Getirmek İçin Geliştirilebilecek Materyallerin Nitelikleri Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular	77

4.3. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Materyal Geliştirme Süreç Değerlendirme Erişi Düzeyleri Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular.	80
4.4. “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşleri, Öz yeterlilikleri ve Karşılaştıkları Zorluklar Nelerdir? Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular	85
4.4.1. “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşleri Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular	85
4.4.2. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Öğretmen Adaylarının Karşılaştıkları Problemler Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular	88
4.4.3. “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Öğretmen Adaylarının Öz Yeterlilikleri Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular	92
BÖLÜM V: SONUÇ	95
5.1 Yargı	95
5.2 Tartışma	99
5.3 Öneriler	101
5.3.1. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler	101
5.3.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler	102
KAYNAKÇA	103
EKLER	108

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1.	İnsan Hakları Eğitimin Amaçları.....	15
Tablo 3.1.	Eylem Planı	59
Tablo 3.2.	Materyal Çalışması İçin Ölçüt Alınan Kazanımlar	61
Tablo 3.3.	Süreç Değerlendirme Rubriği.....	62
Tablo 3.4.	Materyal Değerlendirme Rubriği	63
Tablo 4.1.	Grupların İnsan Hakları Eğitimi Kazanımlarına Yönelik Geliştirdiği Materyaller.....	72
Tablo 4.2.	Grupların Materyal Değerlendirme Rubriğine Göre Aldığı Puanlar.....	77
Tablo 4.3.	Grupların Süreç Değerlendirme Rubriğine Göre Aldığı Puanlar	81
Tablo 4.4.	Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersine İlişkin Görüşleri	85
Tablo 4.5.	Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersine İlişkin Görüşlerinden Alıntılar.....	87
Tablo 4.6.	Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Karşılaştığı Problemler.....	89
Tablo 4.7.	Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Karşılaştıkları Problemlere İlişkin Alıntılar	91
Tablo 4.8.	İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Öğretmen Adaylarının Öz Yeterlilikleri..	92
Tablo 4.9.	İnsan Hakları Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinin Öğretmen Adaylarına Kazandırdığı Öz Yeterliliklere İlişkin Alıntılar.....	94

RESİMLER LİSTESİ

Resim 3.1. Sergi Posterı..... 64

KISALTMALAR

BM	:	Birleşmiş Milletler
ESKHS	:	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
ILO	:	Uluslararası Çalışma Örgütü
İHEB	:	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
ÖTMG	:	Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme
MSHS	:	Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi
UNESCO	:	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

BÖLÜM I: GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı ve önemi üzerinde durulacaktır.

1.1. Problem Durumu

İnsan haklarının tarihteki yerini alışı, mutlak monarşinin gücünü sınırlamayı hedefleyen mücadelelerin sonunda gerçekleşmiştir. Yaşam hakkı, kişinin özgürlük ve güvenliği, düşünce özgürlüğü gibi devletin gücünü özgürlükler lehine sınırlayan hakların formüle edilmesi, bu tarihsel sürecin sonucu olarak karşımıza çıkar (Kara, 2012, s.4). İnsan haklarının zaten var olan haklarla olduğu kadar, olması gereken ve evrensel olanla da ilgisi vardır. Bu da onu, sürekli ideal olanı aramaya ve ulaşılması gereken hedefe yöneltmeye iter (Tanör, 1994'ten akt. Kara 2012, s.8). İnsan haklarına tanınan bu yüksek ahlaki nitelik, bu haklarının pozitif hukukun bir adım önünde yer aldığı inancına sebep olmuştur (Akıllıoğlu, 1995, s.3).

İnsanların sırf insan olmalarından ötürü birtakım haklara sahip olduğu düşüncesi eskiye dayansa da bu gerekliliği yerine getirmeyi amaç edinen kuruluşlar çok yenidir (İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Komitesi, 2001, s.1). İki dünya savaşının patlak verdiği, ölümlerin, tecavüzlerin, sürgünlerin ve pek çok sefaletin yaşandığı yirminci yüzyıl, insanoğlunu “insanlık”, “onur”, “hak”, “özgürlük”, “adalet” gibi kavramları yeniden düşünmeye sevk etmiştir ve nihayet Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948'te ilan ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB), imzalanacak diğer uluslararası sözleşmelerin öncüsü olmuştur.

İdeal haklar listesi olan “İnsan Hakları” kavramının dayandığı temel nokta, temel hak ve özgürlüklerin bütün insanlara tanınması gerektiğidir. Amaç; din, dil, ırk, cinsiyet gibi farklılıklara bakılmaksızın, devletin sınırlarından bağımsız olarak herkesin insan onuruna yakışır maddi ve manevi bir düzeye ulaştırılmasıdır (Aybay ve Aybay, 1995, s.48). Dolayısıyla bu hakların özünü oluşturan şeyin de kutsal ve yüce olan insanın, insan olma şerefine uygun olarak yaşama hakkına sahip olduğu açıktır (Atasoy, 2007, s.178). Böyle bir anlayışa yer vermeyen, insanı özcü varlık düşüncesinden hareketle

değerlendiren ortamlarda, insan haklarından bahsedilmesi söz konusu olmayacağı gibi şiddet ve kaba kuvvetin etkin ve belirleyici olacağı en başından söylenebilir. Yine bu tür ortamlarda ayrımcılığın kaçınılmaz olması da insan haklarının tanınmasına, geliştirilmesine ket vurur. Bu nedenle insan hakları kavramının insan zihninde kendisine yer bulması özel bir çabayı gerektirir (Çotuksöken, 2010, s.17). Burada insan hakları eğitimine büyük rol düştüğü ortadadır.

İnsan haklarına ortak saygıyı gerçekleştirmek için uluslararası düzeyde hakların özelliklerine göre değişebilen, denetim ve koruma mekanizmaları oluşturulmuştur. Böylece, insan haklarına gelebilecek saldırılara karşı bir yaptırım getirilmiştir. Bu denetim ve koruma mekanizmaları vasıtasıyla insan hakları ve temel özgürlükleri bir güvenceye kavuşturulmuştur. Fakat insan hakları, ihlal edildikten sonra gündeme geldiği için bu mekanizmalar insan haklarına ortak saygıyı sağlamadaki rolünü tam olarak gerçekleştirememektedir. Hâlbuki henüz saldırılar olmadan, insan hakları eğitimi ve öğretimi ile kişilerarası ortak anlayış ve saygıyı gerçekleştirme süreci başlatılsa, denetim ve koruma mekanizmalarının yaptırımlarına gerek kalmayacaktır (Gülmez, 1994, s.5).

Benzer bir düşünce İnsan Hakları On Yılı Komitesi'nde görüşülmüştür: İnsan hakları bilgisi ve bilincinin yaygınlaşması, bu hakların benimsenmesi, insan haklarını korumak için ön koşuldur. Koruma ve yaşama geçirilmesi işlemi, hukukun yaptırımlı koruma mekanizmalarıyla olduğu kadar, bu hakları koruyacak ve yaşama geçirecek bireylerin eğitimiyle de alakalı bir durumdur. Yani, “kişilerin insan haklarının farkında olmalarına, bu hakların neden korunması gerektiği bilincine varmalarına, onları korumayı içtenlikle istemelerine aynı zamanda neyin nasıl korunabileceğini bilmelerine bağlıdır” (İnsan Hakları On Yılı Komitesi, 2001, s.5).

Çotuksöken'e göre (2010) insan haklarına yönelik verilecek eğitimin iyi örneklerle pekiştirilmesi çok önemlidir. Bu eğitimden anlamlı bir sonuç alınabilmesi bakımından da eğitimin sistemli, etkili ve yaygın olması gerekmektedir. Eğitime erken yaşlarda başlanmasının önemini vurgulayan Çotuksöken insan hakları eğitiminin, felsefi değerlere dayalı olup örgün ve yaygın öğretimde yer alması gerektiğinin altını çizmektedir.

İnsan hakları eğitimi “genel anlamda herkeste, örgün eğitim kapsamında düşünüldüğünde ise öğrencilerde insan haklarına saygı ile bu hakları koruma ve yararlanma bilinci geliştirmek amacıyla, uygun içerik, materyal, yöntemlerle verilen eğitime karşılık gelir” (Kepenekçi, 2000, s.10).

Avrupa Konseyi Gençlik Programı'nın tanımıyla ise insan hakları eğitimi: “...kültürlerarası öğrenme, katılım ve azınlıkların güçlendirilmesi gibi hedefleri olan çeşitli programlarla bağlantı içinde işleyen, insan onurunda eşitliğin geliştirilmesine odaklanan eğitsel programlar ve etkinliklerdir” (Brander ve diğerleri, 2008, s.17).

İnsan hakları eğitiminin temel hedefleri şu şekilde sıralanmıştır (Brander ve diğerleri, 2008, s.18):

- insan hakları ve temel özgürlüklere karşı saygının güçlendirilmesi
- bir insanın kendisine ve diğerlerine karşı saygının geliştirilmesi, böylelikle insan onuruna değer verilmesi
- başkalarının haklarına saygı duyulmasını sağlayacak tutum ve davranışların geliştirilmesi
- cinsiyet eşitliğinin ve kadınlar için her ortamda fırsat eşitliğinin güvence altına alınması
- kültürel çeşitliliğe, özellikle farklı ulusal, etnik, dinsel, dilsel, azınlıklara ve topluluklara karşı saygının, anlayışın ve takdirin geliştirilmesi
- insanların daha aktif yurttaşlar olarak güçlendirilmeleri
- insanlar ve uluslar arasında, demokrasi, gelişim, sosyal adalet, toplumsal uyum, dayanışma ve dostluğun geliştirilmesi
- evrensel insan hakları değerleri, uluslar arası anlayış, hoşgörü ve şiddet karşıtlığını temel alan bir barış kültürünü yaratmak amacıyla olan uluslararası örgütlerinin etkinliklerinin geliştirilmesi.

İnsan hakları eğitimin temel amaçlarına ulaşması açısından öğretim ortamlarında kullanılan materyaller büyük bir öneme sahiptir. Gülbahar (2008, s.87)'in da belirttiği gibi aktif öğretimi öğrenci merkezli öğretim, e-öğrenme ve teknoloji entegrasyonu gibi sıralanan yeni ve farklı öğretme-öğrenme süreçlerin revaçta olduğu günümüzde, içerik sunulurken öğretmen ile öğrencinin arasındaki iletişimin kurulmasının sadece sözel ifadelerle dayanması etkili görülmemektedir. Bunun yerine öğretim ortamlarında farklı materyallerin kullanımı daha anlamlıdır.

Kuşkusuz öğretme-öğrenme sürecini daha işlevsel ve etkili kılan bu sürecin temel öğelerinden biri araç gereçlerdir (Yaşar ve Gültekin, 2009, s.310). Konular işlenirken

öğretme ve öğrenme etkinliklerinde kullandığımız her kaynak eğitim aracıdır denilebilir. Araç ve gereçler bir öğrenme sürecinde ne kadar fazla rol alırsa o kadar faydalı olur. İnsanlar yeni bilgiler öğrendiklerinde yeni kavramlar geliştirmek zorunda kalır. Bilgi edinmek istediği şey ile ilgili somut tecrübeler elde etmek ister ve bir takım görme ve işitme araçları kullanmak ihtiyacı duyarlar. Yapılan araştırmaların sonucunda yeni şeyler öğrenirken ya da kavramları geliştirirken, yaşantı çeşitliliklerinin en önemli rolü üstlendiği ortaya çıkmıştır. Araç ve gereçler böylesine bir deneyim sağladığı için öğretim ortamında yarar sağlar (Meydan ve Akdağ, 2011, s.155-156). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, araç ve gereçlerin doğru kullanılması gerektiğine ilişkindir. Amaca uygun ve doğru bir şekilde kullanımla, öğrenciler öğrenme sürecine aktif olarak katılacak, somut yaşantılar elde edeceklerdir. Bu da anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi sağlayacaktır (Yaşar ve Gültekin, 2009, s.310-311).

Materyallerle desteklenen eğitimin, sadece düz anlatıma dayanan öğretimden daha etkili olduğu, birçok araştırma sonuçları ile ispatlanmıştır. Bundan dolayı materyal kullanımının öğrenme ortamlarında yararlı olup olmadığını tartışmak yerine, öğretimin daha etkili olması adına materyaller nasıl kullanılabilir sorusunu sormak gerekir (Yaşar ve Gültekin, 2009, s.311-312). Bir öğretim materyalinin geliştirilmesi ve öğrenme ortamlarına sunulması önemli olduğu kadar o materyalin kullanımı ayrı bir önem taşımaktadır (Yanpar Şahin ve Yıldırım, t.y., s.15). Dolayısıyla öğretmenlerin kullanacakları materyallerin özelliklerini tanımaları, bunları nerede, ne zaman, nasıl ve ne sıklıkta kullanacağını bilmeleri gerekmektedir. Bu hususta öğretmenlerin teşvik edilmesi yararlı olacaktır (Yaşar ve Gültekin, 2009, s.313).

Araştırma sonuçları da (Başaran, 2007; Candan, 2006; Elkatmış, 2007; İnal Yüksel, 2006; Karataş, 2002; Kepenekçi, 2005; Kıy Can, 2009; Mukhongo, 2010; Uyangör, 2007; Yılmaz, 2008) öğrenim materyallerinin önemini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda insan hakları gibi soyut konuların eğitiminde konuyu somutlaştırması ve basitleştirmesi açısından öğretim materyalleri daha da önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla insan hakları ve demokrasi eğitimini ilköğretim okullarında gerçekleştirecek olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim materyali hazırlama becerilerini arttırmak gerekmektedir.

Bu doğrultuda araştırmanın problemini ‘‘Etkili bir insan hakları ve demokrasi eğitimi için geliştirilebilecek materyaller ve bu materyallerin nitelikleri nelerdir?’’ cümlesi teşkil etmektedir.

1.2. Amaç

İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin amaçlarına ulaşması açısından üretim ortamlarında kullanılan materyaller büyük bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Fakat bu çalışmaya, materyal kullanımının öğrenme ortamlarında yararlı olup olmadığını tartışmaktan ziyade eğitimin daha etkili olması adına ne gibi materyaller geliştirebilir, bu materyaller nasıl kullanılabilir sorusundan yola çıkılmıştır. Bu sorulara yönelik verilen cevapların sınırlı olmasından hareketle bu araştırmanın amaı ilköğretim insan hakları ve demokrasi eğitimi dersinde, öğrencilere yönelik materyaller geliştirmek ve bu materyallerin niteliklerini belirlemektir. Belirlenen konula dâhilinde geliştirilen materyallerin bir bütün olarak sunulması da araştırmanın amaçlarından bir tanesidir.

Yukarıda belirtilen genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

- 1) İnsan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili hale getirmek için geliştirilebilecek materyaller nelerdir?
- 2) İnsan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili hale getirmek için geliştirilebilecek materyallerin nitelikleri nelerdir?
- 3) İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinde sosyal bilgiler ğretmen adaylarının materyal geliştirme süreç değerlendirmesi erişi düzeyleri nelerdir?
- 4) İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinde sosyal bilgiler ğretmen adaylarının görüşleri, karşılaştıkları problemler ve öz yeterlilikleri nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Yaparak – yaşayarak öğrenmenin, sorulara “doğru” yanıtlar vermenin ötesinde, bilginin öğrenciler tarafından yapılandırılmasının önem kazandığı günümüz eğitim sisteminde öğretim materyallerinin kullanılması araştırmacılar tarafından önerilmektedir. Fakat Türkiye çapında insan hakları ve demokrasi eğitime ilişkin yapılan araştırmaların, geliştirilen materyallerin oldukça sınırlı; mevcut olanların ise dağınık ve eksik yanlarının olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca insan hakları eğitimi dersinde öğretmenlerin materyal temini, tasarımı ve kullanımı konusunda sıkıntılar yaşadığı, araştırma sonuçlarıyla ortaya konmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada içeriğin aktarımı sırasında öğreten ve öğrenenlere büyük kolaylık sağlayan, öğrenciyi güdüleyen, kavramları somutlaştıran ve basit hale getiren, öğrenmeyi kalıcı kılan öğretim materyallerine biraz daha ağırlık verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının insan hakları eğitiminde kullanabilecekleri materyalleri geliştirmeye yönelik eğitim almaları bu yüzden ehemmiyetlidir.

Bu çalışmada, belirlenen konularla ilgili geliştirilen öğretim materyallerinin akademisyenlere, öğretmenlere ve öğretmen adaylarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Tanımlar

Bu araştırmada kullanılan temel kavramlar, aşağıda tanımlanmıştır.

Hak: Kişiye hukuk düzenince sağlanan yetkiye hak denir (Aybay ve Aybay, 1995, s.115).

İnsan hakları: Kişilerin sırf insan olmaları itibarıyla elde ettiği haklar olup, ırk, din, milliyet, cinsiyet, ekonomik, sosyal ve siyasal statü gibi değişkenlerde hiçbir ayırım söz konusu olmaksızın bütün kişilere tanınan (Donnelly, 1995, s.19; Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.35) vazgeçilemez, devredilemez ve herkes tarafından saygı

gösterilmesi gereken temel haklar ve hürriyetlerin tamamıdır (Atasoy, 2007, s.178; Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.35).

Demokrasi: Organizasyonları bütün olarak tesir eden kararların organizasyonun tüm üyelerince alınması ve karar alma mekanizmasında herkesin eşit haklara sahip olması ülküsüdür (Beetham and Boyle,1998, s.1).

Materyal: Kaydedilmiş her türlü yazılı, sözlü, görüntülü belgeye materyaldir (TDK, 2006).

Öğretim materyali: Belirlenen hedeflere ulaşmak için araçlardan yararlanılarak yapılan ders sunum içeriğini kapsayan (Yanpar Yelken, 2012, s.9) görsel, işitsel, dokunsal, yazılı formlara sahip olan tüm araçlar öğretim materyali olarak tanımlanır.

Materyal tasarımı: Eğitimcinin, hedef, içerik ve hedef kitlenin özelliklerine göre, çeşitli ilke ve unsurların göz önünde bulundurarak geliştireceği ya da kullanacağı materyale karar verme sürecidir.

BÖLÜM II: İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. İnsan Hakları İle İlgili Temel Kavramlar

2.1.1. İnsan Doğası

Birey olarak insanın türdeşleriyle tamamıyla aynı ya da farklı olmaması onun doğası gereğidir. Bu gerçeğin değiştirilmeye çalışılması insan doğasının ve onun özgürlük sorununun ortaya çıkmasına neden olur. Tarihin kanlı sayfalarını meydana getiren bir takım olağanüstü olayların temel nedenlerinden biri de insanların birbirine benzetme ve farklılaştırmada aşırıya kaçılmasıdır. İnsanı bireysel bağlamda ele aldığımızda onun özgün, farklı ve biricik olma arzusu, tarihi süreçte çoğu zaman olumlu bulunmasına karşın, bu arzunun kimlik ve kültür boyutunda yansması genellikle baskı altında tutulmak istenmiştir. Bilhassa “biz” bilincinin kuvvet bulduğu grup, cemaat, milliyet gibi aidiyetler, tarih boyunca içirme ve dışlamaya, farklı olanın hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesine sebep olmuştur (Özpolat, 2009, s.23). Dolayısıyla insanlık, birey veya insan olmak koşulları bizi temel hak ve özgürlüklerin kaynağına, yani insan doğasına götürmektedir. Sonuç itibarıyla eşitsizliği ve adaletsizliği ortadan kaldırmak, temel hak ve özgürlüklerle ve bu hakların da insan doğasına uygunluğu ile mümkündür (Akdemir, 2005, s.74).

Donnelly (1995, s.27)'ye göre nasıl hukuki kaynakların temeli hukuk, akdi kaynakların temeliyse sözleşmelerdir, insan haklarının temeli de insanlık veya insanın ahlaki doğasıdır. Bilim adamının insan doğası görüşü, insan olarak var olabilmenin doğal dış sınırlarını koyar ve bu sınırın ötesine geçilemeyeceğini söyler. İnsan haklarına temel olan ahlaki doğa ise sosyal bir ayıklamadır ve bunun altına inilmesine izin verilemeyeceğini söyler.

2.1.2. Hak ve Hürriyet Kavramı

Hak ve hürriyet kavramlarının anlaşılabilmesi, insan haklarının tarihi, felsefi ve toplumsal temelleri açısından önemlidir. Dolayısıyla bu kavramlar üzerinde kısaca durulmalıdır (Çiftçi, 2008, s.255).

Kişiye hukuk düzenince sağlanan yetki, hak olarak tanımlanabilir (Aybay ve Aybay, 1995, s.115; Çiftçi, 2008, s.256; Özpolat, 2009, s.60; Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.34). Hukuk tarafından kabul edilen ve korunan kişisel veya toplumsal menfaat ile kişilere bu menfaatten yararlanması için verilen talep yetkisi, hak kavramının iki önemli özelliğidir (Atasoy, 2007, s.176). Dolayısıyla hak, bir hakka sahip olma hakkı değil; beslenme gibi, özgürlük gibi başka bir şeyden yararlanma durumudur (Shue, 2009, s.43). Ve kişinin bu hakları devletten, yönetimden ya da diğer kişilerden o hakların yerine getirilmesini ve uygulamaya konulmasını isteme yetkisi vardır (Çiftçi, 2008, s.256; Çüçen, 2013, s.44).

Çüçen (2013, s.45)'e göre hukuk, hakların korunması adına yapılmış yazılı sözleşmeler olduğu için hakkın, hukukla birlikte anlam kazanır. Hak da hukukun var olma şartıdır. Hukuk, bir bina ise haklar da bu binanın yapımında kullanılan malzemedir. Binanın ayakta durması, iyi malzeme ile yapılmış olmasına bağlıdır.

Hürriyet ise katı bir tarif kalıbına sığabilen bir kavram olmadığı için bu kavramın tam tanımının yapılması güçtür. Hürriyetin ne olduğu ve neleri kapsadığı sorusuna düşünürler, yüzyıllar boyu verdikleri mücadelelerle cevap aramışlardır. Bu da hürriyet kavramını çok boyutlu ve dinamik kılmaktadır (Çiftçi, 2008, s.255). Hukuk düzeninin korumadığı menfaat ve yetkinin hak olarak nitelendirilmesi söz konusu değildir (Atasoy, 2007, s.176, Çiftçi, 2008, s.256).

Doğal hukuk anlayışı çerçevesinde özgürlük, insanın doğası itibariyle sahip olduğu ama hukuk tarafından henüz düzenlenmemiş serbestliği ifade eder. Kişinin bu özgürlüğü kullanabilmesine olanak sağlayan sübjektif talep yetkisini içeren pozitif hukuk, özgürlüğü somutlaştırır ve hak haline getirir (Çiftçi, 2008, s.256; Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.34). Kısacası hürriyet soyut bir değerdir ve hak da hürriyetin somutlaştırılmış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çiftçi, 2008, s.256). Bu açıdan hak ve hürriyet kavramlarının yol ayrımı burada başlamaktadır.

İnsan haklarının özü niteliğinde olan özgürlük kavramı, insan varlığının maddi ve manevi bütün yönleri ve boyutları itibariyle gelişim imkânlarına ulaşabilmesidir. İnsan çeşitli yönlerini gerçeğe kavuşturmak ve gelişme olanağını elde edebilmek için özgür bir ortam şarttır (Çeçen, 2000, s.48; Çüçen, 2013, s.51). Özgürlüğün tam olarak

gerçekleştirilmesi de baskı ortamları, açlık ve yoksulluk gibi problemleri ortadan kaldırmakla mümkündür (Çeçen, 2000, s.48).

Mercier (2009, s.27)'e göre hürriyetin bir kişinin her istediğini yapabilmesi ve bu hakka sahip olması kesinlikle söz konusu değildir. Hürriyet daha ziyade beraberinde getirdiği birtakım güçlük ve engellere rağmen ısrar etme, onların üstesinden gelme imkânıdır. Hür olmak; hür olmadığını biliş, bunu itiraf ve kabul edıştır. Çünkü hangi koşullar altında yaşarsak yaşayalım, pek çok sınırlamalarla karşı karşıya oluşumuz su götürmez bir gerçektir.

2.1.3. İnsan Hakları Kavramı

İnsan onurunu koruma altına almayı, insanın maddi ve manevi olanaklarını geliştirmeyi hedefleyen insan hakları (Akıllıoğlu, 1995, s.20; Aybay ve Aybay, 1995, s.48; Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.35) kişilerin sırf insan olmaları itibarıyla elde ettiği haklar olup ırk, din, milliyet, cinsiyet, ekonomik, sosyal ve siyasal statü gibi değişkenlerde hiçbir ayırım söz konusu olmaksızın bütün kişilere tanınan (Donnelly, 1995, s.19; Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.35) vazgeçilemez, devredilemez ve herkes tarafından saygı gösterilmesi gereken temel haklar ve hürriyetlerin tümü şeklinde tanımlanmaktadır (Atasoy, 2007, s.178; Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.35).

Günümüzde “kamu özgürlükleri”, “temel hak ve özgürlükler” ve “yurttaşlık hakları” gibi kişilerin sahip olduğu hakları isimlendirmek için yararlanılan kavramlar “insan hakları” kavramı ile karıştırılmamalıdır. İnsan hakları, bu gibi terimlerin en kapsamlı olanıdır (Uygun, 2000, s.16).

2.1.4. Adalet Kavramı

“Adalet haklı olana hakkını; haksız olana haksızlığını vermektir.” şeklinde bir tanımlama yapan Çüçen (2013), adaleti sağlamak için insan haklarını hukukun temel ilkesi olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (s.51).

İnsan haklarının düşünsel açıdan en temel boyutu olan adalet, soyut bir kavramdır ve bu kavrama geçerlilik kazandırmak için hukuk düzenine düşen en önemli görev de adaleti

baş değer olarak görmektir. Şayet adalet yeterince gözetilmez ve uygulamalarda zedelenirse, toplumlarda insan haklarına olan inanç zamanla zayıflar. Bu inancın zayıflaması ise insan haklarının toplumsal temellerini ortadan kaldırmasına sebep olur (Çeçen, 2000, s.45).

2.1.5. Eşitlik Kavramı

Eşitlik insan haklarının ikinci düşünsel boyutu olup her şeyin herkes için aynı olması anlamına gelmektedir. Haklar tanınırken de korunurken da eşitliği sağlayarak yerine getirilmelidir. Bunu sağlamayan devlet düzeninin güçlü ve sürekli olması düşünülemez (Çeçen, 2000, s.47).

2.1.6. Güvence Kavramı

Güvence, insan haklarının düşünsel boyutlarından bir diğeridir. İnsanlar, güvenliğin sağlandığı bir ortamda hak ve özgürlüklerinin ihlal edileceği noktasında herhangi bir korku ve kaygı duygusu gütmeksizin rahatça yaşamalıdır (Çeçen, 2000, s.50).

2.1.7. Direnme Kavramı

Direnme, insan haklarının düşünsel boyutunun sonuncusudur. İnsanlar hak ve hürriyetlerinin güvence altında sağlanmadığını gördükleri zaman direnme hakkını yerine getirebilirler (Çeçen, 2000, s.51).

2.2. İnsan Haklarının Korunması

İnsan haklarının korunması, uluslararası ilişkiler olsun, insanların devletten beklentileri olsun, demokratik hukuk devlet ve insan haklarına saygılı devletin gelişmesi açısından ehemmiyet taşımaktadır (Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.65).

İlk etapta, bilhassa dikey ilişkilerin ve bu ilişkileri sürekli olarak besleyen keyfiliğin söz konusu olduğu dönemlerde haklar, ihsan edilenler yani bireye bağışlananlar olarak görülmekteydi. Ardından toplumsal ve siyasal tarihin gösterdiği örneklerle, bireyin varlığı önem kazanmıştır. Özellikle okur - yazar oranının artması, insanlar arasındaki ilişkilerin artması ve çeşitlenmesi, birçok kısıtlama ve zorlukların aşılması,

gereksinimlerin artması ve tedarik edilmesi, hakların tanınması ve korunmasını sağlamıştır (Çotuksöken, 2010, s.40).

Özellikle küreselleşme ve medya, internet ve iletişim gibi alanlarda kat edilen mesafe, insan haklarına evrensel bir nitelik kazandırmış ve “insan haklarına saygı” ulusal ve uluslararası münasebetlerde önemli bir ölçüt olmuştur. Bu da devleti ve bireyleri duyarlı olmaya, kurallara uymaya yöneltmiştir (Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.65).

2.2.1. Bilinç

İnsan haklarını korunması, öncelikle kişinin insan olma bilincine sahip olması ile ilişkilidir. Bilinç, “insanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği” tanımlanmaktadır (<http://www.tdk.gov.tr/>). Kendini bütün yönleriyle tanıyan ve anlayan kişi, bu sayede çevresinde cereyan eden olayları fark etmeye, insanlığı alakadar eden konulara duyarlılık kazanmaya, ilgi ve yeteneklerini imkânlar doğrultusunda insanlık adına kullanmaya başlayacaktır.

İnsan olma bilincine erişmiş bir kişi, bir takım gereklilikleri yerine getirmekle görevlidir. İnsan olma bilincinin gerektirdikleri Çüçen (2013, s.68) tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

- İnsan olma bilinci, kişinin kendi davranışlarını sorgulayabilmesini,
- Kendi haklarına sahip çıkmasını,
- Başkalarının haklarının çiğnenmemesi ve korunmasını,
- Meslek ahlakını yerine getirmesini,
- Toplumsal yaşam ve ortak etik değerleri oluşturmasını gerektirir.

Elbette insan haklarının korunması sadece devletin değil, birey olarak herkesin görevidir. İnsan haklarının sadece ulusal ve uluslararası boyutta tanınması, bu hakların korunması ve uygulanması için yeterli olmamaktadır. Bu sebeple insan haklarının konusundaki duyarlılık ve bilinç düzeyinin artırılması gerekmektedir. İnsan hakları bilinci ailede, komşuluk ilişkilerinde, tutum ve davranışlarda şekillenmeli (Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok 2011, s.65) ki kişinin kendisine tanınan hakları gereğince

kullanabilsin ve başkasının hakları ihlal edildiğinde koruyucu mekanizmaları işletebilsin. Bu bilinç toplumun ruhuna yerleşmediği sürece insan hakları ihlallerini önlemeye yönelik yapılan çalışmalar da sonuçsuz kalacaktır.

2.2.2. Bilgi

Çotuksöken (2010, s.43)'e göre insan arasındaki her türlü ilişki eninde sonunda toplumsal ve kamusal nitelikli kurumsal ilişkilere dayalı olduğu için, her bireyin yönelim ve eylemlerinin başlangıç noktası ve amacı üzerinde düşünülmelidir. Eğer ilişkiler, tutumlar, davranış biçimleri gelenek ve göreneklere göre temellendiriliyorsa, bu insan haklarının korunmasındaki en büyük engeli oluşturabilir. Bu noktada Çotuksöken kamu görevlilerinin, hatta tüm çalışanların eylemlerinin kalkış noktası üzerinde ayrıntılı olarak düşünülmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Çünkü bir kurumda çalışan görevli, çalışma edimiyle bir hizmeti yerine getirmekte ve aslında insan haklarını korumakta ya da koruyamamaktadır. Özetle kamu görevi yapmak, insan haklarını korumaktır. Örneğin bir öğretmen eğitim alma hakkının koruyucusu iken bir sağlık alanında çalışan görevli sağlıklı yaşam hakkının koruyucusudur. Dolayısıyla bu hizmetlerle söz konusu hizmetlerin haklarla olan arasındaki ilişkilerde bilginin yeri büyük bir önem taşımaktadır. İnsan haklarını koruyabilmenin olmazsa olmazı olan bilgi, insan gereksinimlerini karşılamaya yönelik eğilimlerin belirleyicisi konumunda olan insan onuruna ve değerine saygı duyar. Ayrıca bu bilgi sayesinde insanın varlık yapısı özellikle ve imkânları konusunda fikir sahibi olunur. Bu bilginin adı olan antropontolojinin varlık değil de insansal varlık (adçı/nominalist) benimsemesi gerekmektedir. Hele ki adçı/nominalist ontolojiyi benimseyen antropontoloji, insanların sahip oldukları çeşitli özelliklerin özsel, tözsel, kalıcı, değişmez ve sabit olmadığı ve bu özelliklerin üstünlük olarak görülmemesi gerektiği şeklindeki yaklaşımına sahipse, insan haklarını korumada en büyük desteği sağlamış olur.

İnsan haklarının korunabilmesinin bilgisel koşullarından biri, eylem – eylemin, eylem – değer, eylem gereksiniminin kalkış noktası ve niyeti ve amacı arasındaki ilişkilerin üzerine ayrıntılı bir düşünmeyi içeren etik veya ahlak bilgisidir. Bu bilgisinin olmayışı, edinilmeyişi ve önemsenmeyişi, o ortamlarda hakların korunmasının tesadüflere

birakıldığı anlamına gelir. Bu bağlamda devletin sadece yasalarla değil, etik temelli hukuk düzeni sayesinde yönetiliyor olması çok önemlidir (Çotuksöken, 2010, s.43-47).

İnsan haklarını koruyabilmenin başka bir bilgisel koşulu da laiklik konusundaki bilgi ve bilinç öne çıkmaktadır. Laikliğe dayanan insan hakları kavrayışı olmaması, demokrasinin kurulmasına engel teşkil etmektedir. Laiklik - insan hakları - demokrasi kavramlarının arasındaki ilişki açık ve net bir şekilde sergilenmesi gerekmektedir. Bu kavramlarla toplumsal ahlak, etik, hukuk gibi kavramları arasındaki bağlantılar da belirlenmelidir (Çotuksöken, 2010, s.43-47).

2.2.3. Eğitim ve Öğretim

Eğitim, insan hakları kültürünün kazanılmasının ve benimsenmesinin en önemli unsuru olup bu haklara gerçek ve sürekli saygıyı sağlamanın asıl yolu olduğu kuşkusuzdur (Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.66).

Hakları koruyan da koruyacak olan da insan / birey / kişi / yurttaş ve de onların somutlaştırdığı kurumlardır. İnsanların birey / kişi ve yurttaş olarak yetişmeleri, ancak somut ve iyi örneklerle desteklenmiş kavram eğitimi almaları durumunda insan hakları korunur. Her birey bireysel, toplumsal, kamusal ilişkilerin öznesi olduğunun farkına varacak ve bu fark edişi daima hayata geçirecek biçimde yetişmelidir ya da bireyin bu şekilde yetişmesine yardımcı olunmalıdır. Ayrıca kişiler, yargıda bulunma yetilerini en iyi şekilde hayata geçirebilmelidir (Çotuksöken, 2010, s.47).

İnsan hakları ve demokrasi eğitimin kendisi de bir insan hakkı olduğu ilk kez Montreal Kongresi Eylem Planı'nda belirtilmiştir (Gülmez, 1994, s.4). İHEB'nin giriş bölümündeki ifadeler de hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmede eğitim ve öğretimin önemine dikkat çekilmektedir:

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu;

İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu Bildirgeyi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslar arası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen bu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini ilan eder.

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde (MSHS) bir hükümetin, kendi haklarını öğrenen bireylere mani olmayacağı ifade edilmektedir (Flowers, 2008, s.31).

Türk eğitim sisteminde insan hakları ve vatandaşlık eğitimi, uluslararası literatür ve eğitim programlarında ise çoğunlukla yalnızca “insan hakları eğitimi” ya da yalnızca “vatandaşlık eğitimi” şeklinde bir adlandırma yapıldığı görülmektedir (Tezgel, 2008, s.15).

İnsan hakları eğitiminin amaçları, bu eğitimde kazandırılması beklenen bilgi, beceri ve tutumlar, Flower (2010, s.28-29) tarafından Tablo 2.1.'deki gibi sıralanmıştır.

Tablo 2.1. İnsan Hakları Eğitiminin Amaçları

Amaçlar	<ul style="list-style-type: none">• Kendine ve başkalarına değer verme• Gündelik yaşamda insan haklarını tanıma ve saygılı olma• Kendi temel haklarını kavrama ve bunları dile getirebilme• Farklılıklara değer verme ve saygı gösterme• Çatışmalı durumları şiddet içermeyen ve başkalarının haklarına saygılı tarzda ele alabilecek tutumlar geliştirme• Çocukların kendine güvenmelerini, insan haklarını savunup geliştirmek üzere harekete geçme becerileri kazanmalarını sağlama.
Bilgi	<ul style="list-style-type: none">• İnsan hakları <i>hakkında</i> öğrenme,• İnsan hakları <i>için</i> öğrenme,• İnsan hakları <i>ortamında</i> öğrenme.
Beceri	<ul style="list-style-type: none">• Aktif dinleme ve iletişim: farklı görüşleri dinleyebilme, kendi görüşlerini ifade etme ve ikisini değerlendirebilme;• Eleştirel düşünme: gerçek olanla düşünce olanı ayırt edebilme, önyargıları fark edebilme, farklı manipülasyon biçimlerini tanıma;• Grup çalışmalarında işbirliği ve uyumsuzlukları olumlu şekilde ele alma• Fikir birliği oluşturma;• Akranlarla olan etkinliklere demokratik katılım;• Kendini özgüvenle ifade edebilme;• Sorun çözme.
Tutumlar	<ul style="list-style-type: none">• Kendine ve başkalarına saygı;• Kendi davranışlarından sorumluluk duyma;• Merak, açık fikirlilik ve çeşitliliğe saygı duyma;• Başkalarına empati, onlarla dayanışma ve insan haklarından yoksun bırakılanlara destek olma;• Sosyal, kültürel, dilsel veya dinsel farklılıkları hesaba katmaksızın insanlık onuru duygusu, kendine ve başkalarına değer verme;• Herkesin adil görmesine duyarlı bir adalet ve sosyal sorumluluk duygusu;• Okulun veya içinde yaşanılan toplumun daha iyiye gitmesine katkı arzusu;• İnsan haklarını hem yerel hem de kültürel ölçekte geliştirmeye inanç.

2.3. İnsan Haklarının Tarihçesi

İnsan hakları günümüz konumuna insanların toplum içinde, birlikte birtakım zorlu aşamalardan geçerek ulaşmıştır. Gerçekten de kişinin bizzat hakların sahibi olarak görülmesi, asırlar boyu süren ve hala devam eden gelişmelerin neticesidir (Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.37).

2.3.1. Eski Çağ'da İnsan Hakları

İnsan haklarının günümüz hukuksal görünümü 17. yüzyıl itibariyle oluşmaya başlamışsa da insanın algılanış şekli, özgürlük ve eşitlik gibi insan haklarının kurucu unsurlarına ilgi, İlk Çağlara kadar uzanmaktadır (Durul, 2008, s.91; Kara, 2012, s.19). Bugünkü insan hakları fikri ile eski Yunandaki sosyal düzen bir olmasa da Eski Çağ, siyasi düşünce tarihi ve felsefi çalışmalara kaynaklık etmekte, sonraki dönemleri biçimlendirme noktasında başlangıç niteliğini taşımaktadır. Eski Yunandaki sosyal yapı ile günümüz insan hakları düşüncesinin çelişmesinin sebebi ise o dönemde yurttaş, yabancı ve kölelerden oluşan ve aralarında geçiş olanağı olmayan sınıfların yaratılmasıdır. Bu da vatandaşların kanun önünde eşitlik hakkından yararlanmasına, kölelerin ise bu haktan mahrum kalmasına neden olmuştur (Durul, 2008, s.91-92). Ayrıca Yunan şehir devletleri, kişiyi birey niteliğinde değil, içinde yaşadığı toplumun bir parçası olarak görmüştür. Bu da kişilere verilen siyasal hakları sınırlandırmıştır (Çiftçi, 2008, s.259-260).

Site ya da şehir devleti olarak bilinen Polis, hudutları belli bir toprak parçası üzerinde kurulmuş siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik boyutları olan bir yapıdır ve başlangıcından sonuna kadar Yunan uygarlık tarihinin siyasal kurumu olmuştur. Polis, insanlar üzerinde kurduğu sınırsız iktidara sahiptir. Polis'te yaşayan kişiler, kendilerini Polis'in tanrıları ve yasalarının dışında koruyacak başka bir düzen olmadığını bildikleri için Polis aralarındaki bağlar güçlü ve sıkı olmuştur. Polis'in inançlarına ve kanunlarına uymadıklarında varlıklarını, değerlerini ve haklarını kaybedeceklerinin farkındadır. Bu sebeple kişiler tüm etkinlik ve faaliyetlerini Polis'in çıkarlarına hizmet etmek için yürütmüştür (Göze, 2000, 1-2).

İlk dönem filozoflarının bilhassa doğaya alaka duydukları, biraz da din alanında yenileşme yanlısı oldukları bilinmektedir. Bunların çoğu yalnızca insan ve insanın yaratılışı konusunu ele almamışlardır. Fakat tarih konusuna önem veren ve bu dönemin son kuşağı olan Demokrit (M.Ö. 460 – 371) ile ilk doğa filozofları arasında sofistler vardır ki bunlar öncelikle insan konusu ile ilgilenmiştir. Sofistler, doğayı araştıran bilgin ya da bir araştırmacı değil, birer öğretmendiler. Atina'nın siyasal ve kültürel alanda gelişme gösterdiği dönemde ön plana çıkmışlardır. Bu dönemde Atina ve diğer Yunan kentlerinde radikal bir demokrasinin iktidara gelmesi, bu idareye o zamana kadarkinden daha fazla insanın devlet yönetimine katılımını sağlamıştır. Dönemin Yunanistan'ında yeni siyasal ve sosyal koşullar özellikle siyasal eğitimi karşılayan genel bir öğretim gereksinimi doğurmuştur. Bu gereksinimi gideren sofistler, öncelikli öğretmenler haline gelmişlerdir. Sofistlerin kültür tarihine katkıları o kadar büyüktür ki onların yaşadığı dönem, “Aydınlanma Çağı” olarak literatüre geçmiştir (Aster, 2005, s.143-154).

Sosyal şartların, hukuk düzeninin ve devlet şeklinin zamanla değiştiğini gözlemleyen sofistler, bunların devletten devlete farklılaşabileceğini de belirtmişlerdir. Devlet ve hukukun insan eseri olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca insanları devlet ve hukuku oluşturmaya zorlayan sebeplerin arkasından gitmişlerdir. Buna göre ortaya atılan ve felsefe tarihi boyunca da sürdürülen görüşlerden biri, devlet ve hukukun insanların birlikte yaşamak için aralarında yaptıkları bir **sözleşme** olduğudur. Eflatun'un, Pratorgoras adlı dialogunda yer alan efsanede insan hayvana göre güçsüz ve çaresiz olarak doğduğu için insanlar ile hayvanların birbirinden ayrıldığı anlatılmaktadır. İnsan, yaşam kavgasında en eksik yaratıktır ve doğa hayvanlara doğuştan bağışladığı bir takım araçlardan insanı yoksun bırakmıştır. İnsan yaşam kavgasında tüm hayvanlara oranla daha güçsüz ve noksan durumda olduğu için zamanla birlikte yaşamak, birbirini desteklemek ve korumak fikri doğmuştur. Dolayısıyla devlet, insanların sorunlarla baş edebilmesi ve eksikliklerini giderebilmesi için başvurabilecekleri bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır (Aster, 2005, s.158-159; Göze, 1995, s.11-13). Devletin buradaki ödevi ise insanların birlikte mutlu yaşamasını sağlamaktır. Bu da yalnızca topluluk hayatının ahlak ilkelerine göre düzenlenmesi ile gerçekleştirilir (Gökberk, 1990, s.66).

Epikuros'a göre topluluk hayatı, insanların toplum halinde yaşamak istedikleri ve beraberliklerinden sonuçlarından faydalanabilmeleri için meydana gelmiştir. Toplum, devlet ve kurumlar bireyin mutluluğu için vardır ve hiçbirisi bireyin üzerinde değildir. Ona göre devlet, kişilerin korunma gereğinden, onların bu şekilde olmasını istemelerinden dolayı meydana gelmiş, sözleşmeye dayalı bir bağıdır (Gökberk, 1990, s.101).

Anaksagoras'a göre insan hayvanlarda bulunmayan çok önemli bir araca, insan eline, sahiptir. İnsanın oluşturduğu araçlardan yararlanabilmesi de öteki insanlarla birlikte yaşaması ile olanaklıdır. İşbölümüne uygun olarak yaratılan insanoğlunun bir kısmı silahları, bir kısmı toprağı işleyecek araçları üretmesi gerekmektedir. Evlerin yapılması, giysilerin dikilmesi, toplumun dış düşmanlara karşı korunması ve düzenin sağlanması için işbirliğinin yapılması gerekmektedir. Bütün bunlar için de karşılıklı anlaşmayı sağlayan bir dile sahip olunmalıdır (Aster, 2005, s.160).

Sonuç olarak insanların birlikte yaşama ihtiyacından doğan bu düzenin amacı, herkesin düzenden aynı şekilde ve düzeyde yararlanmasıdır. O halde devlet düzenine katılan herkes eşit haklara sahip olur. Kişiler toplum nimetlerinden eşit olarak yararlanır ve de yararlanması gerekir. Burada bahsi geçen eşitlik, doğal bir haktır. İnsanların arasında tek fark, insanların yetenekleri ve farklı alanlarda çalışmasıdır. Dolayısıyla sofistler için doğal devlet biçimi demokrasidir (Aster, 2005, s.161).

Sözleşme teorisini benimseyen radikal demokrasi taraftarı olan sofistlerin, köleliğin doğal olmayan bir kurum olduğunu savundukları görülür. Antiphon, bir yazısında insanların temelde eşit, devlet bünyesinde aynı haklara sahip olduğunu ifade etmektedir. Buradan da köleliğin doğal olmayan bir kurum olduğu sonucu çıkar. Fakat, İlk Çağ'ın ekonomik yaşamı ile kölelik soyutlanamaz. Ekonomik yaşam kölelik kurumuna dayanmaktaydı. Çünkü fiziğe dayalı tüm işler köleler tarafından yapılmaktaydı. Bu nedenle o dönemde köleleri olmayan bir devlet olsa olsa ütopyadan ibaret olacaktır (Aster, 2005, s.162).

Devletin ve adaletin temelini anlamaya dayandıran sofistlerin yanında, devletin güç uğruna verdiği bir mücadeleden meydana geldiği savunan düşünürler de olmuştur. Onlara göre iktidar kuvvetin ifadesidir ve güçsüz olanlar bu kuvvete boyun eğerler

(Göze, 1995, s.13). Eflatun (M.Ö. 427 – 347) *Devlet* kitabı ve “Gorgias” adlı diyalogunda Atina vatandaşlarına devletin temeli ile ilgili konuşmalar yaptırır ve “adalet nedir?” sorusuna ilişkin yanıtlar aranır. Thrasymachos adlı sofist, konuşması sırasında adalet diye bir şey olmadığını, varsa da bunun sadece iktidar uğruna yapılan bir kavga olduğunu savunur. Ona göre adaletli - adaletsiz insan yoktur; daha güçlü ve daha zayıf insan vardır. Adalet, yasalara uymaktan başka bir şey değildir. Yasalar da hâkimlerin tutuklulara karşı kullandıkları kendi güç ve iradeleridir. Gorgias diyalogunda ise Gorgias’ın öğrencisi Kallikles de Thrasymachos’un düşüncelerine paralel olarak devletin bir güç gösterisinden ibaret olduğunu ve insanların adaletli, adaletsiz olarak sınıflandırılmayacağını ifade etmiştir (Aster, 2005, s.262-263).

Sokrates (M.Ö. 470 – 399) Peloponnes savaşlarının kaybedilmesinin ardından aristokratların yer aldığı baskıcı yönetimi de, bu yönetimden sonra gelen demokratik iktidarı da eleştirmektedir. Baskıcı yöneticilerin hak ve yasaları dikkate almaksızın hareket etmelerini de memurluğun demokratik yöneticilerce kur’a yoluyla dağıtılmasını da hoş karşılamamıştır (Aster, 2005, s.171).

Eflatun, Atinan’ın Halk Meclisi tarafından yönetildiği dönemlerde, meclisin usta demagoglar tarafından oyuncak haline getirdikleri gerekçesiyle böyle bir yönetime karşı çıkmıştır. Peloponnes savaşları sonunda aristokrat yönetimin izlediği baskıcı yol ile demokratik yönetimin birbirinden farksız olduğunu kavramıştır (Aster, 2005, s.193).

Eflatun, Epitolai’in (Mektuplar) 7. mektubunda Syrakusa’nın yeni yöneticilerine, kendilerinden önce sürdürülen yanlış siyaset metotlarından vazgeçmelerini istemektedir. Bundan sonra idamları, işkenceleri terk etmeleri gerektiğini, yargııcı da tutukluya da aynı şekilde koruyan yasaların geçerli olduğu bir yönetimin kurulmasını salık vermiştir. Böylece kişiler herkesin çıkarlarını gözeten yasalara güvenir (Aster, 2005, s.195).

Eflatun’a göre devlet bir organizmadır ve insanla aynı yapıya sahiptir. “Yani devlet büyük çapta bir insandır. Aynı şekilde insan da, küçük çapta bir devlettir.” önermesinden yola çıkan Eflatun, bireyi içinde yaşadığı devlete benzetir. Ona göre devletin görüntüsü, aslında bireyin görüntüsüdür. Eğer devlet mükemmel ise karşımıza mükemmel bireyler karşımıza çıkar. Kusurlu devlet yapısı ise kusurlu bireyleri oluşturur. Eflatun bu görüşünü kanıtlamak amacıyla yanlış devlet şekilleri üzerinden

örneklemelere başvurmuştur. Yanlış devlet şekillerinden biri, askerler sınıfının egemen olduğu militarist (Timokratie) devlettir. Bir diğeri, özünde “servet” in egemen olduğu (Plutokrazi) devlettir. Demokrasi de Eflatun’a göre yanlış devlet şekillerinden biridir. Sonuncusu ise tek yanlı devlet şekli olan despotik (müstebit-tyrannie) devlettir (Aster, 2005, s.226-230).

Bununla birlikte Eflatun *ideal devlet* düşüncesinde vatandaşlar arasında iş bölümü hâkimdir. Devletin devamı, yaşamımızın sürdürülmesi için gerekli işleri yapacak, köylüler ve zanaatkarlardan oluşan işçiler sınıfına ihtiyaç vardır. Bu sınıfın erdemi çalışkanlık ve itaattir. Kapsamlı bir eğitim almalarına gerek yoktur, okuma ve yazmanın bilinmesi yeterlidir. İkinci sınıfı, işçiler sınıfından daha önemli olan, devletin huzurunu ve güvenliğini sağlayan, devleti dış tehditlere karşı savunan bekçiler veya savaşçılar oluşturmaktadır. Erdemi cesarettir. Bütünün gözetilmesi, halkın korunması bekçiler tarafından sağlanacağı için sınıf üyelerinin çok iyi seçilmiş olması ve ciddi ve uzun süren bir eğitim öğretim ile donatılması gerekmektedir. Evlenmeleri, eşlerin birbirlerinin dengi olması şartıyla ve devlet izni ile gerçekleşebilmektedir. Doğan çocukların da her bakımdan seçme insanlar olması ve doğar doğmaz ailelerinden alınıp devlet tarafından eğitilmesi gerekmektedir. Ayrıca özel mülkiyet ve servet sahibi de olmaları yasaktır. Eflatun, ideal devletinin son ve en üst basamağına yöneticiler sınıfını oturtmuştur. Bu sınıfı oluşturanların sayısı az olmalı ve hepsi özenle eğitilmelidir. Yöneticiler bekçilerden farklı olarak iyi bir felsefe, ideler varsayımı ve diyalektik eğitimi almalıdır (Aster, 2005, s. 230-234). Görüldüğü gibi Eflatun’un devletini aristokratlar zümresi yönetmektedir (Aster, 2005, s.235; Gökberk, 1990, s.67). En iyilerin, erdemlilerin, başta olunmasının istendiği bir devlet biçimidir (Gökberk, 1990, s.67). Yalnız bunun bir bedeli de vardır. Kendilerini devlete adayacaklarından aile, özel mülkiyet ve servet sahibi olamayacaklardır.

Eflatun ileriki dönemlerde ideal devlet ile ilgili bir takım kuşkulara kapılmıştır. Yazdığı *Nomoi* (Yasalar) adlı eserinde yeni bir devlet projesi ortaya koymuştur. Çünkü devleti için düşündüğü şeylerin gerçekleşemeyeceğini ve aile, özel mülkiyet, servet ediniminin yasaklanmasının insan doğarsına aykırı olduğunu anlamıştır. Bu yeni devlet yapısında sosyalist devlet anlayışı terk edilmiştir. Toplum çıkarlarını, kişilerin kendi çıkarlarından

üstün tutulmamasını istemiş, bunun da eğitim yoluyla sağlanması gerektiği fikrine ulaşmıştır. Ayrıca devletin temeline geniş bir orta sınıf yerleştirmiştir. Artık kayıtsız şartsız egemenliğe sahip olmayacak olan yöneticilerin yasalar ile kontrol altında olması gerektiğini savunmuştur. Yasalar, hükümetin üzerinde olmalı, her tür karar ve uygulamada yasalara uygun davranılmalıdır. Yöneticilerin yetiştirilmesinde, devletin tüm sınıflarında olduğu gibi dini inanç, matematik ve bilhassa astronomi önem kazanmıştır (Aster, 2005, s.233-238; Gökberk, 1990, s.73).

Aristoteles'in (M.Ö. 384 – 322) siyaset anlayışına bakıldığında ise ahlak anlayışına temel olan **doğru olan orta** kavramının hâkim olduğu görülür. Sıralama olarak ahlaktan sonra gelen devlet felsefesinde insanın toplum ile birlikte yaşamaya zorlandığı fikri yatmaktadır. Eflatun ve Aristo, bireyin "*gerçek varlığını devlet içinde algılayacağını*" savunmaktadır (Aster, 2005, s.275-276; Gökberk, 1990 s.88-89). Fakat Aristo, Eflatun'dan farklı olarak, devlet varsayımını tarihsel gerçeğe dayandırır. O, akıl ürünü olan ideal devlet değil, gerçekten yola çıkarak bir devlet örgütü oluşturmak istemiştir. Gerçekten de monarşi, aristokrasi, cumhuriyet, tirani, oligarşi, demokrasi gibi çeşitli yönetim biçimlerini almış, her birinin de kendince haklı olduğunu belirtmiştir. Ona göre esas olan devletin şekli değil, uygulama şeklidir. Onun ideal devletinde komünistlik eğilimi görülmemekte, devletin sınıflarında aile ve mülkiyeti yasaklamamalıdır (Göze, 1995, s.43-48).

Aristo için sosyal sınıfların temeli olan **aile**, üç sosyal sınıfın ilki ve en doğal olanıdır. Aile içerisinde sadece anne baba çocuklar değil, köleler de yer alır. İkinci sınıf ise çeşitli ailelerin birleşmesiyle oluşan, üretim ile değişimi gerçekleştiren **köylüler** sınıfıdır. Çeşitli köylü sınıfları da bir araya gelerek, **devleti** oluşturur. Devlet sosyal sınıfların sembolüdür, kapalı bir birliktir. Aristo, sofistlerin köleliği reddedişini aşırı bulmuş, bedensel işleri yapan köleler olduğu için o dönemin toplumunda kölesiz bir devletin düşünülmemeyeceğini savunur (Aster, 2005, s.275-276).

Hellenistik Çağ'ın önemli öğretisi, kurucusunun Zenon olduğu Stoa'dır. Stoacılar insanlar arasında asıl ayırım akla uygun hareket edenlerle ve etmeyenler arasındadır. Akla uygun olarak yaşamını sürdüren insan, evreni yöneten yasalara da uygun yaşar. İşte bu bilge kişinin vatani tüm dünyadır. Eflatun ve Aristo'da olduğu gibi şehir devleti

değil de kozmopolit yani tüm dünya için geçerli bir devlet düşünmüşlerdir. Onlara göre kişi kendisini dünya üzerindeki tek bir devletin vatandaşı olarak görmeli (Göze, 1995, s.57-59), “*bütün insanların kardeşliği, zümre ve sınıf ayrılıklarının üstünde insanların hakça eşitlikleri anlayış*” ile hareket edilmelidir (Gökberk, 1990, s.108). Dünya devleti olarak addedilen bu kavram Orta Stoa tarafından Roma imparatorluğu ile aynileştirilmiş ve ideal olmaktan çıkmıştır.

Cicero (106 – 43) bir filozofun yaşayışını, bilimsel çalışmalarını devletin yararına göre temellendirmiştir. *De re publica* adlı eserinde vatandaşlara ideal bir devlet tablosu çizerek onları devlet işlerine katılımına davet eder. Roma Cumhuriyeti’ni tasarladığı devlete emsal olarak görür. *De legibus* (Yasalar Üzerine) aslı eserinde tüm insanlar için geçerli, tüm insanlarda ortak olan akıldan türetilen doğa hukukunun denemesini yapar. Öldürmek, çalmak, yalancı tanıklık gibi eylemleri hükümdar veya yargıçlar değil, akıl ile kanıtlanabilen doğal hukuk yasaklamıştır (Gökberk, 1990, s.121-122).

2.3.2. Orta Çağ’da İnsan Hakları

Orta Çağ’da *theosentrik* yani dini yapıyı temel alan bir felsefe hâkimdir. Bu dönemde dinsel kaynaklı önerme ve dogmalar akılla açıklanmaya çalışılmıştır. Felsefe, teolojinin hizmetine girmiş; inanç, bilginin üzerinde tutulmuştur (Çüçen, 2010, s.34). Bütün bunlar insan kuramını, onun bu dünyadaki yerini ve yaşama amacını algılayış şeklini de değiştirmiştir.

Orta Çağ felsefesinde yaratılmış bir varlık olarak kabul edilen insan, birtakım güçlere sahiptir ve diğer varlıklara göre belirlenen bir konumdadır. Beden ve ruhtan oluşur ve görevi tanrısal tarafı olan ruhsal yanı geliştirmektir. İnsan, cüz’î iradesi ile özgür olmakla birlikte her şeyi bilme özelliğine vakıf değildir. Tanrı tarafından yaratılan bir kuldur ve özne ya da birey olarak algılanmaz. Dünya devleti, tanrı devleti için bir sınav yeri olarak görüldüğü için insan bu dünya için değil, tanrı devleti için çaba sarf etmelidir. Ancak bu şekilde Tanrı devletinde sonsuz ve mutlu bir şekilde yaşanabilir (Çüçen, 2010, s.30-31).

Orta Çağ’da, feodal senyörler dışındaki insanlar için hak ve hürriyet söz konusu değildir. Eski Çağ’daki kölelik anlayışı bu çağda serflik olarak varlığını devam

ettirmiştir. İlk Hıristiyanlar köleliğe karşı çıksalar da daha sonraki dönemlerde kilisenin kölelik müessesine sesini yükseltmediği görülmüştür. Hz. İsa'nın öğretileri adeta görmezden gelinmiş, kişiliğe saygı, vicdan özgürlüğü, kardeşlik ve eşitlik gibi kavramlar manalarını yitirmiştir (Kapani, 1993, s.27). Eski Çağ'da insanın tek efendisi, devletti. Orta Çağda ise efendi, devlet ve kilise olmuştur (Akbay'dan akt. Kapani,1993, s.28).

Bu çağda “serfler”, “soylular” ve “din adamları” olmak üzere üçe ayrılan toplum, feodalitenin baskısı ile güç bulmuştur. Yönetilen konumunda olan serfler toprakları işlemekte, yöneten olarak feodal beyler ise serflerin elde ettiği ürünleri onlardan almaktaydı. Ayrıca feodal beyler sosyolojik ve ekonomik boyutta ayrıcalıklı olup krala arzu ettikleri şeyleri yaptırmaktaydı (Durul, 2008, s.97). Feodal yapı bu anlamda devlete ve onun merkezi yapısına ciddi anlamda zarar vererek devletin sahip olduğu mutlak güce bir hudut getirmiştir.

İşte siyasal iktidarı böylesine sınırlandıran olay, tarihte insan haklarının temellerini atan ilk yazılı belge niteliğini taşıyan *Magna Carta Libertatum* (1215) adı verilen İngiliz Büyük Şartı ile gerçekleşmiştir (Durul, 2008, s.97; Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.41;). Bu fermanla birlikte tanınan hak ve özgürlüklerden sadece özgür kişiler yararlanacak olsa da kralın bir başka sosyal güç tarafından sınırlandırılıyor olması Magna Carta'yı önemli kılmaktadır (Akal, Erözden, Akbulut, Zeybekoğlu, 2003, s.33).

İngiltere'de kamu özgürlüklerinin miladı olarak görülen bu belgenin maddeleri, kral ile vassallar arasındaki feodal ilişkilere yönelik maddeler, kralın yönetimi ve tutumu ile alakalı maddeler ve kral ile baronlar arasındaki çatışma sonucu ortaya çıkan ayaklanmayla ilgili maddeler olmak üzere üç grupta toplanmaktadır (Akal, Erözden, Akbulut, Zeybekoğlu, 2003, s.32-33).

Bununla birlikte Orta Çağ'a damgasını vuran isimlerden bahsetmek gerekmektedir. Bu isimlerden biri olan Augustinus'un (354 – 430) yazdığı *Civilate Dei* (Tanrının Devleti) adlı eser, devlet ve adalet düşüncesi açısından büyük önem arz etmektedir. Avrupa barış kuramına yüzyıllar boyunca etki eden bu kitapta, 380 senesinde Roma İmparatorluğu ile İmparator Theodosius (Durul'a göre Konstantin) tarafından devlet dini olarak kabul edilen Hıristiyanlık arasındaki harmoninin nasıl sağlanacağı üzerine odaklanılmıştır. Ne

var ki insanların niçin devlet ve yasalar altında örgütlendiği, bir toplumu meşrulaştıran yasaların neler olduğu konusuna değinmemiştir. Ayrıca bireylere ideal ve adil bir devlet güvencesi vermediği gibi dünya devleti ile tanrı devleti arasında karşılaştırma yaparak, bu dünyanın değerlerini hiçe saymaktadır. Onun iki farklı devlet yapısına ilişkin geliştirdiği barış kavramı ise şu şekildedir: fani ve tinsel dünya devletinde insanların sözleşmeye dayalı oluşturduğu barış ortamı; baki olan Tanrı'nın vesilesiyle gerçekleşen ebedi barışın kötü bir kopyasıdır. Ona göre devletlerarasında iyi komşuluk ilişkileri için sağlanmaya çalışılan barış, Tanrı devletinde gerçekleşecektir (Höffe, 2008, s.104-105).

Augustinus, şer ve fenalığa dayandıran dünyevi devleti ve iyiliğe karşılık gelen Tanrı devleti olmak üzere iki devletin mevcut olduğunu kabul etmektedir. Onun dünyevi devleti daima kötülüğe istinat etmesi, Hz. Âdem'in cennetten kovulmasına sebep olan ilk günah ile dünyada huzursuzluk, fesat ve ayrılık gibi bir takım fenalıkların olmaya başladığı düşüncesinden ileri gelmektedir. Bununla birlikte, ona göre kılıcın gücünü temsil edip bu gücü de bizzat uygulayan, *büyük bir haydut çetesinden başka bir şey olmayan* dünya devleti, her şeye rağmen kaçınılması olanaksız bir gerekliliği de ifade etmektedir. Eğer dünyevi devlet belirli bir amaca gönül verip hizmet ederse meşruiyet kazanabilmektedir. Fani olan dünyevi devletin yazgısı, yerini Tanrı devletine bırakmaktır (Okandan, 1952, s.628-629).

Çağdaşları tarafından *doctor angelicus* (melek hoca), sonraları ise “skolastiğin prensi” şeklinde anılan büyük teolog, filozof ve kilise hocası Thomas Aquinas (1225 – 1274) bu çağın diğer önemli isimlerinden biridir. Metafizik, psikoloji, etik gibi alanların yanı sıra politika hakkında da çalışmalar yapmıştır. O da insanın toplumsal ve politik bir canlı, devletin de toplumun bir aynası olarak görmektedir. Ona göre yasalar insanlar tarafından yapılmalı, toplum yararını gözetmeli ve doğanın kanunlarını çiğnememelidir. İhlal durumunda artık yasa, asıl amacını yitirir ve yozlaşma yasasına dönüşür (Höffe, 2008, s.135-140). Devlet hakkındaki görüşlerini, kaleme aldığı *De Regimine Principum* (Kraliyet Görüşleri Hakkında) adlı kitapta toplamıştır. Ona göre devletin üstün iktidarına sahip olanların meşru sayılabilmeleri için dikkate alması gereken bazı hususlar vardır (Okandan, 1952, s.635-640):

- İktidar sahipleri, haksızlığa ve usulsüzlüğe yer vermeyecek şekilde, adaleti tam olarak sağlaması gerekmektedir.
- İktidar sahipleri keyfi uygulamalarda bulunmamalı, görevlerini kötüye kullanmamalıdır.
- Yapılan teşrii tasarruflar tabii kanuna aykırı olmamalıdır.
- İktidarı kullananlar koydukları kanuna riayet etmelidir.

Thomas Aquino, hukuku: tabii hukuk, pozitif hukuk ve kavimler hukuku olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Tabii hukuk, özellikle kölelik ve mülkiyet gibi önemli sorunlar üzerinde durulması gereken, insan fitratından doğan hukuk türüdür. Diğer bir hukuk çeşidi olan pozitif hukuk, genel kurulun rızası ya da bütünü temsil eden hükümdarın isteği üzere kendini gösterir. Kavimler hukuku ise tabii hukuktan doğmaktadır Ayrıca ona göre en iyi hükümet şekli monarşi, aristokrasi ve demokrasi bileşiminden oluşan bir hükümet şeklidir (Okandan, 1952, s.635-640).

Küresel bir hukuk ve barışın gerekli olmadığı görüşünde olan Aquinus'un, adalet anlayışında evrensel olmayan, yasalarla geleneğin öngördüğü her şeyi gönüllü olarak yerine getiren bir *iustitia generalis* (genel adalet) vardır. Özel adalet ise namus, para ve kendini savunma gibi konularla ilgilidir ve en büyük tehdidi açgözlülüktür. Özel adaletin içinde insanların yaptıkları ticareti, yurttaş ve düzeltici yasasını (*iustitia correctiva*) kapsayan *iustitia commutativa* (değişim adaleti) katmaktadır (Höffe, 2008, s.140).

Çağına göre Aquinas'tan ileri giderek hoşgörülü ve devrimci fikirler benimseyen Marsilius Patavinus (1270 – 1340) (Kapani, 1993, s.25), Orta Çağ Avrupa'sının devletin doktrinal gelişmesiyle ilgili, fikri faaliyetin son temsilcisidir. Yazmış olduğu *Defensor Pacis*, *De translatione imperii*, *Defensor minor* ve *De causis Matrimonialibus* adlı eserlerde, dönemin laik İtalyan cumhuriyetlerinin etkisi ile devlete yönelik liberal ve demokratik görüşler ortaya koymuştur. Hukuk ve kanun kavramlarını tanımlayıp açıklamıştır. Beşeri kanunlar hazırlanırken dikkate alınması gerek bazı ölçütlere dikkat çekmiştir. Bunlardan ilk ve önemlisi kanunların bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi ile alakalıdır. Bu kanunları yapan kişilerin hakkaniyetli hukukçuların olması gerektiğinin altını çizmektedir. İkinci olarak bu esaslar çerçevesinde, hukukçular

tarafından hazırlanıp son şeklini alan kanun projeleri, incelenip kabul edilmek üzere iktidar sahiplerine ve onun temsilcilerinin huzuruna sunulması gerekmektedir. Kanun tasarısı ancak bu şekilde kanun mahiyetine bürünür ve uygulanır (Okandan, 2008, s.655).

Marsilius'u önemli kılan bir özelliği onun kilise ile devlet işlerini birbirinden ayırmak istemesinin yanı sıra devletin mutlak gücünü de sınırlandırılması gerektiğini savunmasıdır. Diğer dikkat çekici yönü ise dönemin değer yargılarını ileri bir seviyeye taşıdığı ve benzersiz bir tolerans örneğine teşkil ettiği vicdan hürriyeti ile ilgili görüşleridir. O, din adamlarının insanlara doğru yolu göstermede sadece rehber olabileceğini, zorlama yoluyla iman sahibi olmanın imkânsızlığını savunmuştur (Kapani, 1993, s.26).

Orta Çağ'da bütün yaratılanların bireysel ve benzersiz olduğunu savunarak insan hakları düşüncesine katkı sağlayan Ockhamlı William (1286- 1349) aslında büyük bir siyaset filozofudur. Onun bu yönü pek çok kişi tarafından göz ardı edilse de o, kilise tarafından izlendiği ve Bavyera Kralı IV. Ludwig'in sarayına sığındığı andan itibaren neredeyse sadece siyasi meselelere alaka duymuştur. Papanın, hukuk karşısındaki gücünü eleştiren Ockham'a göre zaten insanlar, kendi davranışlarından sorumludur. Bu yüzden bireyler kilisenin vesayeti olmaksızın kendi siyasi kurumlarını oluşturma hakkına da sahiptir. Dünyevi egemenlik ise sade ve sadece kişilerin özgür bir şekilde mutakabata vardıkları bir ortamda kurduğu takdirde meşrudur. Onun bu düşüncesi, Yeni Çağ'ın toplum sözleşmesi kuramına temel olacaktır (Höffe, 2008, s.147).

Ayrıca Ockham'ın dil felsefesi, bilgi kuramı ve varlıkbilimi büyük ölçüde etkileyen olumsuzluk ve yumuşatılmış bir adıcılık olan kavramcılık öğretisi (Höffe, 2008, s.144), aklın, dünyevi sorunları çözmede etkili bir araç haline gelmiştir (Durul, 2008, s.100). Ona göre tümel olanın bir göstergedir ve zihin bu göstergeyi kendi zihninin dışındaki bir gerçekle ilişkilendirerek bir düzen kurar. Zorunluluk ve geçerlik sadece önermelerde bulunan bir niteliktir ve gerçek önermelerin kurulması da ancak algılar ve tekil olanla olanaklıdır (Höffe, 2008, s.145).

Ockham'ın aklı öne çıkarması ve bir yandan da artık gelişme başlayan kent yaşamı ile Rönesans'ın doğuşu hissedilmektedir. Bu açıdan Orta Çağ'ın bu dönemleri, Rönesans,

Reform ve Aydınlanma'nın da ön hazırlıklarını yapması açısından önem taşımaktadır (Durul, 2008, s.100).

Mutlak monarşiler döneminde hâkim olan anlayış kralların iktidarı ve sınırsız yetkisi doğrudan Tanrı'dan aldığı yönündedir. Kral tam ve mutlak egemenliğe sahip olup kendisinden üstün veya kendisine eş kişi ve kurumları kabul etmemiştir. Bodin'e göre egemenlik, iktidar sahiplerininindir. İktidarın bölünmesi ve paylaşılması söz konusu değildir (Kapani, 1993, s.28-29). Mutlakiyetçi doktrinin savunucusu olan Bodin keyfi yönetime de, despotizme de taraftar olmamakla birlikte (Akbay'dan akt. Kapani,1993 s.20) hükümdar yalnızca ilahi hukukla değil, ilahi kaynağa dayalı tabii hukuk ile de hareket etmelidir. Örneğin hükümdar, bireylerin kendi aralarında yaptıkları sözleşmelere ve özel mülkiyete saygı göstermek durumundadır (Kapani,1993, s.29).

Karanlık çağ olarak addedilen Orta Çağ'da, insan hakları, özgürlük gibi kavramlar; insan aklına ve insana verilen değer önem kazanmaya başlamıştır. İngiltere, Amerika ve Fransa'da gerçekleşecek insan hakları ve özgürlüklerin belli bir olgunluğa ulaşması, bu çağdaki fikir akımları sayesinde (Durul, 2008, s.101). Bununla birlikte Kapani (1993, s.30) insan hakları doktrininin doğuşunu görebilmek için çok uzaklara değil, 17. yüzyıla kadar gelmemiz gerektiğini belirtmiştir. Ona göre 17. yüzyıla kadar insanın saygın ve değerli olduğu, hor görülmemesi ve eziyet edilmemesi gerektiğine ilişkin bir takım görüşler ortaya atılsa da, insan hakları doktrini gerçek anlamda 17. yüzyılda açık, net, düzenli ve sistemli olarak ortaya konulmuştur. Bu yüzden insan haklarını görebilmek ve bu doktrini daha iyi anlayabilmek için bu döneme yoğunlaşmak daha doğru olacaktır.

2.3.3. Yeni Çağ'da İnsan Hakları

Bu çağa yeni denilmesinin sebebi, Aydınlanma, Rönesans, Reform ve Hümanizma gibi fikir hareketleridir. Özellikle aydınlanma ve hümanizma, ilerleyen dönemlerde kişinin kendi değerini bilmesi ve fark etmesi açısından insan haklarına temel teşkil etmiştir. Aydınlanmanın: "Aklını kullanma cesareti göster." anlayışı ile insan yeniden kendini keşfetmeye ve yapabileceklerinin de farkına varmaya başlamıştır. Böylesine bir keşifle insan sevgisi birleşip bütünleştiğinde elbette yeniden doğuş olarak adlandırılan Rönesans kaçınılmaz olmuştur (Durul, 2008, s.102).

Rönesans döneminde merkeze alınan insanın evrendeki yerini, durumunu, anlamını ve kaynağını belirlemeye yönelik sorular, Rönesans düşünürlerini bir hayli meşgul etmiştir. Akıl sahibi olan insanı biricik ve en yüksek değer kaynağı olarak görerek onun doğallığını, hür yapısını ve etkin rolünü birinci sıraya alan hümanizma, işte bu arayışlardan ortaya çıkan bir akım olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca Yeni Platoncu bir çizgi izleyen Platonizm; buna paralel yapıdaki Aristotelizm; doğayı mekanist bir yapı olarak ele alan Atomizm; şüphecilik olarak bilinen Septizm gibi farklı akımlar da doğmuştur (Özden ve Elmalı, 2012, 24-39).

Sanatta, dinde ve sosyal hayatta beliren yeni düşüncelerin yanı sıra, milli devlet anlayışı da Rönesans dönemine rastlamaktadır. Bu dönemde milletler, milli bilinç hisleriyle kiliseye karşı duruş göstermişlerdir. Bu sürecin sonunda ulus devletler, devlet ve hukuk felsefeleri de belirmeye başlamıştır. Rönesans devlet felsefesi, Yakın Çağ ve bugünün devlet felsefelerinin de temeli kabul edilmiştir (Özden ve Elmalı, 2012, s.57).

17. ve 18. yüzyılda John Locke, Puffendorf, Wolf, Blackstone, Burlamaqui, Vattel gibi filozof ve yazarlarca ele alınıp, geliştirilen “toplum sözleşmesi” teorisi, bu çağın önemli düşünsel etkinliği olmuştur. Özellikle John Locke insanlık tarihinde çığır açmış ve ileride gerçekleşecek devrimlerin tohumlarını eken bu düşünce akımının ilk ve önemli temsilcisi sayılmıştır. Bu anlayışa göre toplum hayatından önce tabiat halinde yaşayan insanlar, mutlak bir özgürlüğe sahipti. Daha sonra aralarında yaptıkları sözleşme sayesinde siyasal topluluğu ortaya çıkardılar. Bunu yaparken de belli bir ölçüde özgürlüklerinin bir kısmından feragat ederek, bu topluluğun kurulması ve yaşaması için katkı sağladılar. Yalnız burada dikkat çekilen nokta, sahip oldukları hak ve hürriyetlerin en önemlilerini bu siyasal topluluğa devretmemeleri, aksine, devletin kuruluşuyla sahip oldukları hak ve özgürlüklerini muhafaza etmeleridir (Kapani, 1993, s.30-31).

18. yüzyılda temel hak ve özgürlüklerin kaynağı bireyciliktir. Bireyciliğin kaynağında ise amacı kişi olan düşünce sistemi yatar. Devlet kişinin doğuştan sahip olduğu haklara saygı göstermelidir. Bireycilikte aşırılık toplumu tanımamaya ve anarşizme neden olabileceği için birtakım kamu yararını gözetici kısıtlamalar yapılmalıdır (Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.68-69). Reform, Rönesans hareketleri ve hümanizma akımıyla kişinin devletten beklentilerinin değişmeye başlaması, bir takım

uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bunlar: İngiltere’de keyfi tutuklamaları önlemeye yönelik 1627 tarihli İngiliz Haklar Bildirgesi (*Petition of Rights*), 1679 tarihli Haksız Tutuklanmayı Yasaklayan Kanun (*Habeas Corpus Act*) ve yargı güvencesi getiren 1688 tarihli İnsan Hakları Bildirgesi (*Bill of Rights*)’dir (Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.41). Ayrıca Yeni Çağ’da 1776 Virginia İnsan Hakları Bildirgesi ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi gibi insan hakları açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu üç gelişme sayesinde, *insan haklarının fikrinin kurumsallaşması* söz konusu olmuştur (Durul, 2008, s.102-103).

2.3.3.1. İnsan Hakları Bildirgesi (Petition of Rights)

Kral – parlamento çelişki ve çekişmesi sonucu, parlamentonun krala sunduğu ve kral tarafından kabul edildiği bir bildiridir. Bu belge ile Kralın keyfi uygulamaları sonlandırılmak ve parlamentonun siyasi ve idari gücü hatırlatılmak istenmiştir. Özellikle iki ana husus üzerinde durulan bu metinde, Magna Carta’nın açık seçik izlerinin olduğu (Kara, 2012, s.36-37) için Petition of Rights Magna Carta’nın tekrarı niteliğinde denilebilir. Bu belgeye göre, vergi uygulaması parlamento izni ile gerçekleşmektedir. Parlamentodan izinsiz vergi konulamayacağı gibi vergi oranları da yükseltilemez. Ayrıca kimse keyfi olarak yakalanamaz ve tutuklanamaz (Akal, Erözden, Akbulut ve Zeybekoğlu, 2003, s.36).

2.3.3.2. Haksız Tutuklanmayı Yasaklayan Kanun (Habeas Corpus Act)

Habeas Corpus Türkçe’de “bedenin senin olsun” anlamına gelmektedir. Bu bilginin kişi güvenliği ile alakalı olduğunu tahmin etmek hiç de zor değildir. Bu belge ile kişilerin keyfi tutuklanmaları, hapsedilmeleri ve öldürülmeleri engellemeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra sanıkların tutuklanmalarının ardından, kısa bir süre içerisinde yargıç önüne çıkarılarak davanın çabuk bir şekilde sonuçlandırılması gerektiği belirtilen, adil yargılanma hakkının olmazsa olmaz ilkelerini içerdiği için öncü bir belge olma özelliğini taşımaktadır (Akal, Erözden, Akbulut ve Zeybekoğlu, 2003, s.36).

2.3.3.3. İnsan Hakları Bildirgesi (Bill of Rights)

Parlamentonun monarşi karşısında kesin olarak üstün olduğunu belgeleyen, kişi hak ve özgürlükleri ile ilgili bazı hükümler içeren hukuksal bir belge niteliğinde olan Bill of Rights birtakım yenilikler sunmuştur. Bunlar (Kara, 2012, s.37):

- Parlamento üyelerinin seçimi serbest olacaktır.
- Parlamento sık sık toplanacaktır.
- Parlamentodaki tartışmalar ve görüşmeler, parlamentodan başka hiçbir yerde ya da mahkemede suçlama veya soruşturma konusu yapılamaz; konuşma özgürlüğü vardır (yasama sorumsuzluğu).
- Parlamentonun onayı olmadan vergi toplanması mümkün değildir.
- Barış zamanında, parlamentonun onayı olmadan sürekli bir ordunun kurulması ve hazır bulundurulması yasa dışıdır.
- Krala dilekçe yazmak uyrukların hakkıdır. Bu dilekçelerin krala sunulmasından dolayı yapılan tutuklamalar ve kovuşturmalar yasa dışıdır.

2.3.3.4. Virginia Haklar Bildirgesi

1776 Virginia Haklar Bildirgesi, temel hakların anayasal boyutta yer aldığı ilk düzenlemedir (Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.41). Amerika'nın ilk ve en ünlü haklar bildirgesi olan Virginia Haklar Bildirgesi, Virginia'lı Gerorge Mason tarafından yazılmış olup (<http://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/abd-anayasasi.pdf>) tüm insanların eşit olarak yaratıldığı ve Tanrı'nın insanlara devredilemez bazı haklar verdiği belirtilmiştir (Çiftçi, 2008, s.268). Bildiride yaşam ve kişi özgürlüğü hakları, soyut olarak vurgulanmakla birlikte, keyfi olarak arama ve yakalamadan korunma, adil yargılanma, serbest seçim, basın özgürlüğü gibi somut haklara da yer verilmiştir. Virginia Haklar Bildirgesi'nin "bütün insanlığa seslenen ve herkesi kapsayıcı haklar" formülü, John Lock'un yaşam, özgürlük, mülkiyet ve baskıya direnme olarak geliştirdiği doğal haklar formülü ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca yönetimin halk gücüne dayandığının ifade edildiği ikinci madde, Jean Jacques Rousseau'nun izlerini taşımaktadır (Kara, 2012, s.39).

2.3.3.5. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi

1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile bireyi ve doğal haklar öğretisini esas alarak (Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.41) bireyin başkalarına devredilemez, zaman aşımına uğramaz, eşitlik, özgürlük, mülkiyet hakkı, kişi

güvenliği, zulme karşı direnme, düşünce, söz, yazı ve vicdan özgürlüğü gibi birtakım kutsal haklara sahip olduğu ilan edilmiştir (Erim, 1996, s.26; Çiftçi, 2008, s.268).

1789 ve 1793 beyannamelerinde bakıldığında çalışma özgürlüğünü ve dernek kurma hakkında bahsedilmezken, 1793 beyannamesinde eğitim, eğitim ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların giderilmesi hususunda görüşmeler yapılmıştır (Erim, 1996, s.26).

Fransız İhtilali etkisi ile 1795 yılında ödevler beyannamesi hazırlanıp kabul edilmiştir. Böylece dünyada 20. yüzyıl idarecilerinin yetkileri sınırlanmış ve hukuk devleti olma yolunda ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu da hiç şüphesiz devletlerin anayasalarında insan hakları maddelerinin az çok yer almasıyla gerçekleşmiştir (Erim, 1996, s.26-27).

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, insanın sadece insan olması itibariyle var olduğu anlayışı esas alan doğal kişi hakları doktrinine dayanır. Bu bildiri özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme olarak düzenlenmiştir. Devlet kişilerin özgürlükleri tanır ve bunları kullanmasını sağlar. Bu da devletin özgürlükleri tanıdığı ölçüde kendi iktidarını çizmiş olduğu anlamına gelmektedir (Tezcan, Erdem, Sancaktar ve Önok, 2011, s.69).

2.3.4. Yakın Çağ'da İnsan Hakları

İnsan hakları köle ticaretini ve köleliği yasaklayan antlaşmalar vasıtasıyla ulusal sınırları aşarak uluslararası hukukun konusu olmaya başlamıştır. Bunda elbette insancıl hukukun gelişimini sağlayan çoklu uluslar arası sözleşmeler önemli rol oynamıştır. Yalnız insan haklarının sistematik olarak uluslararası hukuk alanına girmesi, II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemlerde mümkün olmuştur (Kara, 2012, s.107).

Sanayileşme ile başlayan ekonomik süreçte insanın üretim aracı olarak görülmesi, emeğin sömürülmesi, kar elde etme uğruna insani değerlerin ikinci plana itilmesi, alınan insan hakları kararlarının kâğıt üzerinde kalmasına sebep olmuştur. Sanayileşme, göç, hammadde arayışı toplumları başka uygulamalara yöneltmiştir. Bağımsızlık ve milliyetçilik akımının gitgide önem kazanışı, iki büyük dünya savaşının patlak verışı, toplumlarda derin izler bırakmıştır. XX. yüzyılın başlarında Avrupa'da sömürgecilik zirveye ulaşırken, sömürülen insanlar acımasızca ezilmekteydi. ABD ve Japonya da

emperyalizm kervanına katılarak (Özbek, 2004, s.49-50) bu yarıştan kendi paylarına düşeni almak istemişlerdir.

Yine bu dönemde fikri ve tatbiki olarak gelişmekte olan insan hakları doktrin komünizm ve faşizm etkileriyle kesintiye uğramıştır (Özbek, 2004, s.50; Kara, 2012, s.110). Özellikle Yahudilere yönelik gerçekleştirilen toplu kıyımlar, insanlığa yapılan suçların doruk noktası olmuştur. 1945'te faşizm fiilen yenilgiye uğratılmış olsa da, bu gibi uygulamalarla tekrar karşılaşmamak adına etkili araçlar yaratılmak istenmiştir. Bu konunun kamuoyunun gündemine yer almasıyla ilk somut sonuçlar da alınmaya başlanmıştır. BM'in kurulması ve insan haklarına yoğun vurguda bulunması, 1948'de İHEB'yi ilan etmesi ile (Kara, 2012:110), insan hakları uluslar arası hukukta ilk kez resmen tanınmıştır.

BM'in kuruluşuyla birlikte ortaya çıkan belgeler (Çiftçi, 2008, s.281-282):

- BM Şartı, (1945)
- İHEB, (1948)
- MSHS, (1966)
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ESKHS) (1966)'dir.

BM Şartı'nın imzalanmasıyla evrenselliğe doğru atılan ilk ciddi adım olmuştur. 10 Aralık 1948'de 30 maddelik İHEB'in imzalanmasıyla da insanlık tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Bildiride başta yaşama hakkı olmak üzere kişi güvenliği, kölelik yasağı, işkence yasağı, keyfi tutuklamalara karşı önleyici maddeler yer almaktadır. Herkesin yasalar önünde eşit kabul edildiği bildiride, yurttaşlık hakkı, mülkiyet hakkı, düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olma hakkı gibi haklarla ilgili maddeler içermektedir. MSHS ve ESKHS ile de bağlayıcılık ve yaptırım getiren, üye devletleri kontrol eden bir mekanizma ortaya çıkmıştır. Ülkemiz de bu sözleşmeleri 1976'da imzalamıştır (Çüçen, 2013, s.40).

Ayrıca BM'in kuruluşunun ardından, Avrupa halk ve milletleri arasında barış ve dostluğun sağlanması için on Avrupa devleti tarafından bir statü ile Avrupa Konseyi kurulmuştur. Temel ilgi alanının birey olduğu Avrupa konseyinin hedefleri; daha iyi bir

Avrupa Birliği için çalışma, parlamenter demokrasi ilkelerini ve insan haklarını koruma, hayat koşullarını iyileştirme, insani değerleri canlı kıılma ve geliştirme şeklinindedir (ifti, 2008, s.283). Bu konseyi önemli kıılan özellik, konseyin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere; İnsan Haklarının ve Temel zgrlklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme (1950), Avrupa Sosyal şartı (1961), İnsanlığa Karşı Suçlar ile Savaş Sularında Yasal Sınırlamaların Uygulanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (Ocak 1974; yürürlüğe giriş Haziran 2003), ocuk Haklarının Uygulanması Hakkında Avrupa Sözleşmesi (Ocak 1996; yürürlüğe giriş Temmuz 2000), Kadına şiddet ile Aile İçi şiddeti nleme ve Bununla Mücadele Etme Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Mayıs 2011) gibi önemli belgelerin de ortaya çıkışına zemin hazırlamasıdır (Kara, 2012: 113-116).

Kuruluşu ve sosyal haklar alanındaki yaptığı faaliyetler itibariyle insan haklarını uluslar arası hukuka taşıma noktasında etkili olan kuruluşlardan biri Uluslararası alışma örgütüdür (ILO). Varlığını günümüzde de sürdürmekte olan ILO'nun kuruluşu (Kapani,1993, s.110) 1919 tarihli Barış Konferansı'nda planlanmıştır (Aybay, 2010, s.27). I. Dünya Savaşı'nın bitimi ile imzalanan Versay Anlaşması'nın bir parçası olarak da resmen vücut bulmuştur. Çalışma yaşamında sosyal hakları himaye edecek şekilde dzenlenilmesine katkıda bulunan ILO'nun amacı çalışma yaşamını evrensel boyuta taşımak olmuştur (Kapani, 1993, s. 109). Ayrıca Milletler Cemiyeti'ni kuran *Sözleşme* (Covenant) adlı belgenin 23. maddesinde *Erkek, kadın ve ocuk emekçiler için adaletle uygun ve insancıl koşullar sağlama ve sürdürme* görevini hedeflemekte kalmamış, bu amaca hizmet edecek örgütlerin kurulmasını öngörmüştür (Aybay, 2010, s.27; Kapani, 1993, s.110). İkinci dünya Savaşının akabinde ILO, kurulan BM rgt ile etkinliklerini sürdürmüştür. ILO bireyleri temsil eden ilk uluslararası örgüt olma özelliğini kazanmıştır (Aybay, 2010, s.27-28).

2.4. İnsan Haklarının Sınıflandırılması

2.4.1. Birinci Kuşak Haklar

Birinci kuşak haklar, insanın tarihsel süreç içerisinde kişisel ve siyasal açıdan kazandığı ilk haklardır (Tezcan, Erdem, Sancaktar ve nok, 2011, s.77; M Avrupa Topluluğu

Enstitüsü, 2001, s.3). Bu haklar, mutlakiyetçi yapıların hukuk aracıyla sınırlandırılmak istenmesi ile ortaya çıkmıştır. İzlenen yol ise, devleti kişi özgürlükleri lehine sınırlamak ve insan haklarını temel alan bir hukuk devletine dönüştürmek olmuştur. Magna Carta, Petition of Rights, Habeas Corpus ve Bill of Rights gibi İngiliz metinleri klasik hakların bir kısmının ilk kez yer aldığı belgelerdir. Klasik hakların kapsamlı ve ayrıntılı olarak işlendiği belgeler ise İnsan haklarını konu edinen Amerikan bildirimleri ve Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirisi'dir. Bunu izleyen süreçte ise klasik hakların 1787 ABD Anayasası ve 1791 Fransız Anayasası'nda tanınması söz konusu olmuştur (Kara, 2012, s.53-54).

Birinci kuşak haklar negatif hak kapsamına girmekte olup, devletin müdahil olmadığı haklardır. Burada devletin *karışmama yükümlülüğü* söz konusudur (Durul, 2008, s.86).

İHEB'nin 2-22. Maddelerinde geçen başlıca birinci kuşak haklar şunlardır:

- Yaşama hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı,
- İşkence, zalimane ve aşağılayıcı muameleden korunma hakkı,
- Kanun önünde eşitlik ve ayrımcılığa karşı eşit korunma hakkı,
- Yargı yolundan yararlanma hakkı,
- Keyfi olarak yargılanmama, tutuklanmama, sürgün edilmeme hakkı,
- Özel yaşam ve haberleşme gizliliği,
- İltica hakkı,
- Yurttaş olma hakkı,
- Mülkiyet hakkı,
- Seçme ve seçilme hakkı,
- Kanaat ve ifade özgürlüğü,
- Kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı,
- Toplanma ve örgütlenme hakkı.

2.4.2. İkinci Kuşak Haklar

İkinci kuşak haklar, 19. Yüzyılda sınıflar arasındaki eşitsizliğe tepki olarak doğmuştur. Zorlu uğraşlar sonucunda kazanılan bu haklar (Gül, 2010), devletin daha çok sosyal sorumluluklara eğildiği haklardır. Bu yüzden devlet yurttaşlarına sosyal güvenlik,

eğitim, sağlık, beslenme, kültür, çalışma, bilim ve sanat gibi alanlarda hizmet etme görevini üstlenmiştir (Hafızoğlu 2012, s.55; Tezcan, Erdem, Sancaktar ve nok, 2011, s.77). Devletin bir takım yükümlülükleri üstlenmesi ikinci kuşak hakların pozitif hak karakterine bürünmesini sağlar (Durul, 2008, s.87; Turhan, 2013, s.369). Devletin klasik hak ve özgürlük anlayışı sosyal eşitsizliklere, insanın onurunu zedeleyen olaylar karşısında etkisiz kalınca, sosyal içerikli, insanların somut yaşam şartlarına değinen bir hak ve özgürlük anlayışına ortaya çıkmıştır (Kara, 2012, s.73-74).

Mülkiyet bağından kopartılan siyasal haklar artık genel ve eşit oy prensibi ile diğer toplum kesimlerinin de kullanabileceği bir duruma getirilmiştir (Gl, 2010).

Sosyal haklar düşüncesinin inkişafına Saint Simon, Charles Fouier, Robert Owen, Karl Max ve Friedrich Engels gibi dşnrlr katkı sağlamıştır (Kara, 2012, s.73-74).

2.4.3. nc Kuşak Haklar

Karel Varsak tarafından ortaya atılan üçüncü kuşak insan hakları; barış hakkı, beslenme hakkı, haberleşme hakkı, insani yardım alma hakkı, evre hakkı, gelişme hakkı, kendi kaderini tayin hakkı gibi insani değerlerin küresel kapsamda açıklanmaya çalışıldığı haklardır (Tezcan, Erdem, Sancaktar ve nok, 2011, s.77). Bu haklar hem kişilerin hem de kurumların ortak hareket etmesini gerektirir (Durul, 2008, s.88). Dayanışma ve katılım kavramları üçüncü kuşak insan haklarının anahtar kelimeleridir. Bu kategoride aktivist bir yönelim olduğu söylenebilir (Hafızoğlu, 2012, s.55).

Sömürgecilik, savaş, kültürel çeşitliliğin yok oluşu, tabiatı ve insan yaşamını tehdit eden yeni enerji türlerin kullanımı gibi problemler üçüncü kuşak haklarını gerekli kılmıştır. nc kuşak haklarının düşünsel olarak ortaya ıkışı II. Dünya Savaşı öncesine dayansa da bu haklar büyük ölçüde II. Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelmiştir (Kara, 2012:91).

2.5. İnsan Hakları Eğitimi

İnsan haklarının ulusal ve uluslararası devletlerin anayasa ve yasaları tarafından güvence altına alınması yetersiz kalmaktadır. Halen sürmekte olan savaş ve soykırımlar,

kültürel ve ekonomik sömürgecilik, ırkçılık, çocuk ve kadın sorunları, din ve mezhep çatışmaları, işkenceler ve terör olayları, insan haklarının yerleşeceğine dair inanca darbe vurmaktadır. Fakat ihlaller insanı yıldırmamalı, umudunu kaybettirmemelidir. Gündoğan ve Günay (2008, s.81-83)'ın da belirttiği gibi insan, insan haklarının tehdidi olduğu gibi aynı zamanda güvencesidir. Bu hakları korumak, gereklerini hakkıyla yerine getirmek ve yaşam biçimine dönüştürmek için bireylerin de tek tek çaba sarf etmesi gerekmektedir.

Dünyada barış ve adaletin sağlanması, uluslararası hoşgörü ve anlayışın hâkim olması, insan hak ve temel özgürlüklerine saygının gerçekleşmesi ve güçlenmesi ile mümkündür. Bu yüzden insan haklarına saygıyı pekiştirmek; demokrasiyi politik ve toplumsal hayatla bütünleştirmek ve alışılmış bir yaşam şekline dönüştürüp yaşatmak noktasında önemlidir. İnsan haklarına saygı gösterilmesi ise hakların herkes tarafından bilinmesine, öğrenilmesine, kullanılmasına ve koruma bilincine sahip olunmasına bağlıdır (Gülmez, 1996, s.7-10). Fakat insan hakları bilgisinin doğuştan gelmemesi ve kendiliğinden kazanılmaması, bu alanda verilecek bir eğitimi zorunlu kılar (Çüçen, 2013, s.169; Gülmez, 1996, s.7).

İnsan hakları eğitimi, insan hakları kuruluşlarını kuran belgelerden ortaya çıkan bir mükellefiyet olup taraf olunan sözleşmelerin tanıdığı, ortak saygıyı içeren bir insan hakkıdır (Gülmez, 1996, s.7). Bu alanda herkese eğitim verilmesi, zaruri kanunların çıkarılması ve kuruluşların kurulması devletin vatandaşlarına karşı vazgeçilmez bir vazifesidir. Aksi takdirde devlet, vatandaşın insan hakları eğitimi alma hakkını çığnemiş olacaktır (Çüçen, 2013, s.170).

İnsan hakları eğitiminin öneminin anlaşılmasıyla, bu eğitimde hangi yaklaşımın benimseneceği konusunda çekişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Örneğin disiplinler arası yaklaşıma karşı, farklı yaklaşımların sentezi yapılması gerektiğine dair bir fikir ortaya çıkmıştır. Fakat hangi yaklaşıma sahip olunursa olunsun, insan hakları eğitiminde başarı, daha ziyade nitelikli öğretmenlerle, okul ve sınıf atmosferiyle, metot ve materyallerle yakalanacaktır (Oğuşgil, 2008, s.70).

İnsan hakları eğitimi ilk önce doğrudan vatandaşa hizmet eden başta öğretmenler olmak üzere, hâkimler, savcılar, güvenlik güçleri gibi kamu görevlilerine verilmelidir.

Özellikle öğretmenler, insan hakları eğitiminden geçen, aldığı eğitimi özümseyen ve hal ve hareketlerine aksettiren örnek kişiler olmalıdır (Çüçen, 2013, s.169-170). Bu sebeple daha nitelikli bir insan hakları eğitimi için öğretmen adaylarının, insan hakları ve demokrasiyi yaşayarak öğrenmeleri, kendi kişilikleriyle insan hakları kavramlarını ilişkilendirmeleri, öğrencilerine demokratik model olarak yetişmeleri, kısaca her açıdan donanımlı olmaları sağlanmalıdır (Çarıkçı ve Er, 2010, s.54).

İnsan hakları eğitimine ilişkin ilk adım, 1978'de *İnsan Hakları Öğretimi Uluslararası Kongresi* ile Viyana'da atılmıştır. Doğrudan insan hakları eğitimi konu edinen bu toplantıda öğretmenler, eğitim uzmanları, insan hakları alanında çalışanları ve kamu görevlileri bir araya gelerek gündemlerindeki konuları tartışmıştır. Kongrenin sonunda ise insan hakları eğitiminin amaçlarına yer veren bir sonuç belgesi ve insan hakları eğitiminin programları, araç ve gereçleri, yöntem ve yapılarını içeren bir sonuç belgesi eki onaylanmıştır (Kepenekçi, 2000, s.40-43).

Kongrede hukuksal, sosyal ve siyasal statüleri ne olursa olsun kadın erkek herkesin hayat boyu eğitim sisteminin bir parçası olması için insan hakları eğitimi ve öğretiminin okul içi ve okul dışı bağlamında tüm kademelerde geliştirilmesi gerektiği hususu değerlendirilmiştir. Ayrıca böyle bir eğitim ve öğretimin barışı özendirme ve muhafaza etmede gerekli katkıda bulunabileceği ifade edilmiştir. İnsan hakları eğitimi, Uluslararası İnsanlık Hukuku içererek, silahlı çatışma olması durumunda bile insan haklarına riayet edilmesi hususunun güvence altına alınması ile alakadar olmalıdır (UNESCO, 1978, s.1).

İnsan hakların amaçları Viyana Kongresi Sonuç Belgesi'nde şu şekilde sıralanmıştır (UNESCO, 1978, s.2):

- 1- Hoşgörü, saygı ve dayanışma gibi insan haklarının doğasında olan tutumları geliştirmek.
- 2- Ulusal ve uluslar arası çapta, insan haklarına ve yürütmeye konulması için yasa çıkartılan kuruluşlara ilişkin bilgi vermek.
- 3- Ulusal ve uluslar arası seviyede, bireyde insan haklarının sosyal ve siyasal gerçeklere dönüştürülebileceği yol ve yöntemlere yönelik farkındalık oluşturmak.

İnsan hakları eğitimi kapsamında ikinci önemli adım 1987’de *Uluslararası İnsan Hakları Eğitimi Bilgi ve Belge Kongresi* adı altında Malta’da atılmıştır. Viyana Kongresi’nden bu yana, insan hakları eğitimi alanındaki ilerlemeye dikkat çekilen toplantıda, insan hakları eğitiminin amaçları, içeriği, metodu, öğretim materyalleri hakkında görüşülmüştür. Viyana Kongresi’nden farklı olarak, öğretmen ve diğer eğitimcilerin yetiştirilmesi ve korunması, uluslararası işbirliği ve sivil toplum örgütlerinin rolü gibi hususlar da ele alınmış, insan hakları öğretiminin geliştirilmesi için yapılacak etkinlik ve çalışmalara ilişkin öneriler getirilmiştir. Bunun yanı sıra insan hakları alanında bilgi ve belgelerin ulaşılabilirliği, farklı dillere çevrilmiş dokümanların gerekliliği de gündeme getirilen konulardan biri olmuştur (UNESCO, 1993).

Üçüncü adım 1993 Montreal’de; siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda insan haklarını geliştirmek amacıyla bir araya gelen *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Uluslararası Kongresi*’nde atılmıştır. UNESCO’nun alacağı tedbirleri belirlemeye yönelik çalışmaların yapıldığı kongrede İnsan hakları eğitimi alanındaki başarıların belirtilip, bu alanda mücadele edilmesi gereken zorlukların tanımlanması ve demokrasi eğitiminin, insan hakları eğitimini tamamlayıcı bir yön olarak tanıtılması hedeflenmiştir (Tutkun, 2004, s.43).

Kongre’de kabul edilen, insan hakları ve insancıl hukuk temeline dayanan Dünya Eylem Planı’nda bireylere, ailelere, gruplara, eğitimcilere, öğrencilere, medyaya, çalışanlara, popüler hareketlere, siyasi partilere, milletvekillerine, devlet memurlarına, ulusal ve uluslar arası operasyonlara, BM teşkilatına ve bilhassa UNESCO’ya atıfta bulunulmuştur. Bu plan ile birlikte geliştirilen 7 temel strateji şu şekildedir (UNESCO, 1993):

- Dünya Planı’nın planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinin UNESCO tarafından geliştirilmesi ve tertip edilmesi,
- En iyi uygulama yaklaşımlarının geliştirilmesi, materyal, müfredat ve program üretimi için aktif bir ulusal, bölgesel ve uluslar arası ağların kurulması, materyal ve metotların değişimine imkân sağlanması,
- Güncel bilgi ve belgelere, pratik ve ekonomik öğretim materyallerine kolay ulaşılması,

- Bölgesel ve küresel momentum-building konferansların düzenlenmesi,
- İnsan hakları eğitiminin, bilgi ve belgelendirme projelerinin daha iyi desteklenebilmesi için BM Gönüllü Fonu'nun ve UNESCO Gönüllü Fonu'nun güçlendirilmesi,
- BM İnsan Hakları Komisyonu, onun izleme mekanizmaları ve bölgesel insan hakları komisyonları tarafından verilecek olan insan hakları eğitimi hakkına değinilmesi,
- Plan ile ilgili bilgileri yaymak, iletişim sağlamak ve planın uygulanışını takip etmek amacıyla UNESCO tarafından izleme komitesinin kurulması.

Kepenekçi (2000, s.97-156) etkili bir insan hakları eğitimi için yedi önemli faktörün olduğunu ifade etmiştir:

- 1) Bunlardan ilki özgürlük eşitlik, kardeşlik gibi kavramların kendini birebir gösterdiği **okul ve sınıf ortamıdır**. Kepenekçi işbirliğinin yapıldığı, öğrencilerin duygu ve düşüncelerine değer verildiği, haklarının tanındığı ve saygı duyulduğu, tecrübelerini sunma imkânının tanındığı okul ve sınıf ortamında insan hakları eğitiminin amaçlarına ulaşılmasına katkı sağlayacağını ifade etmektedir.
- 2) Etkili bir insan hakları eğitiminde ikinci önemli faktör, çocuğun uzun saatler etkileşimde olduğu **öğretmen**dir. Öğretmenlerin öğrencilerine karşı içten, sevgi dolu, destekleyici, motive edici, anlayışlı, demokratik, güven eklin edici olması duyumunda öğrencinin başarısına tesir ettiği gözlenecektir.
- 3) Üçüncü faktör konular ve etkinliklerin yer aldığı **içeriktir**. Kepenekçi insan hakları dersinin konularını çeşitli şekillerde belirlenebileceğini ifade etmektedir. “Evrensellik” ve “hoşgörü” gibi mühim ve aktüel olan değerler tartışılabileceği gibi “ayrımcılık” gibi olumsuz bir durumun da tartışmaya açılabilceğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra ulusal ve uluslararası kurumlar tanıtılabileceği ve insan hakları ihlallerinde bu kurumların işlevlerinin anlatılabileceği yönünde içerik hakkında örnekler vermiştir.
- 4) Beşinci önemli faktör **yöntem**dir. İnsan hakları eğitiminde bütün yöntemlerin kullanım yerleri farklı olduğu için en iyi yöntem diye bir şey yoktur. Burada altı çizilmesi gereken şey, yöntemleri yerinde ve başarılı bir şekilde kullanmak

gerekir ki. Bazı durumlarda aynı anda birkaç yöntem kullanılırsa daha elverişli olur.

- 5) Altıncı faktör *materyal*dir. İnsan hakları eğitiminde, grafik, doküman, poster, teyp gibi farklı eğitim materyallerini uygun yerlerde kullanıldığında, ders araç gereçlerine yaratıcılık da katarak yararlanıldığında ve öğrencilere eğitim sürecinde değişik duyu organlarına hitap eden materyaller sunulduğunda eğitimin kalitesi, başarısı ve kalıcılığı artacaktır.
- 6) *Değerlendirme* insan hakları eğitiminde etkililiği arttırmak için sonuncu faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.6. Öğretim Materyali Geliştirme

Bilim ve teknoloji alanında kaydedilen ilerleme sonucunda, öğrencilerin bilgiyi tek bir kaynaktan alma yerine bilgiye ulaşma yollarını bilen, karşılaştığı problemlere edindiği bilgiler yoluyla çözüm arayan bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Kısacası eğitimde daha nitelikli öğrenciler yetişmesi beklenmektedir. Bunun için eğitimciler öğrenme ortamlarını tesirli kılmak durumundadır (Kazu ve Yeşilyurt, 2008, s.177). Burada, öğretme – öğrenme sürecinin temel öğelerinden biri olan öğretim materyallerinin de öğrencinin eğitim öğretim sürecinden elde edeceği verimi arttırma noktasında önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu bölümde kavram olarak öğretim araç, gereç ve materyalinin ne olduğu kısaca tanımlanacak, materyalin dersin işlenişine, öğrenciye sağladığı faydalara değinilecek, son olarak da materyal tasarım öge ve ilkeleri özetlenecektir.

2.6.1. Öğretim Materyali Nedir?

Öğretim araçları; bilgiyi, öğrenenlere ulaştıran farklı yol ve ortamlar (Heinich ve diğerleri, 1996, s.3), öğretim materyali ise farklı araçlarla sunulan bilgiler ve mesajlar (Yalın, 2004, s.92) ya da hedefleri gerçekleştirmek için araçlardan yararlanılarak yapılan ders sunum içerikleri şeklinde tanımlanır. Materyal oluşturmak amacıyla tebeşir ve kâğıttan, bilgisayar ve ilişkili teknolojilere kadar çeşitlilik gösteren öğretim araçları kullanılır. Söz gelimi yazı tahtası ve asetat kâğıdı bir öğretim aracıdır. Fakat bunlar

üzerinde işlem, resim, grafik, yazı oluşturulduğunda bu öğretim araçları, öğretim materyallerine dönüşür (Yanpar Şahin, 2000'den akt. Yanpar Yelken, 2012, s.9).

2.6.2. Öğretim Materyallerinin Sağladığı Yararlar

Araştırmalar, araç gereç ve materyal kullanımının önemine dikkat çekmektedir. Peki, ama nasıl olur da öğretim materyalleri, hem dersin işlenişi bakımından hem de öğrenci bakımından bu kadar fayda sağlamaktadır? Bu soruya aranan yanıtlar aşağıdaki gibidir:

- 1) Öğretmenin sınıf ortamına getirdiği öğretim materyali, sihirli değnek etkisi yaratabilir. Çünkü öğretim materyali, açıp okudukları, fotoğraflarını inceledikleri ve sorularını yanıtladıkları ders kitabından farklıdır. Bunun için de öğrenci sınıfa getirilen farklı duruma kayıtsız kalmak istemez. Dikkatini materyal üzerinde toplama eğilimi gösterir.
- 2) Öğrenenin bilgiyi çok yönlü kodlayabilmesi, beyninin iki yönünü de etkili olarak kullanabilmesi için öğrenme sürecinde daha fazla duyu organı kullanması gerekir. Daha fazla duyu organına hitap etmenin yolu ise öğretme öğrenme ortamında çok sayıda uyarıcıyı, yani öğretim araç gereç ve materyali işe koşmakla mümkündür. Bu sayede öğrenmeler daha nitelikli ve kalıcı olacaktır (Genç, 2012, s.348; Senemoğlu, 2001, s.376; Yalın, 2004, s.82).
- 3) Öğretim materyalleri, uygun etkinliklerle birlikte, duygusal gelişime katkı sağlar. Öğrencinin duygularını açığa çıkarmasına imkân yaratır. Bu sayede hem kendini ifade edebilecek, hem de kişinin iç dünyasından izlenimler elde edilebilecektir.
- 4) Dersin gelişme ve değerlendirme bölümünde alıştırma – uygulama yapma fırsatı yakalar. Yani öğrenci gözlemlemekle kalmaz, yaşayarak öğrenmeyi deneyimler. Bu durum dersi tekdüzelikten kurtarır ve zevkli kılar.
- 5) Soyut kavramları, somutlaştırır, Dolayısıyla anlaşılması zor kavramlar, daha kolay, hızlı ve kalıcı bir şekilde öğrenir. Bu, zamandan tasarruf edilmesini de sağlar.
- 6) Bilgiler, kısa süreli bellekte görsel / işitsel/ dokunsal olarak işlenip kodlandıktan sonra uzun süreli bellekte depolanır. Bu sebeple öğrenilen bilgiler, bir ipucu

görevini gören öğretim materyalleri sayesinde, istenilen durumlarda aradan zaman geçse bile daha kolay hatırlanır.

- 7) Öğrencinin tekrar etmesini olanaklı kılar.
- 8) Dersin giriş ve gelişme aşamalarında oldu gibi değerlendirme bölümünde de kullanılabilir.

Özetle öğretim ortamında kullanılan materyallerle (Yanpar Şahin ve Yıldırım, 1999'dan akt. Yanpar Yelken, 2012, s.10) dikkat çekme, bilgiyi sunma, ipucu, katılım, alıştırma ve tekrar yaptırma, dönüt sağlama, düzeltme ve değerlendirme gibi etkinlikler yapılabilmektedir.

2.6.3. Öğretim Materyali Tasarımı ve Hazırlama İlkeleri

Her bir materyal, yerine göre etkilidir. Dolayısıyla hiçbir materyalden taviz verilemez. Burada önemli olan, araçları derste kazanımları gerçekleştirmek için yaratıcı bir şekilde sentezleyip materyal hazırlama ve tasarım ilkelerini kullanarak geliştirmektedir. Bunun yanı sıra öğretmen araçları tanımalı, kullanım özelliklerini bilmesi gerekir. Öğretim tasarlama bilgisinden yararlanarak etkili bir öğrenme materyali hazırlamalı yahut öğrencilerin oluşturmasına rehber olmalıdır (Yanpar Yelken, 2012, s.10).

Öğretim materyallerinin oluşturulmasında öğretim materyalini tasarlama ve hazırlama olmak üzere iki aşamanın üzerinde durulması gerekir. Her şeyden önce öğretim materyalinin tasarımı yapılmalıdır. Öğretmen veya öğrenen çok boyutlu düşünerek harf, renk, biçim, ses, hareket, ahenk, vurgu gibi özellikleri bir bütün olarak düşünebilmeli ve materyalin bitmiş halini gözünde canlandırabilmelidir. İkinci aşamada ise tasarlanan öğretim materyalinin materyal hazırlama ilkelerine göre hazırlanması söz konusudur (Yanpar Yelken, 2012, s.164). Bu ilkeler Yanpar Şahin ve Yıldırım (t.y., s.27-31) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

1. Öğretim materyali, basit, sade ve anlaşılır olmalıdır.
2. Öğretim materyali, ders programlarını destekleyici biçimde dersin hedef ve kazanımlarına uygun seçilmeli ve hazırlanmalıdır.
3. Öğretim materyali, dersin konusunu oluşturan bütün bilgilerle değil, önemli ve özet bilgilerle donatılmalıdır.
4. Öğretim materyalinde kullanılacak görsel özellikler (*resim, grafik, renk, v.b.*) materyalin önemli noktalarını vurgulamak amacıyla kullanılmalı, aşırı kullanımdan kaçınılmalıdır.

5. Öğretim materyalinde kullanılan yazılı metinler, görsel-işitsel öğeler, öğrencinin pedagojik özelliklerine uygun olmalı ve öğrencinin gerçek hayatıyla tutarlılık göstermelidir.
6. Öğretim materyali, öğrenciye alıştırmaya ve uygulama imkânı sağlamalıdır.
7. Öğretim materyalleri mümkün olduğunca gerçek hayatı yansıtmalıdır.
8. Öğretim materyali her öğrencinin erişimine ve kullanımına açık olmalıdır.
9. Materyaller sadece öğretmenin rahatlıkla kullanabildiği türden değil, öğrencilerin de kullanabileceği düzeyde basit olmalıdır.
10. Zaman içinde tekrar kullanılacak materyaller dayanıklı hazırlanmalı, bir defalık kullanımlarda zarar görmemelidir.
11. Hazırlanan öğretim materyalleri, gerektiği takdirde, kolaylıkla geliştirilebilir ve güncelleştirilebilir olmalıdır.
12. Materyal hazırlarken yakın çevreden her türlü yardım için çaba harcamalı ve yardım alınmalıdır.
13. Materyalin hazırlama ve kullanım kılavuzları oluşturulmalıdır.

Bu ilkeler doğrultusunda, geliştirilecek ders materyalleri belli aşamalardan geçecektir (Yanpar Yelken, 2012, s.173-174):

- 1- Öğrencilere kazandırılması gereken hedefler ve kazanımlar belirlenir.
- 2- Etkinliklerde hangi içerik ve sürecin yer alacağı tasarlanır.
- 3- Hedef ve kazanımları gerçekleştirecek etkinlikler de yer alan materyaller tasarlanır.
- 4- Materyal tasarlama ve hazırlama ilkelerine göre materyal için gerekli araç gereçler belirlenir.
- 5- Materyalin öğretim sürecinde uygulaması yapılır.
- 6- Uygulama sonuçları değerlendirilir ve geliştirilir.

2.7. İnsan Hakları Eğitiminde Materyal Geliştirme

Kuşkusuz eğitim ve öğretim süreci bir bütündür. Hazırlığından, değerlendirmeye; öğretmenlerin niteliğinden, dersin içeriğine kadar her aşama ve her unsur insan hakları eğitiminin kalitesini arttıracak boyuttadır. İnsan hakları eğitiminde kullanılacak öğretim materyalleri de büyük bir önem arz etmektedir.

İnsan hakları eğitiminin geliştirilmesi için yapılan toplantılarda, materyaller veya araç gereçler başlığı altında yapılması gerekenler belirtilmiş ve bunların uygulanması için başta UNESCO olmak üzere birtakım kuruluşlar görevlendirilmiştir. UNESCO'nun insan hakları eğitimiyle ilgili stratejilerinden birisi bu alanla ilgili materyallerin toplanması ve dağıtılması ile alakalı çalışmaları yürütmek ve arttırmaktır. Bunun yanı sıra UNESCO; karşılaştırmalı ders kitabı analizleri yapmak, insan hakları eğitiminde en iyi uygulamaları tanımlamak ve ülke gözden geçirme yöntemleri geliştirmek, BM İnsan

Hakları Yüksek Komiserliğinde ve diğer BM anlaşma kurumlarında etkili eğitim araç-gereçleri olarak canlandırma denemelerini geliştirmek ve kullanmak, gözlem ve değerlendirme yönteminin oluşturmak gibi icraatlara dâhil olmayı hedeflemiştir (Tutkun, 2004, s.48-49).

Ülkemizde insan hakları ve demokrasi eğitimi kapsamında gerçekleştirilen projeler kapsamında eğitim materyallerinin geliştirilmesi de amaçlanmaktadır.

Bu projelerden biri, 2012’de başlatılan Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaklaşa finanse edilen ve Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı ile Avrupa Konseyi tarafından yürütülmekte olan Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Hibe Programı’dır. Projenin hedefi: “Çocuk eğitimi alanında paydaş olan gruplar arasında demokratik vatandaşlık becerilerinin geliştirilmesi ve farkındalık seviyesinin güçlendirilmesidir.” Proje, Türkiye’deki lansman ismiyle **Demokrasi Kuşağı** çalışmaları İzmir’de başladı. Projenin hedefleri kapsamında, model uygulamalar geliştirme, öğretmen, öğrenci ve aileleri eğitme, eğitim sektöründeki aktörler için farkındalık artırma çalışmalarının yanı sıra, insan hakları alanında eğitim materyallerinin geliştirilmesi gibi faaliyetlerin desteklenmesi de öngörülmüştür (<http://www.ab.gov.tr/>). Demokrasi Kuşağı; Mevzuat Tarama, Program Tarama, Demokratik Okul Kültürü, Program Geliştirme, Materyal Geliştirme ve Kapasite Geliştirme Çalışma Gruplarıyla çalışmalarını sürdürüştür (<http://ttkb.meb.gov.tr/>).

Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Hibe Programı kapsamında Biraralık Ortaokulu ve Adıyaman Üniversitesi tarafından yürütülen bir diğer proje **Demokrasi Koridoru**’dur. Projenin amaçları şu şekildedir (<http://demokrasikoridoru.com/projemiz-hakkinda/>) :

- 1- Çocukların ve okul paydaşlarının demokratik vatandaşlık becerilerinin geliştirilmesi temel alınarak demokrasiyi benimseyen, haklarının ve hak ihlallerinin sonuçlarının farkında olan, haklarını etkin bir şekilde kullanan, demokrasinin gelişmesini hedefleyen, insan haklarına saygılı, bilinçli ve etkin bireylerin yetişmesine katkı sağlamak.

- 2- Yenilikçi uygulamaların ve özgün öğretim materyallerin geliştirilmesiyle insan hakları eğitiminde ezberciliğin ve kuralsal bilgilerin naklindeki sıkıcılığın önüne geçmek, yaparak yaşayarak bir öğrenme ikliminin yaratmak.
- 3- Toplumda insan hakları eğitiminin güçlenmesine ve demokrasi kültürünün gelişmesine yardımcı olmak.
- 4- Okul koridorlarında sergilenmek üzere demokrasi ve insan haklarının tarihsel gelişimini görseller yoluyla anlatan uzun ve kalıcı bir tarih şeridi yapmak.
- 5- Üniversitelerin ilgili bölümlerinde bilhassa sosyal bilgiler öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adaylarının projeye etkin katılımını sağlamak. Bu noktada bilinç ve duyarlılık düzeylerinin artmasını sağlamak.
- 6- Okullar ve üniversiteler arasında işbirliği sağlamak.
- 7- Öğrencilerin, insan hakları ihlallerinin yıkıcı etkilerini ve ayrımcılığın çeşitli şekillerini anlamalarını sağlamak.

Dersler işlenirken farklı yöntem ve tekniklere yer verilmemesi, konuların soyut kavramlara dayalı olması, konu ile ilgili geliştirilmiş öğretim materyalleri, oyun ve etkinliklerin yetersiz olması, kılavuz kitaplarında konuyla ilgili öğretmenlere yol gösterecek farklı ve pratiğe dayalı uygulamaların yetersiz olması sebebiyle öğretmenlerin konuların öğrencilere kazandırılmasında sıkıntı yaşamaktadır. Bu doğrultuda proje kapsamında okullarda demokrasi ve insan hakları ile ilgili özellikle görsel ve 3 boyutlu materyal, oyun, etkinlik ve uygulamalara yer verilmiştir. Adıyaman Üniversitesi'nde bir koridor hazırlanmış, koridor içerisinde Adıyaman Üniversitesi sosyal bilgiler öğretmenliği bölümünde okuyan öğrencilerin demokrasi ve insan hakları ile belirlenen temalar çerçevesinde geliştirilen materyaller sergilenmiştir. Materyali hazırlayan her öğrenci hazırladığı materyalin başında durarak katılımcılara tanıtımını yapmıştır (<http://demokrasikoridoru.com/projemiz-hakkinda/>).

Bunun yanı sıra Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi kapsamında Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi tarafından yürütülen, Selçuk Üniversitesi, GÜSED Güzel Sanatlar Eğitimi Destekleme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği ile ortaklaşa hazırlanan Demokrasi Şöleni adlı Sanat Çalıştay'ı 22-28 Nisan

2014 tarihleri arasında Antalya’da gerçekleştirilmiştir. Sanat Çalıştayı’nın hedeflerinden biri Türkiye’deki eğitim alanındaki uygulayıcıların, okul aile birliklerinin, sivil toplum kuruluşlarının, basın yayın organlarının, öğretmen ve öğrencilerin bu çalıştayda elde edilecek materyallerden yararlanmasıdır. Çalıştayda yağlıboya, karikatür, illüstrasyon, poster vb gibi sanat eserleri ile tasarımlar yapılmıştır. Öğretim üyeleri, yerli ve yabancı sanatçılar tarafından yapılan bu eserler çeşitli Türkiye’nin bütün bölgelerini kapsayacak şekilde çeşitli illerde sergilenmiştir. Üretilen bu eserler, yazılı metinler, eğitimciler için bir katalog haline getirilmiş, Türkiye’deki Güzel Sanatlar Fakültelerine, Türkiye’nin tüm İl Milli Eğitim Müdürlüklerine gönderilmiştir (<http://dssc.dpu.edu.tr/>).

İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalardan biri de Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti’nin desteği ile hazırlanan İlkokul 4. sınıf için etkinlik örneklerini içeren *Demokrasi, Yurttaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi* adlı kitaptır. Teorik çerçeve ve etkinlik örnekleri olmak üzere iki kısımdan oluşan kitapta belirli tema ve konular dâhilinde etkinlik örnekleri ve çalışma yaprakları hazırlanmıştır. Kitabın ikinci bölümü uygulamaya yönelik içeriğe sahiptir. Burada yenilikçi bir anlayış ile öğrencilerin insan hakları ve demokrasi ile alakalı bilgi, beceri, değer ve tutumlarını geliştirmeyi hedeflenmektedir. Kitabın ikinci bölümü ile ilgili yapılan çalışmalar şu şekildedir (http://hre.erciyes.edu.tr/ek_web.pdf):

- Etkinlikler organize edilirken öğrencilerin hangi bilgi, beceri, değer ve tutumları kazanacakları belirlenmiştir.
- Ders sonunda anahtar soruların verilmesi, dersin sorgulama mantığı çerçevesinde işlenebilmesine imkân sağlamaktadır.
- Ders planları; başlangıç, ana etkinlikler ve değerlendirme süreçlerinin kapsadığı giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşturulmuştur.
- Planlar basit bir dille oluşturulmuş ve gerekli açıklamaların eklenmesiyle düzenlenmiştir.
- Ders öncesi hazırlanması gereken araç, gereç ve materyaller belirtilmiştir.
- Etkinliklerin hemen ardından o derste kullanılacak materyaller (çalışma yaprakları) verilerek uygulama verimi artırılmaya çalışılmıştır.

İnsan Hakları Eğitimi için hazırlanan diğer yayınlar Bir diğer Uluslararası Af Örgütü tarafından oluşturulmuştur. *İlk Adım* ve *Her İnsan Özgür Doğar* isimli çalışmalar, Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi İnsan Hakları eğitimi Ofisi tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve Türkiye koşullarına adaptasyonu sağlanmıştır. İlk Adım; ilköğretim, lise ve dengi okullarda İnsan Hakları Eğitimine başlamak için hazırlanmış bir el kitabıdır. Kitap; tarihi arka plan; öğretim metotları, etkinlik planları ve etkinlik planlarının nasıl değerlendirileceğine dair bilgilerin verildiği araçlar bölümü; küçük çocuklar ve gençler ile ilgili etkinlik örnekleri bölümü gibi farklı kısımlardan oluşmaktadır. Etkinliklerde materyal olarak daha çok hikâyeler, durum kartları, İnsan Hakları Belgeleri kullanılmıştır. Her İnsan Özgür Doğar adlı çalışma ise Uluslararası Af Örgütü İsveç Şubesi'nin diğer paydaşları tarafından, İlköğretim seviyesinde çocuklara yönelik hazırlanan öğretmen elkitabıdır. Daha çok diyalog ve konuşma, yöntem, etkinlik, oyun örnekleri yer alan kitapta, öğretim materyallerine yer verilmemiştir (Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, 2010).

Avrupa Konseyi tarafından yürütülen Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi kapsamında 6 ciltlik seri hazırlanmıştır. Bu serilerin ilki *Demokrasi İçin Eğitim – Öğretmenler İçin Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimiyle İlgili Materyaller*'dir. Üç bölümden oluşan kitabın amacı, demokratik vatandaşlık ve insan hakları eğitiminde öğretmen ve uygulayıcılara katkı sağlamaktır. Birinci bölümde demokratik vatandaşlık eğitimi ve insan hakları eğitiminin temel ilkeleri ana hatlarıyla ortaya koyulmuştur. İkinci bölümde öğrenciler için yapılandırmacı öğrenme sürecini tasarlamak, desteklenmek ve değerlendirmek için gerekli olan araçlar tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde ise demokratik vatandaşlık ve insan hakları eğitimi alanındaki öğretmen ve öğrenciler için çeşitli araçlar sunulmuştur. Serideki diğer ciltler de demokratik vatandaşlık ve insan hakları eğitimin alanında öğrencilere yönelik öğretim model ve materyalleri sunmaktadır. Bu çalışmanın "Demokrasi ve İnsan Haklarını Öğretmek ve Öğrenmek İçin Kullanılan Araçlar" bölümünde öğretmenler için araç kutusu ve öğrenciler için araç kutusu olmak üzere iki ünite hazırlanmıştır. "Öğretmenler İçin Araç Kutusu" ünitesi içinde görev tabanlı öğrenme, işbirlikçi öğrenme, tartışma ve eleştirel düşünme, uzmanla röportaj yapma, yeterlilik odaklı öğretim hedeflerini tanımlama gibi başlıklar vardır. "Öğrenciler İçin Araç Kutusu" ünitesi ise yönergeler,

çalışma kâğıtları, belgeler ve kontrol listeleri, yöntem ya da tekniklerle alakalı bilgilerle donatılmıştır. Materyal geliştirmeye dair kavram haritaları, poster oluşturma, resim yorumlama, tepegöz saydamları ve Powerpoint sunusu hazırlama, gazete makaleleri yazma gibi materyallerin geliştirilmesinde yönergeler ve kontrol listeleri verilmiştir (Gollob, Krapf, Ólafsdóttir ve Weidinger, 2010, s.9).

2.8. İnsan Hakları Eğitiminde Klasik Eğitim Teknolojileri

Klasik eğitim teknolojilerinde elektriğe ve elektronik sisteme ihtiyaç duyulmaz. Bu sebeple klasik eğitim teknolojileri ekonomik olma özelliğine sahiptir. Malzemeleri kolaylıkla bulunabildiği için de öğretmenler bu teknolojilerden yararlanarak materyal geliştirebilir. Klasik eğitim teknolojileri, İşman tarafından aşağıdaki gibi sınıflandırılmış ve açıklanmıştır (2008, s.256-257):

- Öğretim ortamını zenginleştiren **yazılı materyaller**, öğretmenler tarafından yaygın olarak kullanılır. Yazılı materyaller baskı yapısına göre farklılık gösterir. Kaynak kitaplar, ders notları, ders kitapları, dergiler, ödev kayıtları bunlardan bazılarıdır.
- Görsel klasik eğitim teknolojileri arasında **grafikler** de yer almaktadır. Grafikler, istatistik ve matematik bilgilerinin kolay anlaşılmasını sağlayan bir öğretim materyalidir. Pasta grafikleri, çizgi grafikleri, sütun ya da bar grafikleri, resimli grafikler ve alan grafikleri; veri sonuçlarına uygun olarak seçilebilen bazı grafik çeşitlerindedir.
- Gerçeği ile aynı büyüklük ve özellikte olan materyaller **modelin** tanımını verir. Modeller, gerçeğin bir benzeri olmakla birlikte sistem olarak aynı yapıda da olabilmektedir. Modellerin kullanımında onların gerçeğe uygun olmasına, gerçek nesneyi yansıttığına, tek bir konuyu ele aldığına dikkat edilmelidir.
- **Resimler**, her yaş düzeyinde kullanılabilen resimlerin eğitim öğretim ortamında büyük yeri vardır. Makine resimleri, basılı materyal resimleri, karikatür resimler, hikâye kartları, figür resimler, duvar resimleri resim çeşitlerindedir.

- **Poster ve afişler**, resim ve yazının bir arada kullanılıp kısa bilgilerin verildiği klasik eğitim teknolojileridir. Sade bir tasarım gerektiren poster ve afişlerde tek hedef konusunun işlendiğine ve ana mesajın etkili verildiğine dikkat edilmelidir.
- **Karton faaliyet** ise karton üzerine yapıştırılan konu ile alakalı resim ve yazılarla hazırlanır. Pek çok derste kullanılabilen karton faaliyetlerde görsellik ön plana çıkmaktadır. Karton faaliyetler öğrencileri güdüleyen, onlara temel bilgileri kazandıran, özet yapma imkânı sunan, basit fakat etkili bir materyal çeşididir.
- **Diyoramalar** bir olayın üç boyutlu canlandırmasıdır. Diyoramaların arka kısmında genel olarak fotoğraf veya resimler yer almaktadır. Görselliği ve üç boyutluluğu öne çıkaran diyoramalar, bir kavramın öğrenilmesinde etkili bir materyal olarak kaşımıza çıkmaktadır.

2.9. İlgili Araştırmalar

Karataş (2002) Cumhuriyet tarihi boyunca Milli Eğitim Programları içerisinde Vatandaşlık eğitimini tarihsel açıdan incelemek ve program geliştirmede izlenen felsefenin ne olduğu, nasıl bir ilerleme kaydedildiğini belirlemek amacıyla “Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programlarında Vatandaşlık Eğitimi” adlı yüksek lisans tez çalışması yapmıştır. İlişkisel tarama modelinin kullanıldığı araştırmanın katılımcıları İstanbul ili Bağcılar İlçesi’nde bulunan resmi ilköğretim okullarında 2001 – 2002 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 7. ve 8. sınıf öğrencilerinden ve bu okullarda görev yapan öğretmenlerden oluşmaktadır. Tesadüfen seçilmiş 400 öğrenci ve 50 öğretmenin vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersine yönelik görüş ve tutumları tespit edilmek üzere bu kişilere öğretmen görüşleri anketi ve tutum ölçeği uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında: Öğretmenlerin vatandaşlık ve insan hakları eğitimi müfredatındaki konuları kuru bilgi yığını olarak gördükleri, ders saatlerinin konuların öğretilmesi ve kavratılması noktasında yetersiz buldukları ortaya çıkmıştır. Öğretmenler, ders kitaplarının amaçlara ulaşmada zayıf kaldığı görüşünde olup, istedikleri materyalleri elde edemediklerini ve bu dersin kaynaklarının yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Karataş, ders ile ilgili materyallerin temini için duyarlılık gösterilmesi gerektiğinin ve var olan malzemelerin kullanılması için öğretmenlerin teşvik edilmesinin önemli olduğunun altını çizmektedir.

Kepenekçi (2005) Türkiye'deki ilköğretim okullarında verilen Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin etkililiğini; içerik eğitim durumları, öğretim metotları, eğitim materyalleri ve değerlendirme kapsamında incelemek amacıyla "A Study Of Effectiveness Of Human Rights Education In Turkey" adlı bir araştırma yapmıştır. Çalışmaya bu dersi veren 71 öğretmen iştirak etmiştir. Öğretmenlerin görüşleri alınmak üzere 12 açık uçlu soru hazırlanmış, elde edilen veriler ise içerik analizi ile çözümlenmiştir. Derslerde eğitim materyalleri kullanımı hakkında öğretmen görüşlerine ilişkin araştırma bulguları şu şekildedir: Öğretmenlerin bir kısmı derste eğitim materyallerinin kullanımının etkili bulunduğunu belirtirken, yarısından fazlası ise etkili olmadığına inanmaktadırlar. Derste materyal kullanımının etkili olmadığını düşünen öğretmenler bunun sebebini materyallere ulaşmada yaşanan sıkıntılara bağlamışlardır. Bu yüzden daha çok içeriğin ve görsel öğelerin yetersiz olduğu ders kitaplarından yararlandıklarını ifade ederek, materyallerin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmasını önermişlerdir. Öğretmenlerden biri okullarda insan hakları ve vatandaşlık eğitimi dersi için, fen bilgisi laboratuvarı gibi tüm kaynakların yer aldığı bir sınıf oluşturulması gerektiğini dile getirmiştir.

İnal Yüksel (2006) tarafından, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinde öykülerin ders aracı olarak kullanımının öğrencilerde duyuşsal özellikleri kazandırmaya etkisini belirlemek amacıyla yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır. Ön test – son test kontrol gruplu deneme modelinde olan araştırmaya, 2005 – 2006 eğitim öğretim yılı İstanbul ili Mustafa Kemal İlköğretim okulunda okuyan 66 7. sınıf öğrencisi katılmıştır. "Etik ve İnsan Hakları" ünitesi, kontrol grubunda geleneksel ders araçları ile deney grubunda geleneksel ders araçlarının yanı sıra öyküler de kullanılarak işlenmiştir. Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen tutum ölçeği ve deney grubundaki öğrencilerle yapılan Öğrenci Görüşleri Anketi ile toplanmıştır. Analiz için t testi, içerik analizi, frekans ve yüzde hesaplarından yararlanılan çalışmanın sonuçları göre vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinin öğretiminde öykülerin ders aracı olarak kullanımı, duyuşsal özellikleri kazandırmakta, derse yönelik olumlu tutum geliştirmekte, zihinlerde konu ile ilgili duygu ve düşünceleri daha kolay canlandırılmakta ve öğrencileri motive etmektedir.

Candan (2006) tarafından Ardahan ili Merkez, Göle ve Hanak ilçelerinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ilköğretim okullarından görev yapan 21 Sosyal Bilgiler öğretmenin vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinin öğretiminde karşılaştıkları güçlüklerin tespiti ve dersle ilgili sorunların çözüm bulma amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Tarama modelinin uygulandığı araştırmada, veriler hazırlık, planlama, uygulama, değerlendirme bölümünden oluşan 46 soruluk anket ile elde edilmiştir. Araştırma bulgusunda öğretmenlerin dersler için gerekli materyalleri temin edememesinden dolayı güçlükler yaşadıkları, bu durumun da dersleri hazırlık aşamasından işlenişine kadar olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Öğretmenlerin hazırlık aşamasında yaşadığı bir diğer güçlük ise bu dersle ilgili uzman kişilerden ve deneyimli öğretmenlerden yardım alamamalarıdır. Uygulama aşamasında karşılaşılan ilk güçlük olarak öğrencilerin derse karşı dikkatlerinin çekilmemesi olarak ifade edilmiştir. Öğrencilerin derse karşı güdülenmemesi, ders için gerekli materyalin sunulmaması, ders süresince öğrencilerin ilgilerinin sürekliliğinin sağlanamaması de diğer araştırma sonuçları arasındadır.

Elkatmış (2007) "İngiltere ve Türkiye'deki İlköğretim I. Kademedede İnsan Hakları Eğitimlerinin Karşılaştırılması" adlı doktora çalışmasında resmi ve sivil toplum kuruluşları ile akademik çevreden konu alanı uzmanlarının görüşleri alınmıştır. Yapılan Araştırmada doküman incelemesi ve görüşme tekniği kullanılarak bulgular desteklenmiştir. Çalışmanın birinci boyutunda veriler karşılaştırmalı olarak ele alınıp, programlar sahip oldukları öğe ve özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci boyutunda, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile uzman görüşleri, resmi ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri alınmıştır. Görüşme verilerinin içerik analizine tabii tutulduğu çalışmanın sonuçları arasında uzmanlarca dile getirilen önemli hususlardan biri, insan hakları eğitimine ilişkin Türkiye'deki okulların materyal yetersizliğidir. Şehir merkezleri bu eksikliği yakınlarındaki sivil toplum örgütü sayesinde gidebilirken, kırsaldaki okullar için bu sorun devam etmektedir. Bu yüzden ilköğretim kademesinde insan hakları eğitimine yönelik özenle geliştirilecek materyaller her okula verilmelidir. Ayrıca araştırma kapsamındaki sivil toplum kuruluşu çalışanlarına göre, programların hazırlanışı sırasında gösterilen hassasiyet, dersin öğretiminde kullanılacak her türlü geliştirilecek materyaller için de geçerli olmalıdır.

Başaran (2007)'in “İlköğretim Okullarında Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Uygulanışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri” adlı yüksek lisans tezi dikkate değer çalışmalardan biridir. Araştırmanın amacı ilköğretim okullarında vatandaşlık ve insan hakları programının uygulanışına yönelik sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini saptamaktır. Tarama modeli ile yapılan çalışmanın katılımcıları, Edirne ili merkez ilçedeki İlköğretim okullarında görev yapan 19 sosyal bilgiler öğretmeninden oluşmaktadır. Veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Analiz yapılırken alt problemler kapsamında temalar oluşturulmuştur ve bu sayede öğretmenlerin konu ile görüş ve önerileri de elde edilmiştir. Araştırmada programa ilişkin hedefler, içerik, öğrenme-öğretmen süreci ve değerlendirme boyutunda problemler yaşandığı ve bu problemlere öneriler getirildiği görülmektedir. Öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlardan biri içerikte soyut kavramların çok fazla olduğuna ilişkindir. Bu sorunu çözmek için içeriğin somutlaştırılması gerektiğine dair öneri getirmişlerdir. Ayrıca ders programını uygularken öğrenme-öğretme sürecinde ezbere dayalı ders işleniyor olması ve görsel materyallerden çok fazla yararlanılmaması karşılaştıkları sorunlar arasında yer almaktadır. Öğrenme-öğretme sürecinde yaşanan bu sıkıntılar, değerlendirmede de kendisini göstermektedir. Öğretmenlerin değerlendirme sürecinde yaşadığı sorunlara ilişkin araştırma sonucu, bizleri, ezber nedeniyle değerlendirmenin sağlıklı yapılması ve konuların kısa zamanda unutulması gibi bir gerçekle baş başa bırakmaktadır.

Yılmaz (2008), 2006-2007 öğretim yılında uygulanmaya başlayan Sosyal Bilgiler dersi 5.sınıf programında bulunan “Haklarımı Öğreniyorum” ünitesindeki kavramların anlaşılma düzeylerini belirlemek amacıyla tarama modelinde betimsel bir yüksek lisans tez çalışması hazırlamıştır. Araştırmanın grubunu Ankara İli Çubuk İlçesindeki merkez ilköğretim okullarından random yöntemiyle seçilen üç ilköğretim okulu ve bu okullardaki 120 5.sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmacı tarafından geliştirilen 30 maddelik Kavram Başarı Testi sonucuna göre kurum, rol, sorumluluk, duygu, kronoloji kavramlarını anlama düzeyleri tam öğrenme alt sınırının üzerinde; hak, düşünce, davranış, hoşgörü, grup kavramlarının anlaşılma düzeyleri ise altında çıkmıştır. Ayrıca görüşme sonuçlarında öğrencilerin sorumluluk, hoşgörü, kronoloji, kurum kavramları ile alakalı sorulara yönelik doğru anlama, sınırlı anlama, yanlış

anlama, cevap verememe kategorilerinde yanıt verdiği görülmüştür. Yılmaz'a göre öğrenciler soyut kavramları ezber yaptıkları için kavramla ilgili farklı tanımları ve örnekleri algılamakta güçlük geçmektedir. Bu sebeple soyut kavramların somutlaştırılarak öğretilmesi gerekmektedir.

Uyangör (2007) tarafından İlköğretim 7. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi programının hedef ve davranışlarının ulaşılabilirliği, davranışlar arasındaki örüntü, programın öğrencilerin tutumuna olan etkisi ve öğretmen-öğrencilerin program hakkındaki görüşlerini ortaya koymak amacıyla araştırma yapılmıştır. Çalışmada var olan program göz önünde bulundurularak; öğrencilerin hedef davranışlara ulaşma düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı, her bir ünitedeki hedef-davranışlar arasında nasıl bir örüntü olduğu, programın öğrencilerin tutum düzeylerine etkisi ve programa ilişkin öğretmen ve öğrencilerin görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Betimsel nitelikli tarama modelinin yöntem olarak belirlendiği çalışmanın örnekleme ise 2004–2005 eğitim öğretim yılında Balıkesir ili merkez ilçesindeki dokuz okul ve bu okullarda öğrenim görmekte olan yaklaşık 700 öğrenci ve bu okullarda dersleri yürüten öğretmenlerden oluşmaktadır. Veriler araştırmacı tarafından geliştirilen erişim testi, izleme testleri ve tutum ölçeği ile toplanmıştır. Çalışmanın bulguları arasında öğrenme öğretme etkinliklerinin öğrencilerin başarıları üzerinde anlamlı bir fark yarattığı, ünitelerdeki davranışların ulaşılma düzeyinin oldukça düşük olduğu bu nedenle öğrencilerin davranışların çoğuna ulaşamadıkları, ünitelerde yer alan davranışlar arasında önkoşul ilişkilerde sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra konuları günlük yaşamlarında düşünmelerine rağmen derste sıkıldıkları da saptanmıştır. Öğretmenlerin hemen hemen hepsi, derste materyal kullanımının dersi zevkli hale getireceğini, derse olan alakanın artacağını fakat ders süresinin az olması sebebiyle derste farklı materyaller kullanamadıklarını belirtmektedirler. Uyangör, önerileri arasında dersin materyaller ile desteklenmesi gerektiğini, dersin konuları ile ilgili kısa dramaların hazırlanıp, bunların VCD yardımı ile öğrencilere aktarılmasıyla derse olan ilginin artacağını ve bilgilerin daha kalıcı izli olabileceğini ifade etmiştir.

Kıy Can (2009) “İlköğretim 4. ve 5. Sınıflarda Sosyal Bilgiler Dersinde (Araç-Gereç) Materyal Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi (Kars İli Örneği)” adlı yüksek lisans

tez çalışmasında, coğrafya konularının öğretiminde, materyal kullanımının öğrenci başarısı üzerindeki etkisinin ne düzeyde olduğunu ortaya çıkarmak istemiştir. Araştırmada 2007 – 2008 eğitim öğretim yılında Kars ili merkez ilçesindeki 18 ilköğretim okulunda 4. ve 5. Sınıfta görev yapan 65 sınıf öğretmenine anket formu; 2007 – 2008 Kars Merkez Halit Paşa İlköğretim Okulu’nda 4. Sınıfta öğrenim gören 44 öğrenciye başarı formu uygulanmıştır. Uygulanan anketten elde edilen veriler SPSS ve Excell programlarından yararlanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre İlköğretim 4. ve 5. Sınıflarda sosyal bilgiler dersinin öğretiminde kullanılan materyaller, soyut kavramların öğretiminde oldukça etkilidir ve kavramların hatırlanmasını kolaylaştırmaktadır. Deney grubu öğrencilerinin, kontrol grubu öğrencilerine göre daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ders esnasında deney grubu öğrencilerinin daha istekli olduğu, kontrol grubu öğrencilerinin ise sıkıldıkları gözlemlenmiştir. Araştırmacı “Öneriler” başlığı altında; eğitim fakültelerinde verilen materyal geliştirme dersini daha etkin kılarak, burada geliştirilecek materyallerin, Eğitim Araçları Merkezi vasıtasıyla derslerde kullanılabilmesini, bunun yanı sıra materyallerin muhafazası ve kolaylıkla temin edilebilmesi için ilköğretim okullarında “sosyal bilgiler odası” düzenlenebileceğini belirtmiştir.

Mukhongo (2010)’nun “Citizenship Education In Kenya: A Content Analysis Of State-Sponsored Social Studies Instructional Materials” adlı bir çalışma yapmıştır.

Çalışmanın amacı:

- 1) Afrika tecrübeleri göz önünde bulundurularak tanımlanmış temel vatandaşlık meselelerinin, devlet destekli Kenya sosyal bilgiler eğitim materyallerinde ele alınıp alınmadığını saptamak,
- 2) Temel vatandaşlık meselelerine yaklaşım ile vatandaşlık literatüründeki tavsiyelerinin tutarlı olup olmadığını ortaya çıkarmak,
- 3) Sosyal bilgiler eğitim materyallerindeki mevcut pedagojik çalışmaları analiz etmektir.

Sosyal bilgiler materyallerindeki içerik desen ve tema oluşturmak için tekrarlanarak okunmuştur. Temalar uzmanlar tarafından belirlenmiş ve değerlendirilmiştir. sosyal bilgiler eğitim materyallerindeki pedagojik çalışmalar tanımlanmış, aktif ve pasif

öğrenme egzersizleri olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Veriler, ilk ve orta öğretim kitaplarından ayrı ayrı toplanarak, betimsel ve eleştirel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre okul kitaplarında neredeyse tüm vatandaşlık sorunlarına belirli oranlarda değinilmiştir. İnsan hakları ve demokrasi konuları üzerinde daha fazla durulduğu ve bu konuların ortaöğretim kitaplarında ilköğretim kitaplarına nazaran ileri seviyede işlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Uzmanların belirlediği temaların haricinde ekstra temalar tespit edilmiştir.

BÖLÜM III: YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, insan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili hale getirmek için çeşitli materyaller geliştirmek ve bunların düzeylerinin neler olduğunu belirlemek amacıyla eylem araştırması olarak desenlenmiştir.

Eylem araştırması Yıldırım ve Şimşek tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır (2011, s.295):

...bizzat uygulamanın içinde olan bir uygulayıcının doğrudan kendisinin ya da bir araştırmacı ile birlikte gerçekleştirdiği ve uygulama sürecine ilişkin sorunların ortaya çıkarılması ya da halihazırda ortaya çıkmış bir sorunun anlama ve çözmeye yönelik sistematik veri toplamayı ve analiz etmeyi içeren bir araştırma yaklaşımıdır.

Çepni (2005, s.21) ise eylem araştırmasını aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

Özel bir durum üzerine yoğunlaşan, Nasıl? Niçin? ve Ne? gibi sorulara cevap arayan, araştırmacıya bir konunun ve durumun üzerinde yoğunlaşma fırsatı veren, bizzat araştırmacının uyguladığı çalışmalar için uygun bir yöntemdir.

Eylem araştırması; eylemi yapanlar ve yürütenler tarafından uygulanan, kişinin eylemlerini düzeltmesi, geliştirmesi ve iyileştirmesinde yardımcı olduğu disiplinli bir araştırma süreci olarak adlandırılmaktadır (Richard Sagor, 2000, s.3). Dolayısıyla eylem araştırmasının birincil amacı, bilgi üretmekten ziyade pratiği geliştirmektir (Elliot, 1991, s.49).

Eylem araştırması pek çok güçlü yöne sahiptir. En önemli yönü ise eylem araştırmasında uygulayıcı her zaman katılımcılarla ilgili olduğu için yoğun bir etkileşime tanıklık etmesidir (Richard Sagor, 2000, s.3).

Eylem araştırmasını, diğer sosyal araştırmalardan ayıran bir takım özellikleri vardır (Aksoy, 2003, s.447-448):

- Eylem araştırması uygulamayı iyileştirmeye yöneliktir.
- İlk elden öğrenmeyi ve öğrenilenleri gönüllü bir şekilde uygulamayı sağlar.

- Mevcut problemleri çözmeyi hedefler.
- Bireylerin güçlenmesine, iş birliği ve sosyal değişmeye katkıda bulunur.
- Araştırmaya doğrudan katılım olduğu için üretilen çözümler, uygulamaya transfer edilme sürecinde direnci ortadan kaldırır.

Tür bakımından teknik/bilimsel/işbirlikli eylem araştırması, uygulama/karşılıklı işbirliği/tartışma odaklı eylem araştırması ve özgürleştirici, geliştirici/eleştirel eylem araştırması olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu araştırmada, uygulayıcıya yeni bilgi beceri ve deneyimler kazandırıp uygulamasına eleştirel bir perspektif geliştirmesine yardım eden “Özgürleştirici/Geliştirici/Eleştirel Eylem Araştırması” yaklaşımı benimsenmektedir. Bu şekilde uygulayıcı, uygulamalarını bu sorun çözme süreci olarak görece ve devamlı bu süreçteki rolüne yönelik sorular soracaktır. Bunun yanı sıra uygulamalarına eleştirel bir gözle bakacak olan uygulayıcı, karşılaşılan sorunlara ilişkin bilinçli açıklamalar yapabilecektir. Sonuç olarak bu yaklaşım uygulayıcıya, kuram ile uygulamayı bütünleştirme, kendi politikalarına ilişkin bir takım görüşler geliştirme becerisi kazandıracak ve uygulayıcının mesleğinde yetkin hale gelmesini sağlayacaktır (Yıldırım, Şimşek, 2011, s.296-297).

Eylem araştırması belli bir problemi çözmeye yönelik olup, devamlılık gösteren bir süreçtir. Araştırma, Yıldırım ve Şimşek (2011, s.297-305)’in eylem araştırması aşamaları izlenmiştir. Bu sürecin aşamaları şu şekildedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, 297-305):

- 1) Araştırma problemine karar verme: Eylem araştırması Yıldırım ve Şimşek’in de belirttiği üzere “bir problem durumu ya da uygulama sürecinde irdelenmesi gereken bir boyutun belirlenmesiyle başlar.” Araştırmanın problemine karar verme süreci, araştırmacının 2012-2013 yılı eğitim öğretim yılında 5., 6, 7,. ve 8. sınıf sosyal bilgiler ve Türkçe öğretmeni olarak görev yaptığı kurumda, sınıflarda geliştirilmesi gereken bir durumun ortaya çıkışı ile başlamaktadır. Sosyal Bilgiler Öğretim Program’ında yer alan insan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili kazanımları işlerken zorlanıldığı, yine bu kazanımlara yönelik yararlanılabilecek materyal örneklerine rastlanmayışı, öğrencilerin kavram yanılıgısına düştüğü, ders boyunca zaman zaman dikkatlerinin dağıldığı not

edilmiştir. Bunun yanı sıra uzman görüşlerinden yararlanan araştırmacı, öğretmen ve öğrencilerle görüşmeler yapmıştır. Öğretmenlerin de materyal tasarlama ve geliştirme noktasında yetersiz oldukları, zaman, emek, para gibi çeşitli nedenlerden dolayı materyal geliştirmek istemedikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırma probleminin “insan hakları eğitiminde materyal geliştirme” olmasına karar verilmiştir.

2) Eylem araştırması sorularını belirleme: Bu aşamada problemin belirginleşmesi ve araştırmaya yön vermesi için araştırma problemi sorular yoluyla ifade edilmiştir:

- İnsan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili hale getirmek için geliştirilebilecek materyaller nelerdir?
- İnsan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili hale getirmek için geliştirilebilecek materyallerin nitelikleri nelerdir?
- İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının materyal geliştirme süreç değerlendirmesi erişim düzeyleri nelerdir?
- İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşleri, öz yeterlilikleri ve karşılaştıkları problemler nelerdir?

3) Veri toplama: İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirme ve eylem araştırması hakkında genel bilgi toplanmıştır. Geliştirilecek eylem planı ve kullanılacak veri toplama araçları hakkında genel bir kanaat oluşturmuştur.

4) Alanyazın taraması: Kavramsal çerçevenin oluşturulması, araştırma sorularının kontrolü ve netleştirilmesi, veri toplama araçlarının seçilmesi bu basamakta gerçekleştirilmiştir.

5) Veri analizi ve yorum: Birincil bulguların analizi ve yorumları yapılmış ve bu verilen ışığında eylem planı geliştirilmiştir.

6) Eylem planı geliştirme: Geliştirilen eylem planı uygulamaya konulmuştur.

İşlem Süreci

Tablo 3.1.'de sunulan eylem planı hazırlanarak uygulamanın işlem süreci başlatılmıştır.

Tablo 3.1. Eylem Planı

Uygulama Tarihi	Etkinlik
20.09.2013	- Teorik bölüm: “Temel kavramlar”, “tarihsel süreç”, “iletişim ve eğitim”
27.09.2013	- Teorik bölüm: “Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirmede öğretmen nitelikleri ve öğretmen yetiştirme”, “materyal çeşitleri” - Uygulama: 5. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelenecek.
04.10.2013	- Teorik bölüm: “Materyal çeşitleri”, “materyal tasarım ve hazırlama ilkeleri” - Uygulama: Bir etkinlik planı ve örnek materyaller incelenecek. - Gruplar oluşturulacak ve kazanımlar dağıtılacak.
11.10.2013	- Sınıf, grup çalışmalarına elverişli hale getirilecek. - Uygulamalar başlatılacak. -Örnek materyaller ve kullanım kılavuzları dağıtılacak.
18.10.2013	- 4. 5. 6. 7. ve 8. sınıf sosyal bilgiler ders ve öğretmen kitabı dağıtılacak. - Gruplara süreç değerlendirme ve materyal değerlendirme rubriği verilecek. - Süreç değerlendirme yapılacak.
25.10.2013	Süreç boyunca gruplarla ilgilenilecek, birebir ve grup görüşmeleri yapılacak. Materyaller değerlendirilecek.
01.11.2013	
08.11.2013	
22.11.2013	- Öğretmen adaylarıyla uygulama analizi ve değerlendirme yapılacak. “Materyalin öğretim ortamındaki önemi” “Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirmede öğretmen nitelikleri ve öğretmen yetiştirme” gibi konulara değinilecek.
29.11.2013	
06.12.2013	Süreç boyunca gruplarla ilgilenilecek, birebir ve grup görüşmeleri yapılacak. Materyaller değerlendirilecek.
13.12.2013	
20.12.2013	Uygulamalar tamamlanacak
27.12.2013	Sergi / Geliştirilen materyaller sunulacak ve puanlama yapıp öğrencilere duyurulacak / 10 öğretmen adayı ile mülakat yapılacak.

İlk hafta, dersten yarım saat önce gelerek eylem planının uygulanacağı ortama girilmiştir. ÖTGM dersi için belirlenen derslik incelenmiş ve ortamın materyal tasarlama ve geliştirme çalışmalarına elverişli olmadığı sonucuna varılmıştır. Öğretmen adaylarının 4. haftadan itibaren yapacağı çalışmalar göz önünde bulundurularak sınıf düzenlenmesi gerektiği düşünülmüştür. Böylece öğretmen adaylarının rahat hareket edebileceği bir çalışma ortamına kısmen de olsa kavuşmuş olacaklardır.

Çalışmanın 1., 2., ve 3. haftasında öğretmen adaylarına teorik bilgiler verilmiştir. 1. hafta eylem planında belirtildiği üzere “ÖTMG’de temel kavramlar”, “ÖTMG’nin tarihsel süreci”, son olarak “iletişim ve eğitim” konularına yönelik sunu yapılmıştır. 2. hafta “ÖTMG’de öğretmen nitelikleri ve öğretmen yetiştirme” üzerine yapılan sununun ardından “materyal çeşitleri” incelenmiştir. Ayrıca bu hafta öğretmen adayları 5. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na ve kazanımlara göz atmıştır.

3. hafta “klasik materyal çeşitleri” konusu vurgulanmış ve bu derste yapılacak materyallerin klasik eğitim teknolojilerinin kapsamına giren materyal çeşitleri olacağı belirtilmiştir. “Materyal tasarım ve hazırlama ilkeleri” şematik olarak ve aşamalı bir şekilde açıklandıktan sonra örnek bir etkinlik planı verilmiştir. Öğretmen adayları etkinlik planına göre hazırlanan ve kullanılan materyalleri, materyal hazırlama ilkeleri bakımından değerlendirmiştir. Dersin sonunda öğretmen adayları gönüllülük esasına göre gruplarını oluşturmuştur. 6 kişiden oluşan toplam 7 gruba araştırmacı tarafından Sosyal Bilgiler Dersi ve Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi öğretim programı temel alınarak tespit edilen kazanımlar verilmiştir. Öğretmen adaylarından grup olarak bu kazanımlara göre biri sunu olmak üzere 5 adet materyal geliştirmeleri istenmiştir. Gruplara insan hakları eğitimine yönelik materyal geliştirmek üzere verilen kazanımlar tablodaki gibidir:

Tablo 3.2. Materyal Çalışması İçin Ölçüt Alınan Kazanımlar

Gruplar	Kazanımlar
Grup 1	Bireysel farklılıkları tanır ve kabul eder.
	Farklı durumlara ait duygu ve düşüncelerini ifade eder.
	Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar.
	Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır.
Grup 2	İnsanların belli bir amaç çerçevesinde oluşturdukları sosyal örgüt, resmi kurum ve grupları fark eder.
	Yaşadığı yerin yerel yönetim birimlerini tanır.
	Kamuoyunun yerel yönetimlere etkisine örnekler verir.
	Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ile ulusal egemenliği ilişkilendirir
Grup 3	Çocuk olarak haklarını fark eder.
	Çocuk olarak haklarını fark eder.
	Sivil toplum kuruluşlarını etkinlik alanlarına göre sınıflandırır.
	Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirir.
Grup 4	Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder.
	Ortak mirasın tanınmasında turizmin yerini fark eder.
	Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.
	Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar.
Grup 5	Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın hakları gelişimi açısından yorumlar.
	Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlar gösterir.
	Tarihsel süreçte Türk devletlerinde yönetim şekli ve egemenlik anlayışındaki değişim ve sürekliliği fark eder.
	Her bireyin kendine has özelliklerinin olduğunu kabul eder.
Grup 6	Demokratik bir vatandaş olmanın gereklerini örneklerle açıklar.
	Demokratik bir vatandaş olmanın gereklerini örneklerle açıklar.
	Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kendi konumuna uygun sorumluluklar üstlenir.
	Hak, özgürlük ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi fark eder.
Grup 7	İnsan haklarının ve özgürlüklerinin herkes için doğuştan ve vazgeçilmez olduğunu kavrar.
	Hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği durumlara ilişkin demokratik çözüm önerileri geliştirir.
	Karar verme süreçlerinin önemini bilir ve kendi konumuna uygun sorumluluklar üstlenir.
	Devletin vatandaşlarına karşı görev ve sorumluluklarına örnekler verir.

4. hafta ile beraber 10 hafta sürecek olan materyal geliştirme süreci başlamıştır. Grup çalışmalarında öğretmen adaylarının eşit derecede sorumluluk almaları için araştırma, planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarında hep birlikte çalışmaları istenmiştir. Ayrıca sıralar klasik düzene göre dizildiği için öğretmen adayları tarafından her hafta grup çalışmalarına elverişli hale getirilmiştir. Uygulama sonrası sıralar tekrar eski sıra sistemine göre düzenlenmiştir.

Uygulamanın ilk haftası gruplara araştırmacı tarafından seçilen örnek materyaller ve bu materyallerin kullanım kılavuzu verilmiştir. İkinci hafta ise 4. 5. 6. 7. ve 8. sınıf sosyal bilgiler ders ve öğretmen kitabı dağıtılmıştır. Böylece öğretmen adayları, kendilerine verilen kazanımların ders ve öğretmen kitabında nasıl ele alındığını görmüşlerdir. Sunulan örnek kullanım kılavuzu ile de materyal tasarlama sürecine katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Uygulamanın aksamaması için grupların yaptıkları çalışmalar araştırmacı tarafından her hafta düzenli olarak takip edilmiştir. Gruplara materyallerin nasıl ilerlediği ve ne aşamada olduğu sık sık sorulmuştur. Uygulama süreci boyunca gruplar katılım, hazırlıklı gelme, düzenli ve işbirlikli çalışma, ilgili ve istekli olma bakımından hafta hafta gözlemlenmiş ve araştırmacı tarafından geliştirilen süreç değerlendirme rubriği ile değerlendirilmiştir. Süreç değerlendirme rubriği Tablo 3.3.'te sunulmuştur.

Tablo 3.3. Süreç Değerlendirme Rubriği

Süreç Değerlendirme Rubriği					
Kriterler	Başarı düzeyi				Puan
	1	2	3	4	
Derse devamlılık					
İlgi ve istek					
Malzeme temini					
Düzenli çalışma					
Grup işbirliği					
Toplam					

Gruplar tarafından geliştirilen materyaller; kazanıma uygunluk, doğruluk ve geçerlik, güdülemeyi sağlama, teknik yeterlilik, tasarım ilkelerine uygunluk, basitlik ve açıklık, dayanıklılık, geliştirilebilirlik gibi ölçütler çerçevesinde materyal geliştirme rubriği ile değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda gruplara araştırmacı tarafından dönüt ve düzeltmeler verilmiştir. Çalışmada kullanılan materyal değerlendirme rubriği Tablo 3.4.'teki gibi sunulmuştur.

Tablo 3.4. Materyal Değerlendirme Rubriği

Materyal Değerlendirme Rubriği						
Kriterler	Başarı düzeyi					Puan
	1	2	3	4	5	
Kazanıma uygunluk (2)						
Doğruluk ve geçerlik						
Güdülemeyi sağlama						
Teknik yeterlilik						
Tasarım ilkelerine uygunluk (2)						
Basitlik ve açıklık						
Kullanım kılavuzu olması						
Kullanım kolaylığı						
Dayanıklılık						
Geliştirilebilirlik						
Toplam						

Bunun yanı sıra gruplara da, süreç değerlendirme ve materyal değerlendirme rubriği verilmiştir. Böylece öğretmen adayları bu süreçte kendi gurubunu ve hazırladıkları materyalleri değerlendirmişlerdir.

Buna ek olarak uygulamanın 4. haftasında genel bir analiz ve değerlendirme yapılmıştır. “Materyalin öğretim ortamındaki önemi”, “Öğretim teknolojileri ve materyal

geliştirmede öğretmen nitelikleri ve öğretmen yetiştirme” gibi konulara değinilerek öğretmen motive edilmeye çalışılmıştır.

Öğretmen adayları tarafından geliştirilen insan hakları ve demokrasi eğitime yönelik geliştirilen materyaller yarıyıl sonunda bir sergi oluşturularak izleyicilerin görüşüne sunulmuştur.

Resim 3.1. Sergi Posteri

**İnsan Hakları
Eğitimi Materyal
Sergisi**

İnsan hakları eğitiminde materyal geliştirme
27 Aralık 2013
09.00 - 17.00

Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Atatürk Kültür Sanat Merkezi

İnsan hakları eğitimi herkeste, bütün eğitim kademelerinde ise öğrencilerde insan haklarına saygı ile bu hakları koruma ve yaşatma bilinci geliştirmek ve etkin bir vatandaşlık kültürü yaratmak amacıyla uygun içerik, materyal ve yöntemlerle verilen eğilimlerdir.

Bu eğitimin amacına ulaşması açısından öğretim ortamlarında kullanılan materyaller büyük öneme sahiptir.

Dolayısıyla bu sergi ilköğretim seviyesindeki öğrencilere verilecek olan insan hakları eğitimi geliştirebilecektir.

materyallere dair öğretmen adaylarına bir örnek teşkil edecektir.

S. Sanat Sosyal Bilgiler dersi öğretmen adaylarının bir dönem boyunca tasarladığı materyal sergisine katılmamız bizleri sevindirecek ve gurur verecektir.

Doç. Dr. AR YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Gül TUNCEL
Uzm. Öğrt. Ümmün YILDIRIM

Materyal sergi süresince diğer öğretmen adayları ve öğretim elemanları tarafından olumlu geri dönütler alınmıştır. Sergiyi ziyaret eden ve çeşitli okullarda öğretmenlik uygulamasına devam eden 4. sınıf öğretmen adayları, derse girdikleri sınıflarda kullanmak üzere geliştirilen materyallerden talepte bulunmuştur. 4. sınıf öğretmen adaylarının talepleri üzerine materyaller kendilerine verilmiştir. Geri kalan materyaller ise çeşitli okullara hediye edilmiştir.

Serginin ardından 5’i kız 5’i erkek olmak üzere 10 öğretmen adayının uygulamaya yönelik görüşlerini, öz yeterlilikleri ve süreç boyunca karşılaştıkları problemleri tespit etmek amacıyla öğretmen adaylarıyla görüşme yapılmıştır.

3.2. Çalışma Grubu

Çalışma, Marmara Üniversitesi, 2013 – 2014 Eğitim öğretim yılı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Ana Bilim Dalında, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme dersine devam eden 3. sınıf öğrencileri ile yürütülmüştür. 42 kişiden oluşan çalışma grubu ile bir eğitim öğretim yarıyılı süresince uygulama yapılmıştır.

3.3 Veri Toplama Araçları

Eylem araştırmasının çeşitli aşamaları, bilgi toplama işlemini gerektirecektir. Söz gelimi, tanılama sürecinde araştırma alanını ya da tam olarak başlama noktanızın ne olduğunu belirlemek için projenin başlangıç aşamasında bilgi toplanmasına gerek duyulabilir. Bir eylem araştırması projesinde, bilgi, eylem araştırması döngüsü boyunca toplanmaya devam edecektir (Taylor ve diğerleri, 2006, s. 29).

Birincil verileri elde ettikten ve yorumladıktan sonra, araştırma sorularına yanıt vermek amacıyla uygulama süresince dört farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu araçlar, kullanım gerekçeleriyle birlikte başlıklar altında açıklanmıştır.

3.3.1. Materyaller

Materyaller, bu çalışmanın esas veri toplama aracıdır. Uygulama boyunca öğretmen adaylarından gruplar halinde insan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili kılmak için Tablo 3.1.'de belirtilen kazanımlar çerçevesinde kavram haritası, diyorama, model, kesme yapıştırma faaliyeti, oyun, albüm, görsel öğelerle desteklenen dergi ve kitapçıklar ve sunularından oluşan materyaller (EK-1) geliştirmeleri istenmiştir.

3.3.1.1. Rubrikler

Rubrik önceden belirlenmiş ölçüt ve dereceler içeren, öğrencilerin ortaya koydukları performans ve ürünleri değerlendirmede kullanılan puanlama kılavuzları olarak tanımlanmaktadır (Çalışkan ve Yiğittir, 2011, s.557; Mertler, 2001, s.1; Yanpar Yelken, 2012, s.40; Yılmaz, 2009, s.447). Kutlu, Doğan ve Karakaya (2009, s.52-53) ise dereceli puanlama anahtarını, beklenen performansın sınırlarını çizip bir çerçeve

oluşturan, puanlama için bir anahtar işlevini yerine getiren *bir ölçüt takımı* olarak tanımlanmaktadır. Bu ölçütler sayesinde standart, nesnel bir belirleme yapılmakta ve öğrenci başarısına ilişkin açık ve anlaşılır bir not verilmektedir. Öğrenciler de başarı durumunu ve ulaşmaları gereken yetkinlik düzeylerini görebilmektedir. Dolayısıyla dereceli puanlama anahtarı, Tuncel'in (2011, s.214) de belirttiği gibi öğrenenleri destekleyen bir öğretme ve öğrenme aracıdır.

Puanlama anahtarını oluşturan temel elemanlar şunlardır (Kutlu, Doğan ve Karakaya (2009, s.53):

1. Öğrencinin belli bir görev ya da çalışmaya bağlı olarak gösterdiği başarı hakkındaki durumunu belirlemede kullanılacak olan bir ya da daha çok sayıdaki ölçütler.
2. Her bir ölçütün ne anlama geldiğini açıklayan betimsel anlatımlar; tanımlamalar, örnekler.
3. Her bir ölçüt düzeyinde öğrencinin başarısını gösterecek olan dereceler (düzey).
4. Olanaklı ise her bir düzeyin ne anlama geldiğini tanımlayan betimsel açıklamalar.

Dereceli puanlama anahtarı bütünsel dereceli puanlama anahtarı (holistic rubric), analitik dereceli puanlama anahtarı (analytical rubric) olmak üzere ikiye ayrılır.

Performansın farklı seviyelerinin “genel” olarak belirlenmiş tanımlamaların olduğu bütünsel puanlama anahtarında değerlendirilecek performansın bütününe tek bir puan verilmektedir. Performansın farklı seviyelerinin “özel” hatlarla belirlenmiş tanımlamaların olduğu analitik puanlama anahtarında performansında ise ölçülecek her bir temel özellik için bir puanlama yapılır. Bu bakımdan analitik puanlama anahtarı, bütünsel puanlama anahtarına göre daha geçerli ve güvenilirdir (Kutlu, Doğan ve Karakaya (2009, s.55-61).

Bu çalışmada öğretmen adaylarının ortaya koydukları materyalleri çeşitli kıstas ve düzeylere göre değerlendirmek için araştırmacı tarafından analitik rubrik olarak hazırlanan “Materyal Değerlendirme Rubriği”, süreç içinde disiplinli ve etkili çalışma özelliklerini değerlendirmek için “Süreç Değerlendirme Rubriği” kullanılmıştır.

3.3.2. Görüşme

Öğretmen adaylarının uygulamaya yönelik duygu ve düşüncelerini ortaya koymak, süreç boyunca karşılaştıkları sorunları ve elde ettikleri kazanımları tespit etmek

amacıyla öğretmen adaylarıyla görüşme yapılmıştır. Glesne, görüşmeyi şu metaforik anlatımla tanımlamaktadır (2013, s.140):

Görüşme yapmanın kelimeleri uçurmak gibi olduğunu düşünün. Beyzbolda atıcı pozisyonundaki bir oyuncunun en büyük keyfi vurucunun asla dokunamayacağı toplar fırlatmaktır. Atıcının aksine siz fırlattığınız her sorunun görüşülen tarafından beyzbol sopasıyla “vurulmasını” ve verinin sahanızın her bir köşesine dokunmasını istersiniz. Araştırmacı olarak “atışlarınız” –sorularınız- sizin bilmediklerinizi bilen katılımcıların konuşmaya başlamasını sağlamalı. Ted Kooser’in şiirinde “iyi atları kötü atları onların adlarını” olarak betimlenen anılara dokunmak istersiniz. Kaleminizin ucuyla “veriye dönüştüreceğiniz bu bilgiler” –tezler, makaleler, kitaplar için gerekli olan- bütün bu uçuşan kelimelerden gelir.”

Görüşmelerin en güçlü yanı, görünmeyenler hakkında bilgi edinme ve görünenler ile ilgili de alternatif açıklamalar yapma imkânı sunar (Glesne, 2013, s.143). Görüşme yöntemi, kişinin duygu, düşünce, inanç ve tutumlarını ortaya çıkarmak, davranışlarının altında yatan sebepleri anlamak için kullanılmaktadır (Devecioğlu 2004, s.27).

Görüşmenin planlanması, görüşme sürecini daha etkili kılacaktır. Bu planlama aşağıdaki aşamalar izlenerek gerçekleştirilmektedir (Flibbo, 1971 ve Balcı, 1989’dan akt. Balcı, 2011, s.168-169):

- 1) Hazırlama: Mülakatın özel amaçları kararlaştırılmalıdır.
- 2) Düzenleme: Mülakat ortamının fiziksel ve sosyal olarak düzenlenmesini gerektirir.
- 3) Mülakatın yönetimi: Adaylara karşı saygıyla yaklaşılmalıdır. Sorular, adayları konuşmaya teşvik eder nitelikte sorulmalı ve adaylar yansıtıcı olarak dinlenmelidir.
- 4) Kapanış: Mülakatın bittiğini gösteren ifadeler kullanılmalıdır.
- 5) Değerlendirme: Mülakat yapan kişi, kendini ve mülakat yapılan kişiyi değerlendirmelidir.

3.3.3. Araştırmacı günlüğü

Araştırmacı günlüğünün tutulması, eylem ve etkileşim sürecinin devamlılığı, güç dinamiklerinin nerede yattığı hakkında araştırmacıya yardımcı olmakta, bu yönüyle düşünmenin bir aracı durumuna gelmektedir. Günlüğün yeni sorunların belirlendiği ya

da stratejilerin geliştiği bir yer (Glesne, 2013, s.105) olması sebebiyle bu çalışmada araştırmacı günlüğü tutulmuştur.

3.4. Verilerin Toplanması

3.4.1. Materyaller

Materyaller, bu çalışmanın birincil veri toplama aracıdır. Bir başka deyişle veri toplama aracı klasik eğitim teknolojisine dayanan materyallerdir. Bulgular ve Yorum bölümünde materyallerle ilgili detaylı açıklamalar mevcuttur. Sosyal bilgiler dersi ve vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi kazanımlarına yönelik olarak hazırlanan materyallerin niteliklerini değerlendirmek maksadıyla materyal değerlendirme rubriği kullanılmıştır. Bu nedenle bu rubrik de veri toplama aracı kapsamında ele alınmıştır. Yine klasik eğitim teknolojisine dayanan materyalleri hazırlama süreci de değerlendirmeye tabii tutulduğundan öğrencilerle yapılan görüşme ve araştırmacı günlüğü de veri toplama aracı kapsamında tutulmuştur. Aşağıda materyallerin değerlendirildiği rubrik, öğrenci görüşmeleri ve araştırmacı günlüğü hakkında bilgi verilmiştir.

3.4.1.1 Materyal Değerlendirme Rubriği

Bu araştırmada grupların geliştirdikleri materyallerin niteliği belirlemek için materyal değerlendirme rubriği hazırlanmıştır (EK-2). Analitik rubrik türüne göre hazırlanan rubrikte kazanıma uygunluk, doğruluk ve geçerlik, güdülemeyi sağlama, teknik yeterlilik, tasarım ilkelerine uygunluk, basitlik ve açıklık, dayanıklılık, geliştirilebilirlik gibi ölçütler temel alınmıştır. Kriterler birden beşe kadar derecelendirilmiştir. Alınan puan, toplam puana bölünerek 100 ile çarpılarak elde edilmiştir. Öğretmen adaylarının çalışmalarından aldıkları puanlar, 0 – 40 geliştirilebilir, 41 – 60 orta, 61 – 80 iyi, 81-100 nitelikli şeklinde sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

3.4.1.2 Süreç Değerlendirme Rubriği

Uygulama süresince öğretmen adayları; katılım, hazırlıklı gelme, düzenli ve işbirlikli çalışma, ilgili ve istekli olma bakımından hafta hafta gözlemlenmiş ve araştırmacı tarafından geliştirilen süreç değerlendirme rubriği (EK- 3) ile değerlendirilmiştir.

Analitik rubrik türüne göre hazırlanan rubriğin kriterleri birden beşe kadar derecelendirilmiştir. Alınan puan, toplam puana bölünerek 100 ile çarpılarak elde edilmiştir. Öğretmen adaylarının süreç değerlendirme rubriğine göre aldıkları puanlar; 0 – 40 geliştirilebilir, 41 - 60 orta, 61 – 80 iyi, 81-100 nitelikli olarak sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

3.4.2. Öğrenci Görüşmeleri

Öğretmen adaylarının uygulamaya yönelik görüşlerini ortaya koymak, süreç boyunca karşılaştıkları sorunları ve öz yeterlilik durumlarını tespit etmek amacıyla uygulama sonunda 5 kız, 5 erkek öğretmen adayı ile görüşme yapılmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde kolay ulaşılabilir durum örnekleme (convenience sampling) kullanılarak araştırmaya hız ve pratiklik kazandırmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.113). Katılımcıların kimlikleri korunmuş olup erkekler E;1-2-3-4-5; kızlar: K;1-2-3-4-5 şeklinde kodlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları tüm katılımcılara sorulmuş, duruma göre farklı sorularla da konuya ilişkin görüşleri alınmıştır (EK-4). Elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi metodu ile çözümlenmiştir.

3.4.3. Araştırmacı Günlüğü

Bu araştırmada araştırmacı, 12 hafta boyunca not defterine günlük tutulmuş, kelime işlem programında elektronik ortama aktarılmıştır. Sınıf atmosferi, yapılan gözlemler ve öğretmen adaylarının uygulamaya ait görüşleri yansıtılmaya çalışılmıştır. Araştırmacı günlüğünden elde edilen bulgularla, rubriklerden elde edilen bulgulara atıfta bulunulmuştur.

3.5. Verilerin Çözümlemesi

Eylem araştırmasında analiz, genellikle veri toplama ile aynı anda yürütülür (Yıldırım ve Şimşek, 2012, s.303). Veri analizi, ilk olarak problemi tanımlamak ve çözümüne yönelik öneriler elde etmek için topladığımız verilerle başlar. Ardından, geliştirilen ve uygulanan eylem planının değerlendirilmesi ile elde edilen veriler analiz edilir. Son olarak gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra uygulamaya ilişkin toplanan veriler analiz edilir (Yıldırım, 2010, s.97). Böyle bir analiz süreci izleyen bu çalışmada

materyallerden, rubriklerden, elde edilen veriler betimsel analiz ile öğrenci görüşmelerinden elde edilen veriler ise içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir.

Betimsel analiz ile elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunulmalıdır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen veriler, sistematik ve açık bir şekilde betimlendikten sonra betimlemeler açıklanıp yorumlanır. Olay ve durumlar arasındaki sebep sonuç ilişkileri kurulur ve bazı sonuçlara varılır. Ayrıca görüşülen kişilerin görüşlerini yansıtmak için doğrudan alıntılara sıkça yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.224).

İçerik analizi ise temel olarak birbirine benzeyen verilerin belirli kavram ve temalara göre bir araya getirilmesi, düzenlenip yorumlanması işlemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.227). Analiz sürecinde izlenen adımlar aşağıda şu şekilde sıralanmıştır.

1. Materyal değerlendirme rubriği (EK-2) ve süreç değerlendirme rubriğinden (EK-3) elde edilen veriler için bir çerçeve oluşturulmuştur.
2. Belirlenen tematik çerçeveye göre veriler işlenmiştir.
3. Düzenlenen veriler tanımlanmış ve yorumlanmıştır.
4. Görüşme ve araştırmacı günlüğünden elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır.
5. Bilgisayar ortamında yazıya dökülen kayıtlar satır satır okunmuştur.
6. Her bir metin kodlandıktan sonra genel bir kodlama listesi oluşturulmuştur.
7. Elde edilen bu kodlama listesi ile verilerin tekrar okunmuş, gerekli düzenlemelerin ardından temalar oluşturulmuştur.
8. Direkt alıntılar seçilmiştir.
9. Raporlaştırılmıştır.

BÖLÜM IV: BULGULAR

Sunulan kazanımlar çerçevesinde materyal geliştirme uygulaması yapılmış, elde edilen bulgular araştırma sorularına paralel olarak “İnsan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili hale getirmek için geliştirilebilecek materyaller nelerdir?” sorusuna ilişkin elde edilen bulgular, “İnsan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili hale getirmek için geliştirilebilecek materyallerin nitelikleri nelerdir?” sorusuna ilişkin elde edilen bulgular, “İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının materyal geliştirme süreç değerlendirme erişimi düzeyleri nelerdir?” sorusuna ilişkin elde edilen bulgular ve “İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşleri, öz yeterlilikleri ve karşılaştıkları zorluklar nelerdir?” sorusuna ilişkin elde edilen bulgular olarak sınıflandırılmıştır.

4.1. “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimini Daha Etkili Hale Getirmek İçin Geliştirilebilecek Materyaller Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Uygulama boyunca öğretmen adayları gruplar halinde insan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili kılmak için Tablo 3.1.’de belirtilen kazanımlar çerçevesinde kavram haritası, diorama, model, kesme yapıştırma faaliyeti, oyun, albüm, görsel öğelerle desteklenen dergi ve kitapçıklar ve Powerpoint sunularından oluşan materyaller geliştirmiştir. Yalnız Powerpoint sunuları araştırma kapsamına alınmamıştır.

ÖTMG dersinde, gruplar tarafından geliştirilen materyaller, fotoğraflanarak sunulmuştur (Tablo 4.1.):

Tablo 4.1. Grupların İnsan Hakları Eğitimi Kazanımlarına Yönelik Geliştirdiği Materyaller

Grup 1'in geliştirdiği materyaller	 <p>Materyal 1</p>	 <p>Materyal 2</p>
	 <p>Materyal 3</p>	 <p>Materyal 4</p>
Grup 2'nin geliştirdiği materyaller	 <p>Materyal 1</p>	 <p>Materyal 2</p>
	 <p>Materyal 3</p>	 <p>Materyal 4</p>

Grup 3'ün geliştirdiği materyaller

Materyal 1

Materyal 2

Materyal 3

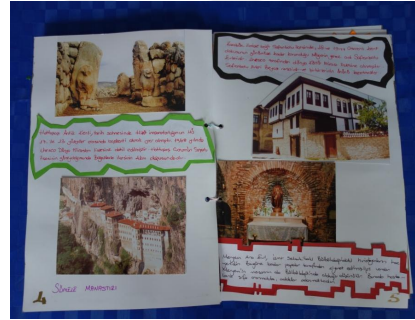

Materyal 4

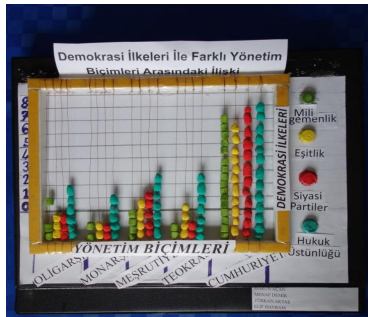
Grup 4'ün geliştirdiği materyaller

Materyal 1

Materyal 2

Materyal 3

Materyal 4

Grup 5'in geliştirdiği materyaller

Materyal 1

Materyal 2

Materyal 3

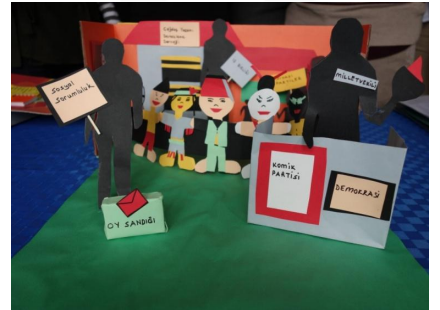

Materyal 4

Grup 6'nın geliştirdiği materyaller

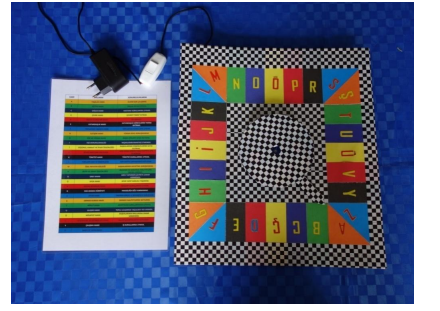
Materyal 1

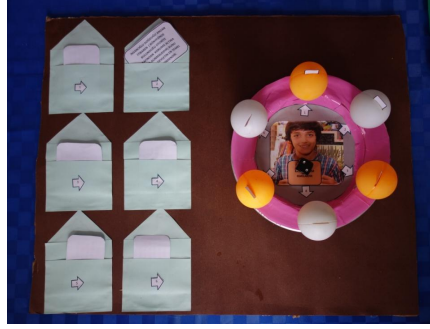
Materyal 2

Materyal 3

Materyal 4

Materyal 1

Materyal 2

Materyal 3

Materyal 4

İnsan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik materyal geliştirmede ölçüt alınan kavram ve kazanımların (bkz Tablo 4.1.) soyut kavramların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Duygu, düşünce, sosyal örgüt, kamuoyu, egemenlik, demokrasi, hoşgörü, özgürlük, hak, sorumluluk gibi kavramların yer aldığı kazanımlardan yola çıkılarak geliştirilen ve sunulan materyaller (bkz. Tablo 4.2.), bu soyut kavram ve kazanımları somutlaştırarak, dersin daha iyi ve kalıcı olarak öğrenilmesini sağlayacak niteliktedir.

Materyal sergisi süresince sergiyi ziyaret eden ve çeşitli okullarda öğretmenlik uygulamasına devam eden 4. Sınıf ğretmen adayları, derse girdikleri sınıflarda kullanmak üzere geliştirilen ğretmen adaylarının kendilerine teslim edilen materyaller çeşitli sınıf düzeylerinde uygulanmış ve başarılı bulunmuştur. Bununla ilgili olarak 4 bayan ğretmen adayı duygu ve düşüncelerini şu şekilde not etmişlerdir.

Sergiden beğendiğim bir materyali ikinci dönem stajda kullanmak için istedim. 7. sınıfta yönetim şekilleri ve egemenlik anlayışı konusunu anlatırken bahsettiğim materyali kullandım. Cidden çok işe yaradı. Materyal oyun şeklinde olduğu için öğrenciler çok eğlendi.

iyi özümsemeleri sağladı. Bilirim. Materyalleri staj öğrencileri ders anlatırken kullandılar. Çok etkili olduğunu söylediler. Ben de bu doğru. Çünkü bizim için bile etkili olsaydı onlar için mutlaka iyi olacaktır.

3. sınıfların yaptığı materyallerden bir tane aldım. Staj okulunda sivil toplum kuruluşlarını işlerken faydalandım. Öğrencilerin çok hoşuna gitti. Ders sonunda değerlendirme yaptım ve çocukların konuyu anladıklarını gördüm.

İnsan hakları materyal sergisi çok güzeldi. Böyle materyaller yapılması harika. Sergide özellikle Türk tarihinde kadın haklarının gelişimi ile ilgili bir Materyal dikkatimi çekti. Saat şeklindeki materyal. Rica ettim aldım. Stajda kazanımı materyal sayesinde zorlanmadan anlattığımı düşünüyorum. Hocamızda beğendiğini söyledi.

Ayrıca yapılan görüşmelerde dershanede çalışan bir öğretmen adayı (K2), geliştirdikleri bir materyallerin etkililiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Ben dershanede etüt öğretmenliği yapıyorum. İnsan hakları ile ilgili konuları anlatmakta zorlanıyorum. Burada tasarladığımız materyallerden seviyelerine uygun olanları götürdüm ve kullandım. Hem ders ilgi çekici haline geldi hem de daha açıklayıcı bir şekilde anlatabildim. Bunu devam ettirmek istiyorum mesela. Diyorama, kavram haritası, karton faaliyetleri yaparak öğrendik.

İnsan hakları eğitimini daha etkili kılmak için, dersin çoğunlukla her aşamasında kullanılabilir şekilde geliştirilen bu öğretim materyallerinin kalan kısmı da talepte bulunan çeşitli okullara hediye edilmiştir. Kullanım kılavuzu ile birlikte hazırlanan materyallerin insan hakları eğitmenlerine rehber olacağı düşünülmektedir.

4.2. “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimini Daha Etkili Hale Getirmek İçin Geliştirilebilecek Materyallerin Nitelikleri Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

“İnsan hakları ve Demokrasi Eğitimini daha etkili hale getirmek için geliştirilebilecek materyallerin nitelikleri nelerdir?” sorusuna yönelik hazırlanan materyaller materyal değerlendirme rubriği (EK-2) ile değerlendirilerek Tablo 4.2.’de sunulmuştur.

Tablo 4.2. Grupların Materyal Değerlendirme Rubriğine Göre Aldığı Puanlar

Gruplar	Materyaller				
	Materyal 1	Materyal 2	Materyal 3	Materyal 4	Materyal 5
Grup 1	83	98	93	88	90
Grup 2	93	81	95	90	93
Grup 3	80	95	85	83	91
Grup 4	95	93	90	81	90
Grup 5	88	88	88	78	90
Grup 6	75	88	86	90	93
Grup 7	88	91	83	98	91

Öğretmen adaylarının çalışmalarından aldıkları puanlar, 0 – 40 geliştirilebilir, 41 - 60 orta, 61 – 80 iyi, 81-100 nitelikli olarak sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

Buna göre Grup 1’in hazırladığı Materyal 1, Materyal 2, Materyal 3, Materyal 4 ve Materyal 5 incelediğinde, bunların sırasıyla 83, 96, 93, 88 ve 90 gibi yüksek puanlara sahip oldukları görülmektedir. Materyallerin tamamına yakınının kazanımlara uygun, teknik yeterliliklere sahip, geliştirilebilir, kullanım kolaylığına sahip, basitlik ve açıklık ilkesine uygun hazırlandığı tespit edilmiştir. 98 alarak en yüksek puana sahip olma

özelliği gösteren Materyal 2, dayanıklılık hariç bütün ölçütlerden tam puan elde etmiştir. Materyal 1 ise doğruluk ve geçerlik, tasarım ilkelerine uygunluk noktasında daha az puan alarak toplamda 88 puana ulaşmıştır. Bunun sebebinin ise grubun geliştirdiği ilk materyal olması ve kavram haritasını hazırlamalarında yaşanan zorluklar olduğu tahmin edilmektedir.

Grup 2'nin hazırladığı materyallerin puanları sırasıyla 93, 81, 95, 90 ve 93 şeklindedir. Materyal 1, Materyal 3, Materyal 4 ve Materyal 5, 90 ve üstü puanlar alarak beklentiler doğrultusunda bir sonuç elde etmişlerdir.

Materyallerin tamamı; kazanıma uygunluk, dayanıklılık ve teknik yeterliklere ve kullanım kolaylığına sahip olma bakımından 5 tam puan almıştır. Materyal 1, Materyal 3, Materyal 4 ve Materyal 5, basitlik ve açıklık ilkesi ölçütüne göre 5, tasarım ilkelerine uygunlukta 4 puan almıştır.

Materyaller arasında en düşük puana sahip olan Materyal 2, harf, renk, biçimsel elemanların kullanım ilkeleri, geliştirilebilirlik, basitlik ve açıklık bakımından, orta düzeyde kalmıştır. Dikkat çeken bir nokta, bu grubun da, 1. grupta olduğu gibi geliştirdiği kavram haritası daha az puan almıştır. Kavram haritası hazırlarken karşılaşılan güçlükler, araştırmacı notlarına da şu şekilde yansımıştır:

4. Hafta: ... *Kavram haritalarına yönelik bir hayli soru yöneltildi. Kavram haritaları ile ilgili daha fazla örnek gösterilmeli. İzlenmesi gereken basamaklar ve dikkat edilmesi gereken noktalar tekrar tekrar vurgulanmalı.*

Materyal değerlendirme rubriğinden elde edilen bulgulara göre Grup 3'ün puanlarının sırasıyla 80, 95, 85, 83 ve 91 olduğu görülmektedir. Grup 80 ve üstü puanlar almıştır. Geliştirilen materyallerin genel olarak kazanımlara uygun, doğru ve geçerli, basit ve açık olduğu tespit edilmiştir. Yalnızca Materyal 1'in zayıf yönleri daha çok kazanıma uygunluk, tasarım ilkelerine uygunluk noktasında ön plana çıkmaktadır. Bunun temel sebebi ise öğretmen adaylarının teoriden uygulamaya geçerken sıkıntı yaşamaları ve planlamada yaptıkları birtakım hatalardan kaynaklandığı söylenebilir. Bu durum, araştırmacı günlüğüne uygulamanın ilk haftası şu şekilde not edilmiştir:

4. haftadayız. Uygulamanın başladığı ilk hafta. Öğrenciler kaygılı. ... Bazı gruplar hazırlıklı ve donanımlı geldi. Bazı grupların ise hazırlıksız geldiği görüldü. 3. Grup bu gruplar arasındaydı. Tasarım aşamasında yönelik, “şu olur mu bu olur mu?” gibi pek çok soru sordu. Kazanıma vakıf olmadıkları gözlenen gruplara öncelikli olarak programdan, ders kitaplarından ve web ortamından yararlanmaları gerektiği ifade edildi. ...

Grup 4'ün geliştirdiği materyallerden sırasıyla 95, 93, 90, 85, 90 gibi diğer gruplara göre daha yüksek puanlar elde etmiştir. Güçlü grup dinamiğine sahip ve iyi sinerji yakalayan grup, çalışmalarında da aynı başarıyı elde etmiştir. Materyallerin, kazanımlara uygun, kolay kullanımlı, doğru ve geçerli, dayanıklı, geliştirilebilir, basit ve açık olduğu tespit edilmiştir. 85 puan alan Materyal 4'ün görünümü itibariyle uygulanabilirlik bakımından sıkıntı çekileceği düşünülmektedir.

Grup 5'in geliştirdiği materyallerden elde edilen puanlar sırasıyla 88, 88, 88, 78 ve 90 şeklindedir. Materyaller, rubrikte belirtilen kriterlerden çoğunlukla 4 ve 5 puan almasına karşın 3 puan alan kriterlere de rastlanmaktadır. Özellikle Materyal 4'ün kazanıma uygunluk, teknik yeterlik, dayanıklılık, doğruluk ve geçerlik, noktasında oldukça yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Bununla ilgili düzeltmeler 13. hafta verildi. Bunun üzerine grubun yeni bir materyal tasarlamaya karar vermesi, araştırmacı günlüğüne şu şekilde yansımıştır.

13. Hafta: ... 5. Grubun materyali yeterli düzeyde değildi. Öğrenciler tamamladıkları materyalin yeterli olmadığı ve düşük not almak istemedikleri gerekçesiyle yeni bir materyal tasarlamaya karar verdi. Zamanın kısıtlı olduğu, yetiştirememe gibi bir durumun söz konusu olabileceği vurgulandı.

Az bir zamanda geliştirilen yeni materyalin, nitelik olarak önceki materyalin üzerinde olması, uygulamada izlenen sürecin olumlu yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grup 6'nın geliştirdiği birinci materyal 75, ikinci materyal 88, üçüncü materyal 86, dördüncü materyal 90, beşinci materyal 93 puan almıştır. Grup genellikle giderek artan bir görüntü çizmiştir. Bu grubun materyalleri incelendiğinde, materyallerin kazanımlara, materyal tasarım ilkelerine uygun olduğu görülmektedir. Kullanım kolaylığına sahip olan bu materyallerin dikkat çekici bir özelliği ise tamamının basitlik ve açıklık

ilkesinin başarılı olarak uygulanarak tam puan almasıdır. Tek tek incelendiğinde Materyal 1'in doğruluk ve geçerlik, teknik yeterlilik, dayanıklılık bakımından orta düzeyde olduğu söylenebilir. Materyal 2'nin zayıf yönlerinde ise dayanıklılık ve kullanım kılavuzundaki eksiklikler göze çarpmaktadır. Materyal 3 ise geliştirilebilirlik açısından yetersiz bulunarak bu ölçüte 2 puan verilmiştir. 90 puan alan son materyale bakıldığında kazanıma uygunluk, doğruluk ve geçerlilik, teknik yeterlilik bakımından kısmen yeterli olarak görülmüş ve 3 puan verilmiştir.

Grup 7'de kazanıma uygunluk, basitlik ve açıklık, doğruluk ve geçerlik, ilgi çekicilik ve kullanımda kolaylık gibi ilkelerin başarıyla yerine getirildiği materyaller sırasıyla 88, 91, 83, 98 ve 91 gibi bir sonuç elde etmiştir. Geliştirilen materyallerin zayıf yönleri ise geliştirilebilirliği ve dayanıklılığı noktasında olmuştur. Bunlardan 83 puan alan Materyal 3'ün geliştirilebilirlik ölçütüne kısmen uyulduğu, eksikliklerin çoğunlukta olduğu tespit edilmiş ve 2 puan verilmiştir. Aynı materyalin sağlam ve dayanıklılığı orta düzeyde bulunmuş ve 3 puan olarak derecelendirilmiştir.

Geliştirilen materyallerin tamamına yakını nitelikli olarak belirlenmiştir. Çoğunun kazanıma görelilik, doğru ve geçerlik, basitlik ve açıklık, kullanımda kolaylık ve teknik yeterliklere sahiplik gibi ilkelere uygun olarak hazırlandığı sonucuna varılmıştır. Materyallerin zayıf yönlerinin ise dayanıklılık, geliştirilebilirlik noktasında olduğu göze çarpmaktadır. Kısmen de olsa kazanıma uygunluk ve tasarım ilkelerine uygunluk bakımından orta düzeyde kalan materyaller de geliştirilmiştir.

4.3. “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Materyal Geliştirme Süreç Değerlendirme Erişi Düzeyleri Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Bu başlık altında “İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının materyal geliştirme süreç değerlendirmesi erişim düzeyleri nelerdir?” problem cümlesine yanıt aranmıştır.

Öğretmen adaylarının uygulama süresince katılım, ilgili ve istekli olma, hazırlıklı gelme, düzenli ve işbirlikli çalışma durumları süreç değerlendirme rubriği (EK 3) ile

değerlendirilmiştir. Grupların süreç değerlendirme rubriğine göre aldığı puanlar Tablo 4.3.'te sunulmuştur.

Tablo 4.3. Grupların Süreç Değerlendirme Rubriğine Göre Aldığı Puanlar

Gruplar	Derse katılım	İlgili ve istekli olma	Malzeme temini	Düzenli çalışma	Grup işbirliği	Puan
1. Grup	4	4	4	4	4	(20/20)x100=100
2. Grup	4	4	4	4	4	(20/20)x100=100
3. Grup	4	4	4	3	3	(18/20)x100=90
4. Grup	4	4	4	4	4	(20/20)x100=100
5. Grup	3	4	4	3	3	(17/20)x100=85
6. Grup	4	3	4	4	4	(19/20)x100=90
7. Grup	3	4	3	4	3	(17/20)x100=85

Öğretmen adaylarının süreç değerlendirme rubriğine göre aldıkları puanlar, 0 – 40 geliştirilebilir, 41 - 60 orta, 61 – 80 iyi, 81-100 nitelikli olarak sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

12 hafta boyunca “derse katılım”, “ilgi ve istekli olma”, “malzeme temini”, “düzenli çalışma” ve “grup işbirliği” boyutlarında değerlendirmeye tabii tutulan gruplardan 1. 2. ve 4. grup 100 tam puan, 3. ve 6. grup 90, 5. ve 7. grup 85 puan almıştır.

Süreç değerlendirme rubriğinden elde edilen bulgulara göre 1. Grup adı geçen tüm boyutlardan tam puan almıştır. Grup üyeleri uygulamaları aksatmayarak, derse iştirak etme noktasında başarılı olmuştur. Ayrıca 12 hafta süresince öğretmen adaylarının yaptıkları çalışmaya karşı ilgi ve istekli oluşları gözlemlenmiştir. Öğretmen adaylarının bu şevki ve uygulamaya duydukları alaka, grup dinamizmini, işbirlikli çalışmalarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Bunun yanı sıra materyal tasarımları çoğunlukla belli bir plan dâhilinde ve bu plana sadık kalarak sürdürülmüştür. Bu da çalışmaların etkili, verimli bir şekilde yürütülmesine, zaman kaybı yaşanmamasına imkân tanımıştır. Nitekim grubun çalışmaları 1 hafta önce bitmiştir.

Bulgulara göre 2. grup da 1. Grup gibi 100 puan alarak tüm boyutları eksiksiz yerine getiren grup olmuştur. Süreç boyunca grup üyeleri, uygulamaya eksiksiz olarak katılmıştır. Derse devam durumunu önemseyen öğretmen adayları, ihtiyaç duyulan tüm

araç gereçler ders öncesinde temin edilerek sınıfa gelmiştir. Çalışmalar sırasında zaman zaman kaygılanan üyelerin ilgi ve isteğinin devam ettiği gözlemlenmiştir. Düzenli çalışma, grup işbirliği gibi faktörlerin bunda etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü düzenli çalışma ile yaşanan aksaklıklar en aza inmekte, işbirliği ile sorumluluklar paylaşılmaktadır.

“Derse katılım”, “ilgi ve istekli olma”, “malzeme temini”nden tam puan, “düzenli çalışma” ve “grup işbirliği” kriterinden 3 puan alan ve 100’lük sistemde 90 puan elde eden 3. Grubun bazı haftalar hazırlıksız gelişi dikkat çekmiştir. 4. hafta (uygulamanın ilk haftası), 7. ve 8. hafta bu durum araştırmacı günlüğüne yansıtılmıştır:

Bazı gruplar hazırlıklı ve donanımlı geldi. Bazı grupların ise hazırlıksız geldiği görüldü. Bu gruplar tasarım aşamasında yönelik, “şu olur mu bu olur mu?” gibi pek çok soru sordu. Kazanıma vakıf olmadıkları gözlenen bu gruplara dönütler verildi.

...Bu grup biraz daha planlı çalışmalı.

...3. grubun iki kız üyesi, arkadaşlarıyla bazı konularda anlaşamadıklarını ifade etti. Anlatılanlara göre, bazıları, diğerlerine göre daha fazla sorumluluk alıyor. Bazıları ise sorumluluk alırken çekimser kalıyor.

Grup 4, 100 puan alan son gruptur. Grup üyeleri uygulamaya tamı tamına devam etmiş ve hazırlıklı gelmiştir. Hafta hafta izlenen grup, planlı programlı çalışmıştır. Grupta işbirliğinin ekili bir şekilde başladığı ve sonuna kadar devam etmiştir. Bu sayede materyaller zamanında bitirilmiş ve sergilenmeye hazır hale getirilmiştir. Grubun öne çıkan özelliklerinden biri ise, grup üyelerinin birbirleriyle çok iyi anlaşmış ve vakit geçirmiş olmasıdır. Bununla ilgili araştırmacı defterinde 5. Haftada şu not ile karşılaşılmaktadır:

Grup 4 adapte olmuşa benziyorlar. Öğrenciler zaman zaman birbirleriyle şakalaşıyor. Hepsinin yüzü gülüyor. ...

Rubrikten elde edilen bulgulara göre 5. grup, “derse katılım”, “düzenli çalışma”, ve “grup işbirliği” bakımından 3 puan aldıkları için yüzlük sistemde 85 puan elde etmiştir. Grup üyelerinin, zaman zaman derse gelmediği ya da geç geldiği görülmüştür. Bunda

özel sebeplerden kaynaklanan durumların etkili olduğu belirlendi. Bu da kısmi olarak düzensizlik, karmaşıklık, iş bölümünün kesintiye uğramasını ortaya çıkartmıştır. Dikkat çeken bir diğer durum ise, grup üyelerinin bu düzensizliği, yaşanan aksaklıkları hafta içi ve hafta sonu yaptıkları ekstra çalışmalarla kapatmış olmasıdır. Bu çalışmaların geliştirilen materyallere de olumlu olarak yansıdığı düşünülmektedir. 6. ve 7. hafta “devamlılık” üzerine yapılan görüşmeler araştırmacı notunda yer almıştır:

Grubun bir üyesi gelmedi. Önceki hafta ise başka biri gelmemişti. Anlaşmalı bir durum olabilir mi? Sordum. Geçen hafta gelmeyen öğrenci, bir akrabasını kaybettiğini, bu hafta gelmeyen öğrencinin ise iş başvurusuna gittiğini ve geleceğini derse geleceğini ifade etti.

Bu hafta geç gelen öğrenciler oldu. Tekrar konuştuk. Merak ediyordum, materyalleri nasıl ve ne kadar sürede tasarlıyorlardı? Öğrenciler hafta içi ve hafta sonu bir araya gelip çalışmaları hakkında görüştiklerini ve plan yaptıklarını belirttiler. Samimi olduklarını düşünüyorum.

Günlükte de belirtildiği gibi, öğretmen adaylarının derse devam noktasındaki tutum ve davranışı, önce araştırmacıyı kuşkuya düşürmüştür. Araştırmacı, öğretmen adaylarının bir hafta gelip bir hafta gelmeyeceğini ya da geç geleceğini anlaşmalı olarak konuştuğu hissine kapılmıştır. Grup üyeleri ile aralarında geçen görüşmeler sonunda da bu hisleri terk etmiştir.

5. Grup ile ilgili belirtilmesi gereken bir diğer husus, yetersiz olarak görüldüğü 4. materyalin yerine, aynı kazanıma yönelik başka bir materyal tasarımları olmuştur.

13. Hafta: Bir grubun materyali yeterli düzeyde değildi. Öğrenciler tamamladıkları materyalin yeterli olmadığı ve düşük not almak istemedikleri gerekçesiyle yeni bir materyal tasarlamaya karar verdi. Zamanın kısıtlı olduğu, yetiştirememe gibi bir durumun söz konusu olabileceği bilhassa vurgulandı.

Burada grup üyelerinin not kaygısı götüğü görülmektedir. Çıkartılan ikinci önemli sonuç ise, derse devam durumu, düzenli çalışmayı; düzenli çalışma ise performansı etkilemektedir.

6. grup; derse eksiksiz ve zamanında iştirak eden gruplardan biri olmuştur. Grup üyelerinin işbirliği içinde çalıştıkları gözlemlenmiştir. Grubun tasarım aşamasında gerek kitaplardan gerek internet ortamından faydalandığı ve not alarak çalıştığı gözlemlenmiştir. Bu, araştırmacıya düzenli çalışmanın ipuçlarını vermektedir. Her bir üyenin ilgili ve arzulu olduğu yine gözlemlenerek anlaşılmıştır. Bununla birlikte yapılan bir görüşmede bir üye, arkadaşlarının özveri ile çalışmadığını, belli kişilerin daha fazla sorumluluk üstlendiğini ifade etmiştir.

10. Hafta: Bir kız öğrenci, grupta bazı arkadaşlarının özveri ile çalışmadığını, sorumlukların belli kişilerde daha fazla toplandığını ileri sürdü. Grup üyeleri ile birebir görüşüldü. Bu iddiayı ortaya atan koyan kişinin durumu abarttığı, kendisinin mükemmeliyetçi olduğu, bütün grup üyelerinin istekli bir şekilde katılım gösterdiği belirtildi. Bence de grup üyeleri özverili çalışmakta... Herkes işiyle meşgul.

Benzer bir durum üçüncü grupta fakat uygulamanın ilk haftalarında yaşanmıştır. Bu grupta ise uygulamanın son haftalarında ortaya çıktı. Bunun sebebinin son haftaların bireylerde ortaya çıkardığı stres ya da görüşmeler sırasında gerçekleşen iletişim kazasıdır. Bir diğer ihtimal ise işbölümünün sağlıklı olarak yapılmamasıdır. Fakat araştırmacının gözlemi ve yapılan öğrenci görüşmelerinden tüm grup üyelerinin düzenli, istekli ve özverili olarak çalıştığı kanaatine varılmıştır.

Grup 7, “derse katılım”dan 3, “ilgi ve istekli olma” durumundan 4, “malzeme temini”nden 3, “düzenli çalışma”dan 4, “grup işbirliği”nden 3 puan alarak, yüzlük sisteme göre 85 puan elde etmiştir. Süreç boyunca grup üyelerinden 3 kişinin farklı zamanlarda gelmediği, 1’inin yarım saatlik gecikmelerle geldiği belirlenmiştir. Bu durum malzeme temini noktasından sıkıntı yaşanmasına, çalışmalarını zaman zaman engellenmesine sebep olmuştur. Bu durum, grubun diğer gruplara nazaran kısmen geride kalmasına da yol açmıştır.

6. hafta: Bu hafta bazı grup üyeleri geç geldi. Malzeme almaya gittiklerini belirttiler. Diğer gruplar çalışmalara başlamıştı bile.

8. hafta: 7. Grup'ta yine gelmeyen ve geç gelen bir öğrenci vardı. Elleri malzeme sınıfa girdi. O gelene kadar grup arkadaşları da yeni materyal tasarısı üzerinde konuşuyordu. ...

Öğretmen adaylarının süreç değerlendirme rubriğine göre elde ettiği puanlardan yola çıkılarak, erişim düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

4.4. “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşleri, Öz yeterlilikleri ve Karşılaştıkları Zorluklar Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarıyla insan hakları eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersine ilişkin duygu ve düşünceleri, bu derste karşılaştıkları problemler ve insan hakları eğitiminde materyal geliştirmeye yönelik kazandıkları yeterliliklerin neler olduğunu belirlemek amacıyla görüşme yapılmıştır. Elde edilen bulgular başlıklar halinde sunulmuştur.

4.4.1. “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşleri Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerde derse ilişkin ifade ettikleri duygu ve düşüncelerinden elde edilen bulgular içerik analizi yapılarak belirli temalar altında gruplandırılmış, ardından betimleme yapılmıştır.

Tablo 4.4. Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersine İlişkin Görüşleri

Yüksek Motivasyon	
Keyif almak	K1, K5, E5
Motive etmek	K2, K3, K4, E2, E3, E4
Heyecanlı olmak	K2, E4
Verimli olmak	K1, K2, K5, E1, E3, E4
Gerekli olmak	K3, K4, E2, E3
Eğlenceli olmak	K1, K3, K4, K5, E1, E2, E4, E5
Önemli olmak	K1, K2, K4, E3, E5
Farkındalık yaratmak	K1, K3, K4, E2
Öğretici olmak	E1, E4, E5
Hareketli olmak	K5, E5
Ciddi bir iş olmak	K2, E2, E5
Avantaj sağlamak	E3

Motivasyon, öğrencileri istenen yolda çalıştırma sanatı olup işe sarılmayı ve başlanan işin hevesle tamamlanmasını sağlamak amacıyla (Öncül, 2000, s.533) kullanılan bir psikolojik kavramdır. Eğitim alanındaki etkisi ise tartışılmayacak kadar önem arz etmektedir.

Yapılan bu araştırmada, insan hakları eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersine ilişkin duygu ve düşüncelerinin ne olduğu sorusuna öğretmen adaylarının verdikleri cevapların daha çok “yüksek motivasyon” ile alakalı olduğu görülmektedir.

K1, ÖTMG dersinden zorlanmadan geçeceğini, bu dersi hafife aldığını ifade etmiştir. Ancak materyal tasarlama ve geliştirme işlemine geçildiğinde yanıldığını, dersin beklenilenden daha zor olduğunu dile getirmiştir. İnsan hakları kazanımlarına yönelik materyal tasarlarken eksikliklerin çıkması kendinde bir kaygı yaratmasına rağmen süreç boyunca eğlendiğini ve süreçten keyif aldığını da vurgulamıştır. Katılımcı, dönem sonunda hazırlanan sergide dersin verimli geçtiğini bir kez daha anladığının altını çizmiştir.

K2 ve K3 de benzer yanıtları vermiştir. Bu dersi önceleri anaokulu seviyesinde kolay hatta gereksiz olduğunu ifade eden katılımcılar, daha sonra dersin ve yapılan çalışmaların hiç de kolay olmadığını, bilakis, zor ve ciddi bir iş olduğunu belirtmiştir. K2, başlangıçta dersi kes- yapıştır olarak gördüğünü ama aslında dersin kes yapıştır işinden ibaret olmadığını, insan hakları kazanımlarına yönelik materyal geliştirmede titiz davranılması gerektiği üzerinde durmuştur. Bir şey üretmenin kendilerini heyecanlandığını, süreç boyunca da bu heyecanlarını sürdürdüklerini, bu dersten verim elde ettiklerini, uygulamalı derslerin kendisini mesleğe karşı güdülediğini vurgulamıştır. K3, stresli geçen haftalara rağmen eğlendiklerini, sıkılmadıklarını, grup arkadaşlarıyla beyin fırtınası yaparken insan hakları kazanımlarına yönelik dair güzel fikirler ortaya koyabildiklerini ve güzel şeyler üretebildiklerini fark ettiğini ve bunun da kendisini güdülediğini söylemiştir.

Katılımcılardan E1 dersi ilk etapta çocuk oyunu gibi gördüğünü, sanki okulöncesi öğretmenliğinde okuduğunu, ancak daha sonra yaptıkları çalışmanın esasında karmaşık olduğunu ifade etmiştir. E2 ise dersi basit gördüğü gerekçesiyle başlarda çok çalışmak

istememediğini, ama ciddiyet isteyen ve gerekli bir ders olduğunu vurgulamıştır. Arkadaşlarının geliştirdikleri materyalleri görünce materyalin eğitimdeki önemini fark ettiğini, bu sebeple çalışmak ve öğrenmek istediğini belirterek giderek eğlenmeye başladığını belirtmiştir.

Bu dersin 4 kredilik bir ders olduğu için notunun yüksek gelmesini istediği için çalıştığını belirten E3, bir eğitimci için materyal geliştirme dersinin özel öğretim yöntemleri dersi gibi önemli ve gerekli olduğundan bahsetmiştir. Dersin dolu dolu, verimli geçmesi ve insan hakları kazanımları kapsamında materyal geliştirmenin kendileri için avantaj sağladığını vurgulamıştır. Öğrencileri materyal yoluyla güdülemeye çalışırken kendilerinin de güdülendiğinin altını çizmiştir.

Sonuç olarak teorik bilgilerin verildiği ilk üç haftada bu dersi basit ve önemsiz bulan K1, K2, K3, K4, E1 ve E2, uygulama haftasına geçildiğinde yanıldıklarını, İnsan hakları eğitime yönelik kurgulanan ÖTMG dersinin düşündüklerinden daha zor, daha karmaşık, ciddiyet isteyen bir ders olduğunu belirtmiştir. Burada bayan öğretmen adaylarının sayıca fazla olduğu dikkat çekmektedir. Dersin önemliliği ve gerekliliğini vurgulayan katılımcılar, zaman zaman yaşadıkları kaygı ve strese rağmen uygulamaların eğlenceli ve verimli geçtiğini, süreçten zevk aldığını ifade etmiştir. Tasarım sürecinde beyin fırtınası yapmanın ve ortaya atılan fikirlerden yola çıkarak insan hakları eğitimi kazanımları çerçevesinde materyal tasarlanmasının kendilerini heyecanlandırıldığını ve motive ettiğinin de altını çizmiştir.

Tablo 4.5. Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersine İlişkin Görüşlerinden Alıntılar

K1: “Bu kadar önemli bir dersi ne kadar hafife almışım dedim hep kendime. Oh tamam rahat veririm diye düşünüyordum. Çok geçmedi, öyle olmadığını uygulamalara başlayınca anladım. Bir şeyi tasarlamak ve geliştirmek ne kadar zormuş. Hele ki insan hakları konusunda. Çünkü hep bir eksik çıkıyor ve panik oluyorsunuz. Ama eğlendiğim ve keyf aldığım zamanlar da yine stres olduğum zamanlardı. Ne kadar verimli geçtiğini dönem sonunda hazırladığımız sergide bir kere daha fark ettim.”

K2: “Karton, makas, uhu, kes, yapıştır. Yazı ve fotoğraf da ekledin mi tamam diye düşünmek hata bir kere. Şahsen başta böyle düşündüm. Elim yatkın böyle şeylere. Ama işin içine ilkeler girince ne kadar ciddi, önemli bir iş olduğunu karmaşık bir iş olduğunu görmüş olduk. İnsan hakları kazanımları da önemli, titiz olmak gerekti. O yüzden heyecanımız hiç dinmedi diyebilirim. Cidden güzel verimler aldık. Böyle uygulamalı dersler beni bu mesleğe karşı daha bir motive ediyö. Bir şeyler üretiyor olmak güzel ve heyecan verici bir şey.”

K3: “Eğlenceli bir dersti. Sıkmadı hiç. Arkadaşlarımla beyin fırtınası yaparken insan hakları adına güzel şeyler üretebildiğimizi fark ettim. Bu beni motive etti. ... Bir de bu derse anaokulu gibi kes yapıştır ne gerek var diye bakıyordum. Ancak süreçte böyle olmadığını fark ettim. Ayrıca hiç de öyle basit bir ders değilmiş. Stres olduğumuz bazı haftaları es geçemem.”

K4: “Bu dersin bizim gibi sözel dersleri verecek öğretmenler için ne kadar önemli ve gerekli olduğunu fark ettim. Basit bir ders olur diye düşünüyordum önce. Çok da önem vermiyordum. Ama karışıkmiş yani. Kazanımlara yönelik materyal tasarlamakta zorladıysak da eğlenmesini bildik. Sıkılmadık.”

K5: “Acayip keyif aldım. Hem verimli hem de eğlenceli geçti çünkü. Bu uygulamalı derslerin bir artısı bence.”

E1: “Bu ders bana çocuk oyunu gibi gelmişti önceleri. Okul öncesi öğretmenliği mi burası dedim hocaya. Yaptığımız bu işler oldukça karmaşıkmiş aslında. Yani bir dersin kazanıma göre işlendiğini de bu derste öğrendim. Kazanım, beceri, değerlerle ilişkilendirme vs. ... Verimli bir ders oldu diye düşünüyorum şimdi. Tabii materyallerin dersin anlatılmasını ve daha kolay anlaşılmasını sağladığını öğrenmiş olduk.”

E2: “Başlarda çok çalışmak istemedim. Çünkü basit geldi gözüme. Arkadaşlarımla ortaya çıkardığı materyalleri görünce ve materyalin eğitimdeki önemini fark edince işin içine girmek istedim. Dikkat ve ciddiyet isteyen, gerekli bir ders. Çalışmak ve öğrenmek istedim. Giderek eğlenmeye de başladım.”

E3: “Dört kredilik bir ders olduğu için materyal geliştirme notum yüksek gelsin diye çalışıyordum. Gerçekten bir eğitimci için özel öğretim yöntemleri derisiyle birlikte en önemli dersmiş bu. Böyle gerekli bir dersin dolu dolu, verimli geçmesi bizim için bir avantaj. İnsan haklarına yönelik materyal geliştirmek ekstra bir avantaj. Öğrencileri güdülemeye çalışırken biz de güdülendik (gülüyor).”

E4: “Bu dersin başında hocamız bize ne işe yarayacak bu materyaller diye anlattığında bir heyecan duydum. İlgin arttı. Uygulama boyunca hem eğlendik çocuk gibi hem de yeni şeyler öğrendik. Bu 15 haftanın meyvelerini inşallah çalışma hayatında alacağız diye düşünüyorum.”

E5: “Uygulamalı dersleri çok seviyorum. Hareketli ve canlı oluyor. Eğlencenin yanında öğrenme faktörü de eklendi mi keyfime diyecek yok. Materyal geliştirmek güzeldi. Dönem sonunda sergi açtık. Böylece birbirimizin materyallerini daha iyi görme, tanıma ve de tartışma imkanı oldu. Sergiyi gezenlere materyalleri anlatırken yaptığımız işin önemini kavradım.”

Bu anlamda yapılan sınıf içi etkinlik ve çalışmaların, dönüt ve düzeltmelerin, görüşmelerin başarılı olduğu ve böyle bir derse ilişkin bir farkındalık yaratıldığı söylenebilir.

4.4.2. “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Öğretmen Adaylarının Karşılaştıkları Problemler Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerde derste karşılaştıkları problemlere ilişkin ortaya koydukları görüşlerden elde edilen bulgular içerik analizi yapılarak belirli temalar altında gruplandırılmıştır.

Tablo 4.6. Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Karşılaştığı Problemler

İnsan Hakları Kazanımlarına yönelik materyal hazırlamada yaşanan zorluklar	
Uygun örnekler bulmamak	K1
Cinsiyet eşitliğine sağlamaya çalışmak	K1
Kavramların soyut oluşu	K1, K2, K3, K4, E1, E3, E4, E5
Anlaşılır hale getirmek	K3
Örnek bulamamak	K4, E1
Özgün olmak	K2
Dikkat çekmek	K2
Tasarım ilkelerini uygulamak	K2
Fiziksel koşullar	
Sınıfın fiziksel koşullarının elverişsiz oluşu	K3, K4, K5, E2
Uygulama sonrası materyalleri bırakabilecek güvenli bir alanın olmaması	K1, K2, K3, K5, E4
Grup olarak çalışmanın getirdiği zorluklar	
Fikir ayrılıkları	K5, E1
Sorumlulukları yerine getirmeme	K3, E3
Derse geç gelen / gelmeyen öğrencilerin gruptaki eksikliği	K2, E4, E5

Öğretmen adaylarının İnsan Hakları eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinde karşılaştıkları problemlerin neler olduğu sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlar incelendiğinde yaşanan sorunların başında 8 katılımcının da ifade ettiği üzere insan hakları ve demokrasi eğitimi kazanımlarına yönelik materyal hazırlanması gelmektedir.

Katılımcılardan K1, K2, K3, K4, E1, E3, E4 ve E5 genel olarak insan hakları ve demokrasi eğitimi gibi ağırlıklı olarak soyut kavram ve konuların anlatımı için materyal tasarlama ve geliştirmenin zor olduğunu vurgulamıştır.

K1, K2, K4, E1 ve E3'ün ifadelerine bakıldığında katılımcılar, kendilerine tarih ve coğrafya kazanımlarının verileceği beklentisi içinde olduklarını belirtmiştir. Katılımcılar, insan hakları ve demokrasi eğitimi kazanımlarına yönelik materyal geliştirmenin, tarih ve coğrafya öğretimi kazanımlarına yönelik materyal geliştirmekten daha zor olduğuna değinmiştir.

Ayrıca K1, insan hakları kazanımlarına yönelik materyal tasarlarırken uygun örnekler bulmanın ve cinsiyet eşitliğine dikkat edilmesinin gerekliliğinin altını çizmiştir. K3 ise Kazanımların soyut kavramları içerdiğini ve somut ve anlaşılır hale getirene kadar epey düşündüklerini, karar değiştirdiklerini ifade etmiştir.

K4 ve E1, kazanımların soyut olduğunu, konu ve kazanımlarla ilgili araştırma yaptıklarını fakat yeteri kadar örnek bulamadıklarını vurgularken E3: *“Bizim kazanımlar bir tarih sahnesini canlandırmaya veya yeryüzü şekillerini yapmaya benzemiyordu. Hak, hürriyet, vatandaşlık, egemenlik filan gibi kavramları içeren kazanımlardı.”* Yanıtıyla soyut kavramların varlığına dikkat çekmiştir.

İnsan hakları ve demokrasi eğitimi kazanımlarına yönelik materyal hazırlamada zorlanmanın yanı sıra katılımcılardan K2, K3, K5, E3, E4 ve E5 grup çalışmasının getirdiği bir takım problemlerden de bahsetmiştir. K5 ve E1 çalışma sırasında zaman zaman fikir ayrılıklarının yaşandığına, K3 ve E3 zaman zaman üstlenilen vazifelerin yerine getirilmediğine, K2, E4 ve E5 derse geç gelinen veya gelmeyen durumlarda grubun zorlandığına vurgu yapmıştır.

Katılımcılardan K1, K2, K3, K5 ve E4’ün geliştirilmeye devam edilen materyalleri bırakabilecek güvenli bir alanın olmadığını ifade ettiği görülmektedir. Özellikle bayan öğrenciler, materyalleri evlerine & yurtlarına getirip götürmeleri noktasında zorlandıklarını belirtmiştir. Bu sorunun çoğunlukla bayan katılımcıların dile getirmesi dikkat çekicidir. Materyallerin güvenliği daha çok bayanlar tarafından sağlanılmaya çalışıldığı, erkek katılımcıların bu noktada daha az sorumluluk aldığı yorumu yapılabilir.

Bunun yanı sıra uygulamanın gerçekleştiği sınıfın fiziksel koşullarının elverişsiz oluşu ile ilgili görüş bildiren K3, K4, K5 ve E2 sadece bu ders için her şeyin çok iyi düşünüldüğü bir atölyenin gerekliliğini vurgulamıştır. K5, çalışma alanının, buldukları binada hazırlanmasının zor olduğunu dillendirmiştir. Bu da getirilen önerinin mevcut şartlarda imkânsız olduğunu düşündüğü anlamına gelmektedir. Katılımcıların bunlarla ilgili verdikleri benzer yanıtlar Tablo 4.7. de belirtildiği gibidir:

Tablo 4.7. Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Karşılaştıkları Problemlere İlişkin Alıntılar

K1: “Genelde materyallerin tarih ve coğrafya konuları üzerinde yapıldığını görmüş ve duymuştum. İşte savaşı canlandırma, küre yapma vs. Öylesi daha kolay olurmuş. Ama bu derste bizden insan hakları ve onun gibi soyut konuların anlatımı için materyal geliştirmemiz istendi. Uygun örnekler bulmak gerekiyor, cinsiyet eşitliğine dikkat etmek gerekiyor. Öyle olunca tasarlama süreci biraz sancılı geçti. Bi de Materyalleri bırakacak yer noktasında sıkıntı oldu. Dönüşümlü olarak alıp evlerimize götürdük. Bazen koridordaki dolaplara vs. koyduk diğer derslere girdiğimizde.”

K2: Nelerde zorlandık? Bir kere kazanımlar başlı başına sıkıntıydı. ‘Hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği durumlara ilişkin demokratik çözüm önerileri geliştirir.’ Kazanıma yönelik nasıl bir materyal geliştirilebilirdi? Hem özgün olacak hem dikkat çekici olacak hem tasarım ilkelerine uygun olacak. Karmaşık dediğim buydu. Ben tarih kazanımında filan yaparız diye düşünüyordum. Sonra... (düşünüyor) Uygulama sırasında grupla çalışmak güzeldi. Bazen arkadaşlarımız gelmediğinde onların eksikliğini hissettik ama çabucak toparlanıp çalışmaya devam ettik. Başkaa? Diğer sorun ise yani materyalleri devamlı getirip götürmek oldu. Okulda bırakmak da istemedik.

K3: Evet stres olduğumuz bazı haftaları es geçemem. Çünkü kazanımlar soyut ve materyal dediğiniz şey somut. Somut ve anlaşılır hale getirene kadar epey düşündük ve karar değiştirdik. Bazı gruplar yeni baştan materyal geliştirdi bu olmadı diye. Bir de şunu söylemek istiyorum: Sıralar bu dersin sıraları değil. Böyle bir ders için sınıf, sergi yaptığımız salon gibi geniş olmalı, masalar geniş ve kare olmalı. Materyallerimizi orada bırakabilmeliyiz. Sürekli taşıma zahmetinden kurtuluruz. Zaten malzeme getirmek, materyali getirmek büyük sorumluluk. Unuttun mu tamam. Ki unutulduğu zamanlar oldu.

K4: Kazanımlar, kazanımlar kazanımlar... Zordu, soyuttu, elimizde örnek yoktu ama dediğim gibi eğlenmesini bildik. Ve bence başardık. Bu kazanımlar için materyal geliştirdiysek tarih ve coğrafya kazanımlarında neler neler yaparız. Sonra, her hafta her hafta malzeme getirmek ve materyalleri taşımak. Öyle işte. Çalışma yeri yok, olmalı. He bir de arada bazı arkadaşlar geç geliyordu. Malzemeler de o gün onda olmuş oluyordu. Materyallerimize biraz daha geç başlıyorduk diğer gruplara göre, geride kalabiliyorduk.

K5: Çalışma ortamımız daha güzel olabilirdi. Daracık masa ve sıralar arasında hareketlerimiz sınırlandı biraz. Daha özgür bir ortam tabii daha iyi olurdu. Materyalleri tamamlayana dek getirdik. Elimizde çanta, malzeme, materyal vs. otobüslerde harap olduk. Dedik koridordaki dolaplara koyalım. Ama hep bir şey olur mu, alırlar mı, aman ellerler mi gibi düşüncelere kapılıyorduk. Koyabileceğimiz sağlam bir yer gerek. Ama bu binada zor. Sonra fikirlerimiz uyuşmadı bazen. Bazen uzlaşamadık ama bu normal. Grup çalışmalarında bunlar olabiliyor.

E1: Şimdi şöyle, araştırmanın amacı en başında söylenilmişti. İnsan hakları ve demokrasi eğitimiyle ilgili materyal yapılacaktı. Ooo iyi falan derken kazanımları okumuştuk arkadaşlarla. Sonra kara kara düşünmeye başlamıştık. Durum bir anda değişmişti. Şu olur mu, bu daha mı iyi baya baya derine girdik. Kazanımlar soyuttu çünkü, araştırdık ne yapılabilir diye ama fazla örnek yok vs. Kararsız kaldık, birbirimizin önerilerini beğenmedik, ters düştük. O derece yani.

E2: Materyalleri yaparken koşulların daha iyi olduğu bir sınıf ortamı isterdim. Nasıl drama için bir salon gerekiyor, materyal geliştirme dersinde de ait güzel bir ortam gerekiyor. Bunu istemek, sahip olmak hakkımız.

E3: Sayacağım birkaç sıkıntının başında verilen kazanımlar olmuştu. Bizim kazanımlar bir tarih sahnesini canlandırmaya veya yeryüzü şekillerini yapmaya benzemiyordu. Hak, hürriyet, vatandaşlık, egemenlik filan gibi kavramları içeren kazanımlardı. Mesela bir de grup çalışması da güzel evet de zorlukları da var. Görevler arada aksadı.

E5: *Bizim grupta uzakta oturan arkadaşlar vardı. Çalışan arkadaşlar vs. Onların geç geldiği, gelemedikleri oldu. O zaman yük sizin üzerinize biniyor. Ama telafi ettiler sağ olsunlar, sorumluluktan kaçmadı kimse. Diğer hafta malzemeleri onlar getirdi, materyali aldı evine götürdü filan. Böyle çözümler ürettik. Kazanımlar tuhaftı. Tuhaftı derken zordu hocam zor. Soyut kaldı.*

Fiziksel koşulların elverişsiz oluşu ve grup çalışması sırasında karşılaşılan problemler, genel olarak tüm ÖTMG derslerinde karşılaşılan problemlerdir. Dolayısıyla araştırma sorusunu direkt ilgilendiren yanıtlar, insan hakları eğitimi kazanımlara yönelik materyal geliştirmede yaşanan zorluklardır.

4.4.3. “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Öğretmen Adaylarının Öz Yeterlilikleri Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerde dersin kazandırdığı öz yeterliliklere ilişkin ortaya koydukları görüşlerden elde edilen bulgular içerik analizi yapılarak belirli temalar altında gruplandırılmıştır.

Tablo 4.8. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinde Öğretmen Adaylarının Öz Yeterlilikleri

Bilişsel Alan Kazanımlar	
Öğretim materyalinin öğretim ortamındaki işlevlerini bilmek	K1, K2, K4, E1, E2, E3
Örencilerin gelişim düzeylerine uygun öğretim materyallerini seçebilmek	K2, K3, E4, E5
Öğretim materyallerini görsel tasarımlarına göre hazırlamayı bilmek	K4, K5, E1, E2
Duyuşsal alan kazanımlar	
Öğretim materyali geliştirmeye istekli olmak	K1, K2, K5, E1, E3, E4, E5
Öğretim materyali kullanmaya istekli olmak	K1, K2, K3, K4, E1, E2, E3, E4, E5
Psikomotor Alan Kazanımlar	
Diyorama hazırlayabilmek	K1, K2, K4, K5, E1, E3, E4, E5
Kavram haritası hazırlayabilmek	K1, K2, E3
Model hazırlayabilmek	K1, K3, E4, E5
Karton faaliyet hazırlayabilmek	K1, K2, K4, K5, E2, E3

Öğretmen adaylarının insan hakları eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinin kazandırdığı öz yeterlilikler hakkındaki görüşleri, üç kategori etrafında birleşmektedir. Katılımcılar verdikleri yanıtlarda bilişsel alan, duyuşsal alan ve psikomotor alana yönelik kazanımlar elde ettiğini belirtmiştir. Ayrıca ifadelerde ağırlıklı olarak duyuşsal alana ve psikomotor alana yönelik kazanımlar dikkat

çekmektedir. K1, K2, K5, E1, E3, E4 ve E5 mesleki hayatlarında öğretim materyali geliştirmeye, K1, K2, K3, K4 ve erkek katılımcıların tamamı öğretim materyali kullanmaya istekli olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar arasında E1 mesleki hayata adım attığında, uygulama sürecinde göstermiş olduğu çabayı göstermese bile materyal geliştirmeye ve bunları sınıfta kullanmayı düşündüğünü söylemiştir.

Katılımcılar, mesleki hayata adım attığında gerek insan hakları eğitimine yönelik, gerek diğer alanlara yönelik öğretim materyali geliştirmeye, öğretim materyali kullanmaya istekli olduğunu, materyal geliştirmekten korkmadıklarını ifade eden yanıtlarıyla kendilerine olan güvenin sinyallerini vermiştir.

K1: ...Öğretmen olunca da kullanacağım. Artık kim korkar materyal geliştirmekten.

E1:...İleride buradaki kadar emek vermesem de materyal geliştirmeyi ve de sınıfta kullanmayı düşünüyorum. Yaparım.

E3:...Tüm bu öğrendiklerimi kullanmak istiyorum. Sonuçta öğrendim ve atık ulaşılabilir malzemelerle materyal geliştirebilirim.

Öğretmen adaylarındaki bu özgüven, onların bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alan yeterliliklerine sahip olmasının bir göstergesidir.

Bunun yanı sıra katılımcılar, kendilerinin süreç boyunca insan hakları eğitimi kazanımlarına yönelik geliştirdikleri diyorama, kavram haritası, kesme – katlama – yapıştırma, model gibi materyallerin nasıl yapıldığını uygulamalı bir şekilde öğrendiklerini belirtmiştir. Verilen bu yanıtlar psikomotor becerilerin gelişimini destekler niteliktedir.

Katılımcıların yarısının (K1, K2, K4, E2 ve E3) verdikleri yanıtlar arasında ÖTMG dersi ve yapılan etkinlikler sayesinde öğretim materyallerinin öğretim ortamındaki işlevlerini öğrendiklerine dair birtakım ifadeler bulunmaktadır. K1, materyal kullanmanın öğretmenin işini kolaylaştırdığını, dikkat çekmede önemli bir yönü olduğunu, soyut konuları somutlaştırma gibi bir imkân yarattığını, dolayısıyla konuların daha iyi anlaşılacağını vurgulamıştır.

Yine katılımcılardan K2, K3, E4 ve E5, insan hakları eğitimi kazanımlarına yönelik öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun öğretim materyalleri seçebileceğini belirtmiştir.

İçlerinden K2 dershanede etüt öğretmenliği yaptığını, insan hakları ile ilgili konuları işlerken anlatımda zorlandığını ifade etmiştir. Araştırma kapsamında geliştirilen, öğrencilerin seviyelerine uygun materyallerden faydalandığını söyleyerek, dersin daha ilgi çekici, konuların ise daha açık hale geldiğine dikkat çekmiştir.

Bunun yanı sıra bilişsel alana yönelik elde edilen kazanımlardan biri de öğretim materyallerini görsel tasarım ilkelerine göre hazırlamayı bilmek olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılardan K4, K5, E1 ve E2 materyallerin belli bir ölçüte göre hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır. E1, yapılan her materyalin tasarım ilkelerine uygun olması gerektiğini öğrendiğini, K5, materyal geliştirirken onun rengine, yazı boyutuna, fon rengine, boşluklara kadar düşünmek gerektiğini ifade etmiştir.

Tablo 4.9. İnsan Hakları Eğitiminde Materyal Geliştirmek Üzere Kurgulanan ÖTMG Dersinin Öğretmen Adaylarına Kazandırdığı Öz Yeterliliklere İlişkin Alıntılar

K1: *Materyal kullanmak, aslında biz öğretmenlerin işini daha da kolaylaştıracak bir şey. Öğrencilere sessiz olun, dersi dinleyin, buraya bakın diyene kadar sınıfa elinde bir materyal ile girdin mi bunların hepsini sağlıyor. İnsan hakları konularında kavram haritası yaptık, model yaptık, karton faaliyet, diyorama yaptık. Bunlar somutlaştırdığı için dersin daha iyi anlaşılması imkânı da veriyor. Bu kolaylığı bu ders sayesinde öğrenmiş oldum. Öğretmen olunca da kullanacağım. Artık kim korkar materyal geliştirmekten (gülüyor).*

K2: *Ben dershanede etüt öğretmenliği yapıyorum. İnsan hakları ile ilgili konuları anlatmakta zorlanıyorum. Burada tasarladığımız materyallerden seviyelerine uygun olanları götürdüm ve kullandım. Hem ders ilgi çekici haline geldi hem de daha açıklayıcı bir şekilde anlatabildim. Bunu devam ettirmek istiyorum mesela. Diyorama, kavram haritası, karton faaliyetleri yaparak öğrendik.*

K5: *Bu ders bana pek çok şey kattı. Diyorama yaptık ki ne olduğuna dair en ufak fikrim yoktu. Yine model tasarladık. Kestik yapıştırdık çocuklar gibi. Baştan savma yapmadık, yapamazdık da. Çünkü çocuklar için rengine, yazı boyutuna, fon rengine, boşluklara kadar düşünmek gerekiyormuş. Detaylı işler ama yapmaya değer.*

E1: *... Materyallerin dersin anlatılmasını ve daha kolay anlaşılmasını sağladığını öğrenmiş olduk. / Bu dersle diyorama gibi değişik materyaller yapmayı öğrendik. Yaptığımız her materyalin tasarım ilkelerine uygun olması gerektiğini öğrendik. Her şeyden önce belki de kimsenin yapmadığını yapamadığını yaptık. İnsan hakları kazanımlarından materyal tasarladık. İleride buradaki kadar emek vermesem de materyal geliştirmeyi ve de sınıfta kullanmayı düşünüyorum. Yaparım.*

E3: *Madde madde sıralayabilirim. Öncelikle materyalin eğitimde ne kadar önemli olduğunu anlamamı sağladı bu ders. Sonra diyorama gibi, kavram haritası gibi, karton faaliyet gibi farklı farklı materyaller geliştirdik. İlk üç hafta öğrendiklerimizi uygulamaya döktük. Teoriyle uygulama arasındaki köprüden geçtik. Demokrasiye, insan haklarına vs göre materyal geliştirebileceğimizi gördük. Tüm bu öğrendiklerimi kullanmak istiyorum. Sonuçta öğrendim ve atık ulaşılabilir malzemelerle materyal geliştirebilirim.*

BÖLÜM V: SONUÇ

Bu bölümde öğretmen adayları tarafından geliştirilen materyallerden, materyal değerlendirme rubriği, süreç değerlendirme rubriği ve öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılan yargı, tartışma ve öneriler, alt başlıklar halinde sunulmuştur.

5.1. Yargı

Araştırmanın birinci sorusu olan ve bulgularda yer alan “İnsan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili hale getirmek için geliştirilebilecek materyaller nelerdir?” problem cümlesine yönelik, öğretmen adayları gruplar halinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kazanımları çerçevesinde kavram haritası, diorama, model, kesme yapıştırma faaliyeti, oyun, albüm, dergi, kitapçık, Powerpoint sunularından oluşan materyaller geliştirmiştir.

Öğretmen adayları tarafından geliştirilen insan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik geliştirilen materyaller yarıyıl sonunda düzenlenen sergide izleyicilerin görüşüne sunulmuştur. Materyal sergi süresince diğer öğretmen adayları ve öğretim elemanları tarafından olumlu geri dönütler alınmıştır. Sergiyi ziyaret eden ve çeşitli okullarda öğretmenlik uygulamasına devam eden 4. sınıf öğretmen adayları, derse girdikleri sınıflarda kullanmak üzere geliştirilen materyallerden talepte bulunmuştur. Talepler üzerine sergiden sonra stajyer öğretmen adaylarının kendilerine teslim edilen materyaller çeşitli sınıf düzeylerinde uygulanmış ve başarılı bulunmuştur.

İnsan hakları eğitimini daha etkili kılmak için, dersin çoğunlukla her aşamasında kullanılabilir şekilde geliştirilen bu öğretim materyallerinin kalan kısmı da talepte bulunan çeşitli okullara hediye edilmiştir.

Araştırmanın ikinci amacı insan hakları ve demokrasi eğitimini daha etkili hale getirmek için geliştirilebilecek materyallerin niteliklerinin neler olduğunu belirlemektir. Araştırma sonucuna göre geliştirilen materyallerin nitelikli olduğu, çoğunun kazanıma görelilik, doğru ve geçerlik, basitlik ve açıklık, kullanımda kolaylık ve teknik yeterliklere sahiplik gibi ilkelere uygun olarak hazırlandığı sonucuna varılmıştır. Materyallerin zayıf

yönlerinin ise dayanıklılık, geliştirilebilirlik noktasında olduğu göze çarpmaktadır. Kısmen de olsa kazanıma uygunluk ve tasarım ilkelerine uygunluk bakımından orta düzeyde kalan materyallerin de geliştirildiği belirlenmiştir.

Araştırmanın üçüncü amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre insan hakları ve demokrasi dersini verecek olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının materyal geliştirmede süreç değerlendirmesi erişim düzeyleri yüksek çıkmıştır. Grupların tamamına yakını, süreç boyunca ilgi ve istekliliği sürdürdüğü ve hazırlıklı geldiği, çoğunun ise derse katılım gösterdiği, düzenli çalıştıkları ve işbirliği içerisinde olduğu sonucuna varılmıştır. Derse devam durumunun düzenli çalışmayı ve öğretmen adaylarının performansını etkilediği tespit edilmiştir.

Araştırmanın dördüncü amacında insan hakları eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersine ilişkin duygu ve düşüncelerinin neler olduğu sorusunda cevapların daha çok “yüksek motivasyon” ile ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmen adayları kendilerinin de ifade ettiği üzere insan hakları eğitiminde materyal geliştirmenin zorlu bir süreç olduğunu, bununla birlikte eğlendiklerini ve keyif aldıklarını ifade etmişlerdir.

Bunun yanı sıra öğretmen adayları, uygulamaları derslerin heyecan yarattığını, grup arkadaşlarıyla beyin fırtınası yaparak yeni fikirler sunulmasının ve insan hakları eğitimi kazanımları ile ilgili materyal tasarımlarının kendilerini heyecanlandığını ve motive ettiklerini ifade etmişlerdir. İnsan haklarına yönelik geliştirilen materyallerin eğitimdeki işlevini uygulamalı olarak öğrenen öğretmen adayları, derse karşı daha ilgili ve istekli olmuşlardır.

Bu sonuçlar, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının uygulamaya yönelik duygu ve düşüncelerinin olumlu olduğunu ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra katılımcılardan yarısından fazlasının ilk haftalar bu dersi basit, önemsiz ve gereksiz bir ders olarak görürken uygulama haftasına geçildiğinde yanıltığı, düşündüklerinden daha zor, daha karmaşık, ciddiyet isteyen, önemli ve gerekli bir ders olduğu sonucuna vardığı belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının insan hakları eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinin önemli ve gerekli olduğunu farkına varmaları, duyuşsal alanda edinilen kazanımların göstergesidir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yarısından fazlası, insan hakları ve demokrasi eğitimi kapsamında kurgulanan ÖTMG dersinin ve yapılan uygulamaların verimli geçtiğini düşünmektedir.

Araştırmanın beşinci amacı ile ilgili analizlerin sonucuna göre öğretmen adaylarının uygulama sürecinde karşılaştıkları problemlerin başında insan hakları ve demokrasi eğitimi kazanımlarına yönelik materyal hazırlanması gelmektedir.

Öğretmen adayları, insan hakları ve demokrasi eğitimi gibi ağırlıklı olarak soyut kavram ve konuları somutlaştırmak için materyal tasarlama ve geliştirmenin zor olduğunu vurgulamışlardır. Bu yüzden tarih ve coğrafya kazanımları ile materyal geliştirmenin daha kolay olduğu düşüncesine sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Yine bazı katılımcılar kendilerine tarih ve coğrafya öğretim programı çerçevesinde kazanım verileceği beklentisi içinde olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların tarih ve coğrafya öğretimi kazanımları ile insan hakları ve demokrasi eğitimi kazanımlarını kolaylık/zorluk bakımından karşılaştırdıkları sonucuna varılmaktadır.

Öğretmen adaylarının insan hakları kazanımlarına yönelik materyal tasarlarken uygun örnekler bulma, insan hakları ile ilgili örnek materyal inceleme, kavramları somutlaştırma ve anlaşılır hale getirme, cinsiyet eşitliğini sağlama noktasında problemler yaşadıkları tespit edilmiştir.

İnsan hakları eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinde karşılaştıkları diğer problem, katılımcılardan üstünde çalışılmaya devam edilen materyalleri bırakabilecek güvenli bir alanın olmaması olarak belirlenmiştir. Özellikle bayan öğretmen adayları, materyalleri evlerine & yurtlarına getirip götürmeleri noktasında zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu sorunun çoğunlukla bayan katılımcılar dile getirdiği için materyallerin güvenliği daha çok bayanlar tarafından sağlanılmaya çalışıldığı, erkek katılımcıların bu noktada daha az sorumluluk aldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Öğretmen adaylarının karşılaştıkları bir başka problem uygulamanın gerçekleştiği sınıfın fiziksel koşullarının elverişsiz oluşu ile ilgili görüş bildiren öğretmen adayları, sadece ÖTMG dersi için her şeyin çok iyi düşünüldüğü, donanımlı bir atölyenin gerekliliğini vurgulamışlardır. Daha geniş ve rahat hareket edebilecekleri bir sınıf

ortamı hayal eden öğretmen adayları masaların küçük ve sıkışık olmasından dert yanmışlardır.

ÖTMG dersinde karşılaşılan problemlerin son olarak grup çalışmasının zorlukları, grup üyeleri arasında fikir ayrılıkları yaşanabildiği, görevlerin yerine getirilmemesi, derse devam noktasında yaşanan sıkıntılar olduğu ortaya çıkmıştır.

Fiziksel koşulların elverişsiz oluşu ve grup çalışması sırasında karşılaşılan problemler, genel olarak tüm ÖTMG derslerinde karşılaşılan problemlerdir. Dolayısıyla araştırma sorusunu direkt ilgilendiren yanıtlar, insan hakları eğitimi kazanımlara yönelik materyal geliştirmede yaşanan zorluklardır.

Araştırmanın altıncı amacı ile ilgili analizlerin sonucuna göre öğretmen adaylarının insan hakları eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersinin kazandırdığı öz yeterlilikler hakkındaki görüşleri, üç kategori etrafında toplanmıştır. Öğretmen adayları verdikleri yanıtlarda bilişsel alan, duyuşsal alan ve psikomotor alana yönelik kazanımlar elde ettiğini belirtmişlerdir. Yalnız ifadelere göre ağırlıklı olarak duyuşsal alana ve psikomotor alana yönelik kazanımlar elde edildiği tespit edilmiştir. Buna göre öğretmen adaylarının çoğunun mesleki yaşamlarında gerek insan hakları eğitimi alanında, gerek tarih ve coğrafya alanlarında öğretim materyali geliştirmeye, tamamına yakınının ise derste öğretim materyali kullanmaya istekli oldukları ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar, mesleki hayatlarına adım attıklarında öğretim materyali geliştirmeye, öğretim materyali kullanmaya istekli olduklarını, materyal geliştirmekten korkmadıklarını ifade eden yanıtlarıyla kendilerine olan güvenin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca öğretmen adayları, 12 hafta boyunca insan hakları ve demokrasi eğitimi kazanımlarına yönelik diyorama, kavram haritası, kesme – katlama – yapıştırma, model gibi materyallerin yapılışını uygulamalı bir şekilde öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bu değerlendirmede de psikomotor beceriler alanına yönelik kazanımlar elde ettikleri sonucuna varılmıştır. Kazandıkları bilişsel, duyuşsa, psikomotor alana ait beceriler, öğretmen adaylarındaki özgüveni pekiştirdiği ortaya çıkmıştır.

Öğretmen adayları yapılan görüşmelerde öğretim materyallerinin öğretim ortamındaki işlevlerini öğrendiğini dile getirmişlerdir. Materyal kullanmanın öğretmenin işini kolaylaştırdığını, dikkat çekmede önemli bir yönü olduğunu, soyut konuları somutlaştırma gibi bir imkân yarattığını, dolayısıyla konuların daha iyi anlaşılacağını vurgulamıştır.

Bilişsel alana ilişkin elde edilen kazanımlar kategorisi altında ise öğretmen adaylarının öğrencilerin gelişim düzeyine göre öğretim materyali seçebildiği ve öğretim materyallerini görsel tasarım ilkelerine göre hazırlamayı bildiğine dair yanıtlar elde edilmiştir. Araştırmanın bu sonucu materyal değerlendirme rubriğinden elde edilen bulgularla da örtüşmektedir.

5.2. Tartışma

İnsan haklarının tarihin kanlı sayfaları arasında, uzun uğraşlar sonucu elde edildiğini görmekteyiz. Elde edilen ve hukukça da tanınan bu haklar, ülkemizde de dünyada da ne yazık ki ihlal edilmektedir. Bu nedenledir ki insan haklarına saygılı, haklarını bilen ve hakkını arayan, hak ihlalden kaçınan, hukuka güvenen, farklılıkları kabul eden ve önemseyen bireylerin yetiştirilmesi gerekmektedir. Birey ve toplumun demokrasi havasını teneffüs etmesi ve demokrasi iklimini yaşaması için başvurulması gereken referanslardan biri eğitimidir. Eğitim, adeta payidar bir membadır. Bu nedenledir ki bu membadan olabildiğince yararlanmak gerekir.

İnsan hakları eğitimi, Türkiye’de gelişmiş ülkelere nazaran yenidir. İnsan hakları ve Demokrasi Eğitiminde materyal geliştirme noktasında ise çok az çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada geliştirilen materyallerin insan hakları eğitimcilerine örnek teşkil edeceği, bir bakış açısı sunacağı beklenmektedir.

Araştırma sonuçlarında Marmara Üniversitesi, 3. sınıf sosyal bilgiler öğretmen adayları ÖTMG dersinde gruplar halinde ve belirlenen konu ve kazanımlar kapsamında materyal geliştirmiştir. Bu materyaller, kavram haritası, diyorama, model, kes – yapıştır faaliyetleri, albüm, kitapçık, Powerpoint sunusu şeklindedir. Geliştirilen materyaller dönem sonunda öğretmen adayları tarafından sergilenmiştir.

Doğan'ın yöneticiliğini yaptığı 2014'te tamamlanan Demokrasi Koridoru adlı proje çalışmasında da üniversitelerin ilgili bölümlerinde bilhassa sosyal bilgiler ğretmenliğinde öğrenim gören ğretmen adaylarının projeye etkin katılımının sağlanması, bu noktada bilinç ve duyarlılık düzeylerinin artmasını sağlanması hedeflenmiştir. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilgiler ğretmenliği bölümünde okuyan ğrenciler, Demokrasi ve İnsan Hakları ile belirlenen temalar çerçevesinde üç boyutlu materyaller geliştirmiştir. Materyaller dönem sonunda sergilenmiş ve materyallerin öğrencilere, öğretmenlere ve akademisyenlere tanıtımı yapılmıştır. Bu açıdan her iki çalışma da benzer yönlere sahiptir (<http://demokrasikoridoru.com/>).

Yine Adzovic'in takım liderliği yaptığı 2015'te tamamlanan Demokrasi Kuşağı projesi ile benzer olarak öğrenciler, eğitime tabii tutulmuş ve insan hakları alanında çeşitli eğitim materyalleri geliştirmiştir (<http://www.edchreturkey-eu.coe.int/>).

Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi projesi kapsamında hazırlanan "Demokrasi için Eğitim đretmenler için Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimiyle İlgili Materyaller" adlı çalışma ile benzerlik ve farklıklar göze çarpmaktadır. İlgili çalışmada, örnek teşkil eden materyalin yer almaması ile birlikte, kavram haritaları, poster oluşturma, resim yorumlama, tepegöz saydamları ve Powerpoint sunusu hazırlama, gazete makaleleri yazma gibi materyallerin geliştirilmesinde yönergeler ve kontrol listeleri verilmiştir (Gollob, Krapf, Ólafsdttir ve Weidinger, 2010. s.9). Dolayısıyla bu çalışma içerik yönünden yapılan araştırmayla paralellik teşkil etmektedir.

Öztürk ve Otluoğlu'nun (2011, s.26) gözlemlerine göre bilhassa kentlerde bulunan ilkokul ve ortaokullarda öğretmenlerin mevcut araç gereci kullanamamaktadır. Bunun sebeplerinden birinin de öğretmenlerin mesleki motivasyonlarının düşük olmasına bağlamışlardır. Bu araştırmada ise, İnsan hakları eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan ÖTMG dersine ilişkin duyuğu ve düşüncelerinin neler olduğu sorusunda cevapların daha çok "yüksek motivasyon" ile ilgili olduğu ortaya çıkmıştır.

Güven (2006)'in ğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme Dersinin Kazandırdığı Yeterlikler Yönünden Değerlendirilmesi (İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi rneği) adlı çalışmasında ğretmen adaylarının ilgili derste ğretim materyallerinin

kullanılmasının öğretimin etkililiğini arttıracaklarının farkında oldukları, öğretim materyali kullanmaktan zevk aldıkları ve öğretim materyali geliştirmeye istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Buna paralel olarak yapılan bu araştırmada öğretmen adaylarının, öğretim materyallerinin eğitimindeki işlevinin farkında olduğu, mesleki hayata atıldıklarında gerek insan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik, gerekse diğer alanlara yönelik materyal geliştirmeye ve kullanmaya istekli olduğu ortaya çıkmıştır.

Öğretmen adaylarının yaşadığı problemlerden biri uygun çalışma ortamının bulunmamasıdır. Bazı araştırma sonuçları da bu bulguyu desteklemektedir. Saka ve Akdeniz'in (2006), Gökçe'nin (2009, s.36) çalışmalarında sınıfların materyal geliştirmeye ve grup çalışmalarına uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

ÖTMG dersinde öğretmen adaylarının eğitim teknolojileri, araç, gereç ve materyal kullanma becerilerini kazandırmak ve bunlara olumlu tutum geliştirmeleri amaçlanmaktadır. Fakat öğretmen adaylarına öğretim teknolojileri ve materyal geliştirmenin öğretim sürecindeki yeri ve önemi gibi kuramsal bilgilerin verildiği, öğrenilen bilgilerin yeterince uygulanmadığı kabul görmektedir (Alım, 2007, s.258). İnsan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik materyal geliştirmeye dayalı bu çalışma, uygulamalı olarak sürdürülmüştür. Öğretmen adayları ile yapılan görüşmelerde de uygulamalı derslerde motive oldukları, yaparak-yaşayarak öğrendikleri, teori ile uygulama arasındaki köprüden geçtikleri ifade edilmiştir.

5.3. Öneriler

5.3.1. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

- Hizmet öncesi sosyal bilgiler öğretmen adaylarının insan hakları gibi soyut konuları somutlaştırmasında faydalı olacağı düşünülen bu çalışmalar, ÖTMG dersini veren öğretmen elemanları tarafından yaygınlaştırılmalıdır.
- Fen Edebiyat Fakültelerinde “laboratuvarlar” ne kadar önemliyse, Eğitim Fakültelerinde “atölyeleri” o derece önemlidir. Öğretmen adaylarının materyal tasarlama ve geliştirme sürecinde fiziki imkânları elverişli ortam şarttır. Adayları bu materyal tasarım atölyesinde gerek bilgisayar teknolojilerini

kullanabilmeli, gerekse kes-yapıştır faaliyeti yapabilmelidirler. Getirdikleri malzemeleri dolaplara koyabilmeli, grup olarak geniş masalarda rahatlıkla çalışabilmelidir.

- Bir dönem boyunca ÖTMG dersinde geliştirilen materyaller sergilenmelidir. Sergiler gerek bir ürün ortaya koyan öğretmen adaylarını, gerek sergiye gelen öğretmenleri ve öğrencileri motive edecektir. Bu noktada öğretim elemanları, öğrencilere gerekli desteği vermeli, onları cesaretlendirmelidir.
- Materyaller sergi sonrası fakülte depolarına atılmakta ve bir süre sonra da çöpe atılmaktadır. Bunun yerine hazırlanan materyaller ilkokul ve ortaokullara armağan edilerek değerlendirilebilir.

5.3.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Sosyal bilgiler dersinin kapsamına giren disiplinlerden özellikle tarih ve coğrafya konularına yönelik materyal geliştirme çalışmaları yapıldığı görülmektedir. Bu konuda çalışma yapan araştırmacıların insan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili soyut konuları da özellikle çalışmaları önerilmektedir.
- Gerek insan hakları eğitimi genellikle materyal geliştirme çalışmalarıyla ilgilenen araştırmacıların, hizmet içindeki öğretmenlerin bu konudaki uygulamalarının nitelikleri hakkında da araştırma yapmalarının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akal, C. B., Erözden, O., Akbulut, O. ve Zeybekoğlu E. (2003). *İnsan haklarının tarihsel gelişimi*. İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı Yayınları.
- Akdemir, M (2005). Temel hak ve özgürlükler açısından insan doğası. *Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi Kaygı*, 4, 74-79.
- Akıllıoğlu, T. (1995). *İnsan hakları I: Kavram, kaynaklar ve koruma sistemleri*. Ankara: İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- Aster, E. V. (2005). *İlkçağ ve ortaçağ felsefe tarihi*. (V. Okur Çev.). İstanbul: İm Yayın Tasarım.
- Aksoy, N. (2003). Eylem araştırması: eğitimsel uygulamaları iyileştirme ve değiştirmede kullanılacak bir yöntem. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 9(4), 474-489.
- Alım, M. (2007). Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme (ÖTMG) dersinin önemi ve öğretim sürecine ilişkin öneriler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12(17), 243-267.
- Atasoy, Ö. A. (2007). *Temel hukuk hukukun temel kavramları*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi.
- Aybay, R. ve Aybay A. (1995). *Hukuka giriş*. İstanbul: Aybay Yayıncılık.
- Balcı, A. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Beetham, D. & Boyle, K. (1998). *Demokrasinin temelleri*. (V. Bıçak Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Brander, P., Oliveria, B., Gomes, R., Ondrackova, J., Keen, E., Surian, A. vd. (2008). *Pusulula gençlerle insan hakları eğitimi kılavuzu*. (B. Yeşiladalı Çev.). (1. baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çalışkan, H. ve Yiğittir, S. (2011). Sosyal bilgilerde ölçme ve değerlendirme. B. Tay ve A. Öcal (Ed.). *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 223-290). Ankara: Pegem Akademi.
- Candan, R. (2006). İlköğretim 2. kademe 7. ve 8. sınıfta okutulan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinin öğretimi ve öğretiminde karşılaşılan güçlükler (Ardahan örneği). Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çarıkçı, S. ve Er, K. O. (2010). Balıkesir üniversitesi necatibey eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının insan hakları eğitimine yönelik tutumları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(24), 54-69.
- Çeçen, A. (2000). *İnsan hakları*. Ankara: Gündoğan.
- Çepni, S. (2005). Araştırma ve proje çalışmalarına giriş. Trabzon: Üçyol Kültür Merkezi Yayınları.

- Çiftçi, A. (2008). *Vatandaşlık bilgisi demokrasi ve insan hakları*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Çotuksöken, B. (2010). *İnsan hakları ve felsefe*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Çüçen, A. K. (2010). *Ortaçağ ve Rönesans'ta felsefe*. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Çüçen, A. K. (2013). *İnsan hakları*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Devecioğlu, Y. (2004). Fizik öğretmen adaylarına rehber materyal geliştirme ve uygulama becerilerinin kazandırılmasına yönelik bir yaklaşım. Yüksek lisans tezi, Trabzon Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Donnelly, J. (1995). *Teoride ve uygulamada evrensel insan hakları*. (M. Erdoğan ve L. Korkut Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Durul, F. (2008). *Küreselleşme ve insan hakları*. İstanbul: Toros Kitaplığı.
- Erim, N. (1996). İnsan hakları evrensel beyannamesinin yirminci yılı. *İnsan Hakları* içinde. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.
- Elliot, J. (1991). *Action research for educational change*. Buckingham: Open University Press.
- Genç, M. (2012). Aday öğretmenlerin ders araç gereçlerini kullanma durumları üzerine bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(7), 347-355.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş*. (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gollob, R., Krapf, P., Ólafsdóttir, Ó. & Weidinger, W. (2010). *Demokrasi için eğitim öğretmenler için demokratik vatandaşlık ve insan hakları eğitimiyle ilgili materyaller*. R. Gollob, P. Krapf, Ó, Ólafsdóttir (Ed.). Belçika: Avrupa Konseyi Yayınları
- Gökberk, M. (1980). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi.
- Gökçe, N. (2009). Genel fiziki coğrafya dersinde öğretim materyali hazırlama projesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 20, 20-41.
- Gül, C. (2010). Klonlama ve kök hücre çalışmaları karşısında insan onurunun korunması hakkı. *e- akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, 101.
- Gülbahar, Y. (2008). Öğretim araç ve gereçleri. K. Selvi (Ed.), *Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı* içinde (s. 85-126). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gülmez, M. (1994). *İnsan hakları ve demokrasi eğitimi*. Ankara: İlksan Matbaası.
- Güven, S. (2002). İlköğretim 7. ve 8. sınıflarda okutulmakta olan vatandaşlık ve insan hakları dersini veren öğretmenlerin nitelikleri ve derste karşılaştıkları problemler (Erzincan ili örneği). Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Güven, S. (2006). Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme dersinin kazandırdığı yeterlikler yönünden değerlendirilmesi (İnönü Üniversitesi eğitim fakültesi örneği). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 165-179.
- Hafizoğlu, Y. (2012). İnsan hakları ve kamu özgürlükleri bağlamında anayasa ve anayasacılık hareketleri: 2001 anayasa değişiklikleri. Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Heinich, R., Molenda, M., Russel, J. D. & Smaldino, S. E. (1996). *Instructional media and technologies for learning*. (Fifth edition). New Jersey: Printice Hall, Inc.
- Höffe, O. (2008). *Felsefenin kısa tarihi*. İstanbul: İnkılap.
- İnal-Yüksel, S. (2006). İlköğretim vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinde öyküleri kullanmanın duyuşsal özelliklerin kazandırılmasına etkisi. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- İnsan Hakları On Yılı Komitesi. (2001). *İnsan hakları eğitimi on yılı komitesi 2000 yılı çalışmaları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- İşman, A. (2008). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Kapani, M. (1993). *Kamu hürriyetleri*. Ankara: Yetki Yayınları.
- Kara, U. (2012). *Temel insan hakları bilgisi I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Karataş, İ. (2002). Cumhuriyet dönemi ilköğretim programlarında vatandaşlık eğitimi. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kepekçi, Y. (2000). *İnsan hakları eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karaman Kepekçi, Y. (2005). A study of effectiveness of human rights education in turkey. *Journal of Peace Education*, 2(1), 53-68.
- Kıy Can, S. (2009). İlköğretim 4. ve 5. sınıflarda sosyal bilgiler dersinde (araç-gereç) materyal kullanımının öğrenci başarısına etkisi (Kars ili örneği). Yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Kutlu, Ö., Doğan C. D. ve Karakaya İ. (2009). *Öğrenci başarısının belirlenmesi performansa ve portfolyoya dayalı durum belirleme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Mercier, A. (2009). İnsan haklarının temelleri. İ. Kuçuradi (Ed.), *İnsan haklarının felsefi temelleri içinde* (s. 25-37). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Mertler, C. A. (2001). Designing scoring rubrics for your classroom. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 7(25) Erişim: <http://pareonline.net/getvn.asp?v=7&n=25>
- Meydan, A. ve Akdağ, H. (2011). Sosyal bilgiler dersinde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı. B. Tay ve A. Öcal (Ed.), *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 153-192). Ankara: Pegem Akademi.
- Mukhongo, A. (2010). Citizenship education in kenya: a content analysis of state sponsored social studies instructional materials. (Doktora tezi, Clemson University, 2010)All Dissertations. Erişim:

http://tigerprints.clemson.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1513&context=all_d_issertations

- Taylor, C., Baser, J. & Wilkie, M. (2006). *Doing Action Research*. London: Paul Chapman Publishing.
- Tezcan, D., Erdem, M. R., Sancaktar, O. ve Önok, R. M. (2011). *İnsan hakları el kitabı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tezgel, R. (2008). *Yeni ilköğretim programlarında insan hakları vatandaşlık ve kentlilik eğitimi*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Turhan, A. (2013). İnsan hakkı kuşakları arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 357-378.
- Tutkun, Ö. F. (2004). Uluslararası organizasyonların insan hakları eğitimi etkinlikleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 43-53.
- Okandan, R. G. (1952). Devletin ortaçağ avrupasındaki teorik tekamülü. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 18(3-4), 627-663.
- Öncül, R., (2000). *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü*, Ankara: MEB Yayınları.
- Özbek, R. (2004). Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders amaçlarının gerçekleşme düzeyi. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Özden, H. Ö. ve Elmalı O. (2012). *Yeniçağ felsefesi tarihi –metinlerle-*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Özpolat, A. (2009). *Demokratik vatandaşlık birlikte yaşama kültürü*. Ankara: Serya Yayıncılık.
- Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2011). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebî ürünler ve yazılı materyaller*. Ankara: Pegem Akademi.
- Sagor, R. (2000). *Guiding School Improvement with Action Research*. USA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Saka, A. & Akdeniz, A. R. (2006). Genetik konusunda bilgisayar destekli materyal geliştirilmesi ve 5E modeline göre uygulanması. *The Turkish Online Journal of Educational TechnologyTOJET*, 5(1).
- Senemoğlu, N. (2001). *Gelişim öğrenme ve öğretim, kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Shue, H. (2009). Temel hakların evrenselliği. İonna Kuçuradi (Ed.), *İnsan haklarının felsefi temelleri içinde* (s.25-37). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, (2010). *Her insan özgür doğar*. Ankara: Ayrıntı Basımevi
- Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, (2010). *İlk adım insan hakları eğitimine başlangıç için el kitabı*. Ankara: Ayrıntı Basımevi

- UNESCO. (1978). *International congress on the teaching of human rights final documents*. France: UNESCO Erişim: <http://unesdoc.unesco.org/images/0003/000326/032644eb.pdf>
- UNESCO. (1993). *The international congress on education for human rights and democracy*. France: UNESCO. Erişim: <http://unesdoc.unesco.org/images/0016/001610/161096eo.pdf>
- Uyangör, N. (2007). İlköğretim 7. sınıf vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının değerlendirilmesi. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yanpar Şahin, T. ve Yıldırım, S. (x). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yanpar Yelken, T. (2012). *Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı*. Ankara. Anı Yayıncılık.
- Yalın, H. İ. (2004). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Yaşar, Ş. ve Gültekin, M. (2009). Sosyal bilgiler öğretiminde araç gereç kullanımı. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi içinde* (s. 307-342). Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde ölçme ve değerlendirme. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi içinde* (s. 431-515). Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmaz, S. (2008). İlköğretim 5.sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi “haklarımı öğreniyorum” ünitesi ile ilgili kavramları anlama düzeyleri. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

İnternet Siteleri

<http://demokrasikoridoru.com/projemiz-hakkinda/>

<http://www.ab.gov.tr/>

<http://ttkb.meb.gov.tr/>

[\(http://dssc.dpu.edu.tr/\)](http://dssc.dpu.edu.tr/)

http://hre.erciyes.edu.tr/ek_web.pdf

EKLER

EK-1

GELİŞTİRİLEN ÖĞRETİM MATERYALLERİ

Materyal 1

Kazanım:

Bireysel farklılıkları tanır ve kabul eder.

Malzemeler:

- 35 x 50 ebatlarında açık mavi ve gümüş renkli simli karton
- 35 x 50 ebatlarında kalın mukavva
- İğne
- Beyaz renkli keçe
- Simli kalemler
- Beyaz kâğıt
- Makas

Materyalin yapılışı:

- Gökyüzü görünümüne uygun olarak seçilen mavi fon üzerine *genel kavramın* yer alacağı bir tane büyük bulut, üç tane *orta kavramların* yer alacağı, ana buluta nispeten daha küçük yavru bulut şekilleri oluşturulur ve kesilir.
- Simli gümüş renkli kartondan, *özel kavramların* yer alacağı farklı boyut görünümüne sahip on beş kar tanesi hazırlanır.
- Daire biçimindeki beyaz keçe üzerine özel kavramlar yazılır ve hazırlanan kar tanelerinin üstüne yapıştırılır.
- Kavramlar arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere gümüş renkli, şimşek şeklindeki oklar kesilir.
- Hazırlanan karton, materyalin sağlamlık ve ilgi çekici görünüm kazanması için de lacivert mukavvaya yapıştırılır.

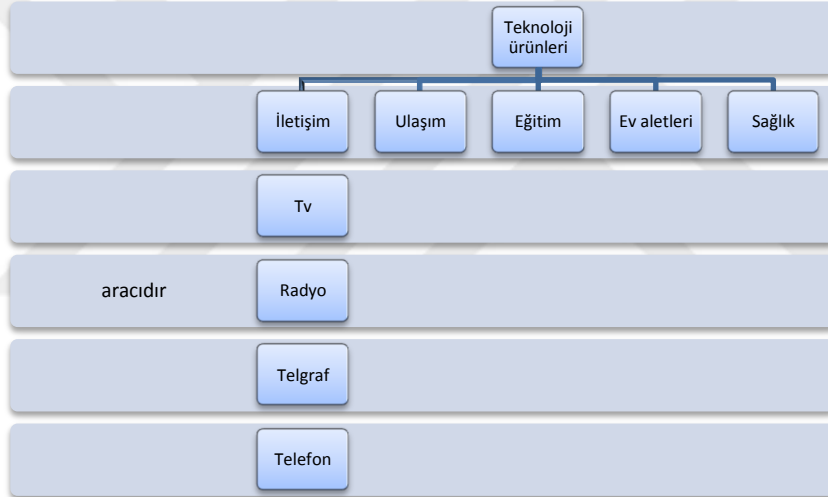
- Not: Genel, orta ve özel kavramların yazılı olduğu bulut ve kar taneleri kartona yapıştırılmaz. Harita sınıfta öğrencilerle birlikte oluşturulur.

Materyalin kullanışı:

Dersin giriş bölümünde beş öğrenciye çeşitli yönleriyle kendisini tanıtmaları istenir. Her bir öğrenciden kendini tanıtan diğer kişilerle benzer ve farklı yönlerini karşılaştırması istenir. Daha sonra mavi renkli boş karton, herkesin görebileceği bir yere asılır ve konuşulanlardan yola çıkarak bir kavram haritası oluşturulacağı söylenir. Kavram haritasının ne olduğuna ve nasıl kullanılacağına ilişkin bilgilendirmeler yapılır:

Bir konu hakkındaki temel terim ve kavramları en genelden en özele doğru sıralanır. Kavramlar arasındaki ilişki çizilir. Kavramları birleştiren çizgiler üzerine, ilişkinin tarifi veya fiili yazılır.

Somutlaştırmak için şu örnek verilebilir:

Ardından kavram haritası öğrencilerle birlikte oluşturulmaya başlanır. Öğrencilerden gelen cevaplara göre kavramlar kartona iğne ile tutturulur. Bu sayede materyal diğer sınıflarda da rahatlıkla kullanılabilir.

Kavramlar: geliştirme düzeyinde farklılık

Materyal 2

Kazanım

Bu materyalin kullanıldığı dersin sonunda öğrenciler:

- 1) Farklı durumlara ait duygu ve düşüncelerini ifade eder,
- 2) Başkalarının hislerine duyarlı olur,
- 3) Kendilerini ifade edebilme becerisini geliştirirler.

Malzemeler:

- Mantar pano
- Farklı renklerde karton
- Farklı renklerde keçe
- Yapıştırıcı
- İlaç ve saat kutuları
- Cd kutusu
- Sünger
- Kurdele
- Değişik resimler
- Tül
- Bez bebek
- Orlon ipinden örülen halı

Materyalin Yapılışı:

- Mantar pano zemin olarak kullanılır.
- Zeminin üç kenarına duvar oluşturmak üzere kartonlar yapıştırıcı ile mantar

tabloya monte edilir.

- Keçe ve kartonlardan koltuk yapılır.
- Kumaş ve süngerden yapılmış kadın ve erkek figürü koltuğa oturtulur.
- Halı örülerek zemine yapıştırılır.
- Kartondan sehpa yapılıp odanın ortasına yerleştirilir.
- Sünger etrafına kurdela sarılarak çiçek saksısı yapılır, içine ise yapay küçük çiçekler yerleştirilir.
- Pencere için eski tüllerden ve keçeden perde yapılır, geniş cepheye açılan pencereye yapıştırılır.
- Eski bir kutu keçe ile kaplanıp TV sehpası yapılır.
- Sehpa üzerine CD kutusundan TV yapılıp monte edilir.
- Konu ile alakalı resim ve fotoğraflar CD kutusu içine numaralar verilerek istendiğinde görüntü değiştirilebilecek şekilde yerleştirilir.
- Saat kutusundan öğrencilerin farklı durumlara ait duygu ve düşüncelerini küçük notlarla içine atabilecekleri bir düşünce kutusu yapılır.

Materyalin kullanışı:

- Öğretmen derse bir gazete metnini okuyarak başlar ve iki öğrenciden bu habere ilişkin neler hissettiğini ve düşündüğünü sorar. Bu şekilde dersin anahtar kelimelerinin duygu ve düşünce olduğu sezdirilir.
- Öğrencilere: “Bir önceki derste duygu ve düşünceler arasındaki ilişki fark etmişsiniz. Bu dersin sonunda ise kişilerin farklı olaylar karşısında farklı duygu ve düşünceler yaşayabileceğinin farkına varacaksınız. Böylelikle başkalarının duygu ve düşüncelerine de duyarlılık kazanacaksınız.” diyerek güdüleme yapılır.
- Tüm sınıfa materyal incelenir ve materyalin betimlemesi yaptırılır.
- Televizyon ekranındaki dokuz değişik duruma ait görüntüler tek tek incelenir, kendilerinde bıraktıkları izlenimleri öğrenmek için sorular sorulur. Yanıtları almak üzere materyaldeki gibi bir kız bir erkek öğrenci yan yana oturtulur, duygu ve düşüncelerini canlandırma yaparak ifade etmeleri istenir.
- Öğrencilerden, canlandırma yapan arkadaşlarını çeşitli yönlerden dikkatle incelenmesi istenir.
- Bir grup öğrenciden ise TV ekranındaki durumlara ait duygu ve düşünceleri yazılı olarak ifade etmeleri istenir.
- Bunun üzerine öğrencilere duygu ve düşüncelerin nasıl ifade edildiği sorulur. Yanıtlar konuşarak, yazarak, yüz ifadeleri, beden duruşu, el kol hareketleri ile olmalıdır. Kişinin kendisini başkalarına doğru ifade edebilmek için duygu ve düşüncelerini davranışlarıyla uyumlu olması gerektiği belirtilir.
- Öğrencilerden ve yazılı olarak gelen cevaplardan yola çıkılarak bir değerlendirme yapılır. Bireylerin her olay ve durumdan farklı etkilendiği ve farklı düşüncelere sahip olabileceği belirtilir. Bundan dolayı duygu ve düşüncelere saygı duyulmasının gerekliliği vurgulanır.

Kavramlar: Geliştirme düzeyinde duygu, düşünce, davranış

Materyal 3

Kazanım:

Bu materyalde öğrencinin

- 1) Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar.
- 2) Sahip olduğu kimlik belgelerindeki bilgileri analiz ederek kişisel kimliğine ilişkin çıkarımlarda bulunur.

Kendimi tanıyorum adlı sahne görünümü verilen materyalde sanatçılara ait bebeklik, çocukluk ve yetişkinlik dönemlerine yönelik bilgiler zaman şeridinde gösterilmiş, kimlik bilgileri ve parmak izi gibi kişisel verilerden yararlanılmıştır.

Malzemeler:

- Farklı renklerde dört karton
- Farklı renklerde keçe
- Yapıştırıcı
- Yararlanılacak şahıslara ait fotoğraflar

- 4-5 adet kibrit
- Küçük zil
- 10-15 cm kurdele
- Cetvel
- İsteğe göre uğur böceği, resimli yapıştırıcılar gibi süslemeler

Materyalin Yapılışı:

- Her bir karton bir sanatçıya ait olarak düşünülmüştür.
- Kartonun alt kısmına cetvelle zaman şeridi çizilir ve üç kısma ayrılır.
- Zaman şeridinin sol kısmına sanatçıların doğum bilgileri yazılır ve üst kısmına bebekliği karikatürize edilir. Orta bölümde çocukluk yıllarına ait bilgiler yazılır ve hemen üstünde resimle görselleştirilir. Son bölümde ise yetişkinlik hallerine ait bilgi ve görseller paylaşılır.
- Kartonun sol üst kısmında ise sanatçıların TC kimlik bilgileri ve parmak izi eklenir.
- Kapak kısmında ise beyaz karton üzerine kırmızı keçeden perde hazırlanır. Orta kısma siyah kartondan TV ekranı yapılır.
- Son olarak sanatçıların Hababam Sınıfı filminden bir görsel, TV görünümündeki siyah kartonun ortasına yapıştırılır.

Materyalin kullanışı:

- Öğretmen derse girer ve materyali herkesin görebileceği bir yere asar.
- Öğrencilere materyalin başlığından hareketle dersin konusunu sezdirir.
- Dersin sonunda öğrencinin yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyabileceği vurgulanır.
- Hababam sınıfı filminin karakterleri incelenir ve tarih şeridine dikkat çekilir. Burada karakterlerin yaşına ilişkin önemli olaylar ve tarihler gösterilmiştir. Öğretmen, örnekte olduğu gibi yaşanan tüm olayların belirli bir sıraya göre gerçekleştiğini ve yaşanan olayların gerçekleşme tarihlerine göre sıralanmasıyla da kronojinin yapılmış olduğunu belirtir.
- Değerlendirme bölümünde öğretmen öğrencilerden kendi yaşamlarındaki önemli gün ve olayları gün, ay, yıl olarak anlatması istenir.
- Materyal bir sonraki “Sahip olduğu kimlik belgelerindeki bilgileri analiz ederek kişisel kimliğine ilişkin çıkarımlarda bulunur.” Kazanımında da kullanılabilir.

Kavramlar: giriş düzeyinde kimlik ve kronoloji

Materyal 4

Kazanım:

Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır.

Malzemeler:

- Renkli kartonlar
- Mukavva
- Yapıştırıcı
- Konuyla ilgili görseller
- Renkli el işi kağıtları

Materyalin Yapılışı.

- Yeşil renkli karton uygun büyüklükte dikdörtgen şeklinde kesilir. Tüketici Hakları başlığını yazmak üzere kırmızı kartondan üzere harfler kesilir. Yanlarına dikkat çekici, amaca hizmet eden görseller eklenir.
- Başlık, beyaz kartonun ortasına yapıştırılır.
- Renkli el işi kâğıtlarına dokuz ok çizip kesilir.
- Dokuz okun üzerine 1985 tarihli Birleşmiş milletler Evrensel Tüketici Hakları Bildirgesi'nde yer alan dokuz temel hak yazılır. Bunlar:

- 1) Temel ihtiyaçların karşılanması hakkı
- 2) Sağlık ve güvenlik hakkı
- 3) Bilgi edinme hakkı
- 4) Eğitilme hakkı

5) Zararların giderilmesi hakkı

6) Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı

7) Ekonomik çıkarların korunması hakkı

8) Seçme hakkı

9) Temsil edilme, örgütlenme, sesini duyurma hakkıdır.

- Oklar, uçları dışı bakacak şekilde başlığın çevresine yapıştırılır.
- Okların uç kısımlarına ise internetten yazılan haklar ile alakalı görseller eklenir.
- Karton, sağlamlık açısından mukavvaya yapıştırılır ve gri kalan yerlere kırmızı şerit çekilir.

Materyalin kullanışı:

- Öğretmen dersin girişinde yakın zamanda bir mağazada başından geçen bir hadiseyi anlatır. Olaya göre öğretmen bir mağazaya gider ve kendisine etek alacağını, satıcının ise gösterilen ürüne dair bilgilendirmeler (ürünün çok kaliteli olduğunu, yıkama durumunda herhangi bir bozulma olmayacağı vb) yaptığını, fakat uygun yıkama koşullarına rağmen makineye attığı eteğin çekiğini ve renk verdiğini söyler. Öğrencileriyle paylaştığı bu olayın üzerine öğretmen “sizce ne yapmalıyım?” sorusunu yöneltir.
- Gelen cevaplardan sonra, alışveriş yapılan her yerde böyle bir şey ile karşılaşılacağı, önemli olan yaşanan bu durumlar karşısında ne haklarımızın ne olduğunun bilinmesi gerektiğini vurgular. Bu dersin sonunda da bu hakların öğrenilmiş olacağı belirtilerek güdüleme yapılır.
- Herkesin görebileceği bir yere bırakılan materyalde öncelikle görseller incelenir. Görsellerden yola çıkarak tüketici haklarının dokuz temel maddesi tahmin edilmeye çalışılır. Bu sırada öğretmen görsellerde yer alan bilinmeyen kavramların açıklamasını yapmalıdır. (GDO, denge işareti vb)
- Dersin sonuna doğru yapılacak değerlendirmede tüketici haklarının kullanımı ile ilgili beş tane problem durumu verilir. Bu problemlerin hangi hakkı ihlal ettiği sorulur ve gerekli pekiştirme ve düzeltmeler yapılır.

Kavramlar: Tüketici hakkı, temel ihtiyaçların karşılanması hakkı, sağlık ve güvenlik hakkı, bilgi edinme hakkı, eğitilme hakkı, zararların giderilmesi hakkı, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, ekonomik çıkarların korunması hakkı, seçme hakkı temsil edilme, örgütlenme, sesini duyurma hakkı

Materyal 5

Kazanım:

İnsanların belli bir amaç çerçevesinde oluşturdukları sosyal örgüt, resmi kurum ve grupları fark eder.

Malzemeler:

- 2 adet 50x70 mukavva
- Renkli el işi kağıtları
- Renkli kalemler
- Renkli kartonlar
- Renkli guaj boyalar
- Tahta çubuklar
- Kürdan
- Ağaç dalları
- Yapıştırıcı
- Maket bıçağı ve makas

Materyalin Yapılışı:

- Mukavva üzerine her alan için farklı renkler kullanılır.
- Karton dört eşit bölüme ayrılır.
- Mukavvadan sağlık ocağı yapılır, etrafı ve çatısı el işi kağıtlarıyla kaplanır.
- Daha sonra tekrar mukavvadan Kızılay çadırı yapılır.
- Yapılan çadırın etrafı renkli el işi kağıtlarıyla kaplanır.
- Mukavvadan insanlar yapılır.

- Yapılan insanlar renkli boyalarla boyanır.
- Tahta çubuklar yapıştırılarak banklar yapılır ve banklar boyanır.
- Tahta çubuklardan levhalar yapılır.
- İzci kulübünün ateşi için kürdanlar yapıştırıcı yardımıyla yapıştırılıp, ateş görünümünü alması için kahverengi guaj boya yardımıyla boyanır.
- Silikondan basketbol direği yapılır, mukavvadan ise basketbol potası yapılır.
- Ağaç dalları çevreyi süslemek amacıyla kullanılmıştır.
- Kartondan izci çadırı yapılır ve renkli el işi kağıtları yardımıyla etrafı kaplanır.
- Yapılan sağlık ocağı, Kızılay çadırı, izci çadırı mukavva üzerine yerleştirilir.
- Mukavvadan yapılan ve boyanan insanlar mukavva üzerinde kendi yerlerine yerleştirilir.
- Banklar, ağaçlar, basketbol potası yerine yerleştirilir.

Materyalin kullanışı:

- Ders öncesi sınıf U oturma planına göre düzenlenir.
- Öğretmen sınıfa girer ve materyali tüm sınıfın görebileceği bir yere bırakır.
- Derse:
 “Kendiniz için gerçekleştirmek istediğiniz bir hayaliniz var mı?”
 “Toplum yararı için gerçekleştirmek istediğiniz bir hayaliniz var mı?”
 “Bu hayallerinizi nasıl gerçekleştirebilirsiniz?” sorularıyla başlanır.
 Öğrencilerden yanıtlar alınarak teşekkür edilir.
- Konunun sosyal örgüt, resmi kurum ve gruplar olduğunu belirtilir. Dersin sonunda öğrencilerin toplumsal ihtiyaçları karşılamak, hayallerini gerçekleştirmek üzere başvurdukları sosyal örgüt, resmi kurum ve grupları fark edecekleri vurgulanılarak güdüleme yapılır.
- Getirilen materyal ile konunun anlaşılmasının daha kolay olacağı belirtilerek materyale olan dikkat artırılır.
- Materyal inceletilerek, sosyal grup kavramı ile dersin gelişme bölümüne geçilir. Öğretmen öğrencilere sosyal grup denildiğinde zihinlerinde ne canlandığı sorulur. Yanıtlar alındıktan sonra materyalde tasarlanan sosyal grubu bulmaları istenir. Bu örnek ve örnekler üzerinden sosyal grubun nasıl oluştuğu ve amaçlarının neler olduğu üzerinde tartışılır. Son olarak öğrencilere: “Siz olsaydınız bu materyale başka hangi sosyal grupları eklerdiniz?” sorusu yöneltilir.
- Derse sağlık ocağı maketinin incelenmesi ile devam eder. Sağlık ocağının var oluş nedenleri, görev ve sorumlulukları; grup, sosyal örgüt ve resmi grup kavramlarından hangisi ile eşleştiği gibi sorular yöneltilir. Ardından örnekler üzerinden resmi kurum kavramının tanımı yapılır, özellikleri üzerinde konuşulur.

Resmi Kurum: Devlet bir ülkede, bir hükümete ve ortak kanunlara bağlı olarak yaşayan bir milletin veya milletler topluluğunun meydana getirdiği siyasi varlık olarak tanımlanır. Resmi kurum, devlet ile halk arasında bir köprü olan, halkın sorunlarına çözüm ve halka hizmet için var olan, toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla devlet eliyle kurulmuş olan kurumlara denir. Resmi kurumlara kamu kurumları da denir. Resmi kurumlar kar amacı gütmeyizler. Her

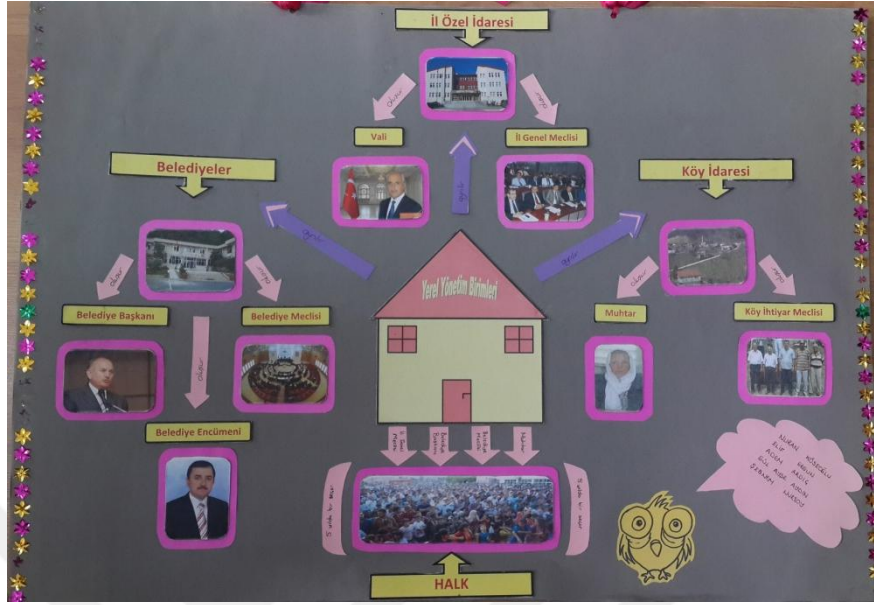
resmi kurumun ayrı bir amacı ve görevi vardır. Belediyeler, Bakanlıklar, Sosyal Güvenlik Kurumları, İller, Valilikler, Kaymakamlıklar, TDK, Anıtkabir, İETT, TRT vb. resmi kurumlara örnektir.

Resmi kurumların özellikleri

1. Halk, hizmet için vardırlar.
2. Giderleri devlet tarafından karşılanır.
3. Bazı hizmetler için ücret alınmazken bunların dışındaki bazı hizmetler için ücret alınır.
4. Çalışma şartları, çalışma yöntemleri, çalışanların görevleri, çalışanların sosyal hakları, çalışanların nasıl seçileceği gibi süreçler mevzuatlar ile belirlenir.
5. Çalışanlar, hizmetlerinin karşılığında "memur maaşı" denilen ücret alırlar.
6. Çalışanlar arasında mevki ve görev farkı vardır.
7. Çalışanlarına "kamu görevlisi" ya da "memur" denir.
9. Kar amacı gütmeyizler.

Kaynak: <http://resmikurumlar.nedir.com/#ixzz3ZS0oFPMR>

- Kızılay maketi incelenmeye başlanır. Maketin iç kısmına göz atan öğrencilere Kızılay'ın varoluş nedenleri sorulur. Sosyal örgüt/ sivil toplum örgütü niteliği taşıyan Kızılay gibi birçok örgütün var olduğu ifade edilir. Öğrencilerden örnek verilmesi istenir. Resmi kurum ile sivil toplum örgütleri arasındaki farklar belirlenir. Son olarak sivil toplum örgütlerinin devletin yetersiz kaldığı bazı konularda devreye girerek topluma yardımcı olduğu, dayanışma ve yardımlaşma örneği sergiledikleri, sivil toplum kuruluşlarının çokluğu, demokratik bir gösterge olduğu, gönüllü çalıştıkları ifade edilir.

Materyal 6

Kazanım:

Yaşadığı yerin yerel yönetim birimlerini tanıır.

Malzemeler:

- 1 adet 50 x 70 cm mukavva
- Renkli kartonlar
- El işi kâğıtları
- Renkli kalemler
- Makas
- Kurdele
- Yapıştırıcı
- Fotoğraflar
- Renkli pullar

Materyalin Yapılışı:

- Mukavvanın üzeri renkli karton ile kaplanır.
- Renkli kartonlarla ev yapılır ve üzerine genel kavram olan yerel yönetim birimleri yazılır.
- Orta kavramlar; belediyeler, il özel idaresi ve köy idaresi, oluşturularak genel kavramın etrafına yapıştırılır, mor renkli oklarla da ilişkiler gösterilir.
- Özel kavramlar oluşturulur ve orta kavramların altına yapıştırılır. Pembe renkli oklarla ilişkiler belirlenir.
- Kavramlarla ilgili görseller eklenir.
- Kurdele ve pullarla süslemeler yapılır.

Materyalin kullanılışı:

- Öğretmen materyal ile derse girer. Materyali duvara veya tahtaya asar.
- Materyalin yanında durarak: “Toplumun ihtiyaçlarını karşılayan birçok kurum ve kuruluşların olduğunu, bu kurum ve kuruluşlar ülke genelinde teşkilatlanarak bir düzen oluşturduğunu bir önceki ünite de öğrenmiştik. Bu örgütlenmede il, ilçe, belde gibi yerleşim yerleri vardır. Peki, bu yerleşim yerleri kimler tarafından nasıl yönetilir, bu yöneten kişiler nasıl atanır veya seçilir biliyor muyuz?” diyerek materyalin genel başlığını işaret ederek: “işte bugün sizlerle yaşadığımız yerin yerel yönetim birimlerini tanıyacağız.” der.
- Öğretmen materyal üzerinde konuyu anlatmaya başlar: “Ülkemizde yöneticiler devletimizin organlarıncı atanır ya da yurttaşların vermiş oldukları oylarla yani seçimle göreve gelirler. Bizi yöneticisi oldukları kurum ve kuruluşlarda kanunlar çerçevesinde yönetirler. Şimdi bu durumu daha ayrıntılı öğrenelim.” (İlköğretim Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, 2014, s.146)
- Materyal aktif bir şekilde kullanılarak, yerel yönetim birimleri tanıtılır. Kavramlar genelden özele doğru ilişkileri görerek öğrencilerin zihninde yapılır ve kavramlarla ilgili görseller sayesinde somutlaşarak kalıcı öğrenmeler sağlanır.
- Değerlendirme aşamasında öğrencilere dilsiz kavram haritası verilir. İpuçlarını kullanarak yerel yönetim birimlerini haritalarına yazarlar.

Materyal 7

Kazanım:

Kamuoyunun yerel yönetimlere etkisine örnekler verir.

Malzemeler:

- 1 adet 50x70 cm mukavva
- Renkli kartonlar
- Renkli kağıtlar
- Renkli kalemler
- Makas
- Fotoğraflar
- Spiral

- Yapıştırıcı

Materyalin yapılışı:

- İlk önce materyalin araç gereçleri olan; makas, mukavva, yapıştırıcı renkli karton ve fotoğraflar elde edilir.
- Materyal yapmaya başlanır.
- İlk önce albümün kapağı mukavvadan hazırlanır.
- Kapaklar renkli sarı kartonlarla kaplanır.
- Albümün sayfaları hazırlanır.
- Sırasıyla ilk önce kapaklar, sayfalar şekillendirilir ve resimler yapıştırılır.
- Konuyla ilgili yazılar renkli kağıtlara yazılır.
- En son olarak da albümü birleştirmek amacıyla spiral yaptırılır.

Materyalin kullanışı:

- Öğretmen konu ile ilgili materyal ile birlikte sınıfa girer.
- Kamuoyu Görüşleri adlı kitapçığı tüm sınıfa göstererek, bu materyal sayesinde kamuoyunun yerel yönetimlere etkisine örnekler verebilecekleri ifade edilir.
- Kitapçık açılmadan önce öğrencilerin hazırbulunuşlukları ölçülür. Burada kamuoyunun ne anlama geldiği ve kamuoyunun nasıl oluşturulabileceği sorulur. Bu sırada ipucu verilmez, alınan yanıtların doğruluğu veya yanlışlığı tartışılmaz. Beklenen yanıtlar aşağıdaki gibidir:

Kamuoyu:

- **Bir konu ile alakalı halkın genel düşüncesidir.**
- **Halkın çoğunluğunun bir konu hakkında benimsediği genel düşünceye denir.**

Kamuoyu oluşturmak için sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yapılabilir. İmza kampanyası, yürüyüş, basın açıklaması, pankart açma gibi faaliyetlerde bulunulabilir. Radyo, TV, gazete, dergi ve internet gibi medya araçları ile kamuoyu oluşturulabilir.

- Ardından dört adet olarak hazırlanan materyal, öğrenci gruplarına dağıtılır. Öğrenciler kitapçığı öğretmen rehberliğinde incelerken verdikleri cevaplara dönüt / düzeltme alırlar.
- Kitapçığındaki fotoğraflı ve metinli örnekler incelenir.
- Değerlendirme bölümünde ise gruptan belediyeden talep ettikleri bir durumu kaleme almaları istenir.
- İsteklerin yer aldığı mektuplar okunur ve sınıfça değerlendirilir.

Materyal 8

Kazanım:

Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ile ulusal egemenliği ilişkilendirir.

Malzemeler:

- 40 x 30 x 25 cm boyutlarında karton kutu
- 35 x 45 cm boyutlarında mukavva
- Kutunun etrafını kaplayacak boyutlarda fotoğraflar
- İnsan figürleri üzerine yapıştırılan fotoğraflar
- Renkli kartonlar
- Toplu iğne
- Makas
- Yapıştırıcı

Materyalin yapılışı:

- Boş karton kutunun üst ve ön kısımları kesilir.
- İnsan figürleri ve diğer malzemelerin dayanıklı olarak kutu üzerinde kalması için alt taban bantlanır.
- Bantlanan alt tabanın üzerine kaldırım taşlarından oluşan resim yapıştırılır.
- TBMM binası kartonun ön kısmına yerleştirilir.
- Kutunun sağ ve sol tarafını renklendirmek amacıyla ağaç resimleri kullanılır.
- İnternette araştırılarak TBMM'nin açılışında bulunan insanların fotoğrafları çıkartılır.

- Çıkarılan fotoğrafların boyutunda mukavvadan insan figürleri kesilir.
- Fotoğraflar kesilen parçaların üzerine yapıştırılır.
- Demir çubuk ve karton yardımıyla Türk bayrağı yapılır.
- Halı görünümünü elde etme amacıyla dikdörtgen biçiminde karton kesilip yapıştırılır.
- Materyale renk katmak için kutunun etrafına yapıştırılan resimler (TBMM'nin kapısına kurdele yapılması, sağ taraftaki ağaçlık bölümünün kapısı) kırmızı kartonlarla süslenir.
- Açılış törenini canlandırmak amaçlı renkli kartonlar yardımıyla balon şekilleri yapılıp iğnelenir.
- TBMM'nin açılışında bulunan insan figürleri karton tabanında çizikler açılarak yerleştirildi.

Materyalin kullanışı:

- Öğretmen sınıfa üstü örtülü materyal ile birlikte girer ve materyali masaya bırakır. Bu durum öğrencide merak uyandırır.
- Öğretmen, masanın arkasında durarak ciddi bir ses tonu ve tavır ile: “Ben Sinop Milletvekili Şerif Bey ve bir açılış konuşması yapmak için sizlerin karşısındayım” diyerek kendini tanıtır ve TBMM'nin açılış konuşmasını yapar:

Burada bulunan saygıdeğer insanlar, İstanbul yabancı kuvvetler tarafından işgal olunmuştur. Halifelik makamının ve hükümet merkezinin bağımsızlığının yok edildiği hepimizce bilinmektedir. Bu duruma baş etmek milletimizin teklif olunan yabancı köleliğini kabul etmesi demektir. Ancak milletimiz tam bağımsızlık ile yaşamak için kesin olarak karardır. Ezelden beri hür ve bağımsız yaşamış olan milletimiz, kölelik durumunu kesinlikle reddetmiştir. Hemen milletvekillerini toplamaya başlayarak yüksek Meclisimizi meydana getirmiştir. Milletimizin tam bağımsızlık içinde kendi kendisini yönetmeye başladığını bütün dünyaya ilan ederek Büyük Millet Meclisini açıyorum.

- Açılış konuşmasını tamamlar tamamlamaz materyalin üzerindeki örtüyü kaldırır.
- Meclisin açılışının Türk milleti açısından kazanılan bir zaferin sonucu olduğu, bu sonucun ise kolay elde edilmediği vurgusu yapılır. Dersin sonunda öğrencilerin Büyük Millet Meclisi'nin hangi fedakârlık ve mücadeleler sonucunda açıldığını öğrenecekleri, Meclis ve milli egemenlik arasındaki ilişkiyi fark edecekleri belirtilir.
- “Geçmişimi Öğreniyorum” ünitesi ile bağlantı kurularak, yurdumuzun işgal edildiği ve bağımsızlığımıza darbe vurulmak istendiği hatırlatılır. Ardından öğretmen Milli Mücadele dönemini Şerif Bey rolü ile anlatmaya devam eder. Bu sırada diorama üzerindeki kişilerden de yararlanılarak, Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının isimleri zikredilir. Böylece ismi geçen kişiler hakkında anlatılanlar, materyal üzerindeki görsellerle kişileştirilip somut hale getirilir.
- Milli mücadele döneminin anlatılmasının ardından tekrar meclisin açılış konuşması gündeme getirilir ve konuşmanın tekrar yapılacağı ifade edilir.

- Öğretmen, öğrencilerden konuşma yapılmadan önce Meclisin açılış gerekçesi olarak nelere vurgu yapıldığını tespit etmelerini ister. Böylelikle konuşmasında milli egemenlik, bağımsızlık gibi kavramlara dikkat çekilir.
- Meclisin açılışının ikinci gününde Atatürk'ün yaptığı konuşma ve Meclise verdiği önergeden bahsedilir. Bu önergenin dört önemli maddesi olduğunu ifade ettikten sonra dört öğrenciden maddeleri tahmin etmesi istenir. Maddeler:

1- TBMM'nin üstünde bir güç yoktur.

2- Hükümet kurmak zorunludur.

3- TBMM yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.

4- Meclisten seçilecek bir kurul hükümet işlerine bakacaktır.

- Bu maddelerin bize yeni devletin kurulduğuna ve yönetim biçimine ilişkin bir takım ipucu verdiği ifade ederek öğrencilerin tarihi arka planı görmesi istenir.
- Dersin değerlendirme bölümünde öğrencilerden 1900'lü yıllara gitmelerini, o dönemde yaşayan biri olarak Meclis'in açılışına şahit olduklarını hayal ederek, bir açılış konuşması yapmaları istenir.
- Konuşmalarını yapacak öğrenciler dioramanın yanına gider ve metinlerini okur.

Materyal 9

Kazanım:

Çocuk olarak haklarını fark eder.

Malzemeler:

- 70 x 120 mukavva
- Renkli fon kartonlar
- Guaj boya
- Yapıştırıcı
- Makas
- Tahta çubuklar
- Yapay çim
- 2 adet yapay ağaç
- Maket kartonu
- Dış cephe için hazır kartonlar

Materyalin kullanılışı:

- Öğretmen materyali ile sınıfa girer.
- Bir önceki derste kavram olarak çocuk haklarının ne olduğunu, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'si incelenerek hangi haklara sahip olduklarını öğrendikleri belirtilir. Çocuk haklarının, ihtiyaç temelli olmaktan ziyade hak temelli bir yaklaşım ile toplumda yerleştirmeyi amaçladığı vurgulanır (Save the Children, 2005'ten akt. Erbay, 2013, s.16).
- Öğretmen materyali göstererek, incelenmesini ister. Materyalde ne gördüklerini, neyi anlatmaya çalıştığı sorulur.
- Gelen yanıtlar çocuk haklarında gördükleri barınma hakkını işaret eder şekilde

olmalıdır.

- “Korunmaya muhtaç çocuklara verilen bakım yöntemleri neler olabilir?” sorusu sorulur.
 - Çocuğun aile ortamında bakımı ve korunması
 - Koruyucu aile bakımı
 - Evlat edindirme
 - Kurum bakımı
- “Çocuk evlerine dönüşümün sebebi ne olabilir?” sorusu yöneltilir.
 - Kurum bakımının pek çok sakıncasının ortaya çıkması ve maliyetli bir bakım yöntemi olması nedeniyle pek çok ülke kurum bakım hizmetlerinden vazgeçmeye başlamıştır. Türkiye’de de yaygın bir şekilde uygulanan kurum bakımının hem maliyetli oluşu hem de birçok olumsuz yönünün ortaya çıkmasıyla bu bakım yöntemine alternatif model oluşturulmaya başlanmıştır. Bu modele göre çok sayıda çocuğun bir kurumda bir arada kalması yerine çocukların ev ortamında kalması planlanmıştır (SHÇEK, Erişim 4’ten akt. Yazıcı, 2012).
- Çocuk evlerinin planlanmaları arasında gerçekleştirilen büyük bir projeye imza atıldığı belirtilir. Öğrencilerden bu projenin adını, hedeflerini tahmin etmelerini ister.
 - Bu planlamalar arasında çok önemli bir yere sahip olan proje öncelikle “Sevgi Evleri” projesidir. Proje ile çocukların kuruluş bakımı yerine daha küçük birimlerde, küçük ve müstakil binalardan oluşturulan site içerisindeki evlerde bakımları sağlanarak (SHÇEK, Erişim 4) çocukların aile ortamına benzer yapı ve ilişki içerisinde sağlıklı ve kendine güvenen bireyler olarak büyümeleri ve topluma kazandırılmaları hedeflenmiştir. Bu bağlamda sevgi evleri uygulaması çocuk evlerinin temelini oluşturmuştur (Tornacı, 2008 ve Kahraman, 2007’den akt. Yazıcı, 2012).
- “Çocuk evlerinin fiziki yapı ve sosyal çevresi nasıl olmalıdır?” sorusu sorulur.
 - Çocuk evlerine dışarıdan bakıldığında bu yerin çocuk evi olduğunun belli olmaması gerekir.
 - Çocukların barındırıldığı evlerin kapısına bu konutlarda korunmaya muhtaç çocukların yaşadığını belirten işaret veya tabela asılmamalıdır.
 - Çocuk evleri çocukların yaş cinsiyet ve okul durumlarına uygun olarak açılıp ve düzenlenmelidir.
 - Binaların bitişik nizam, eski ve yığma olup olmaması, karanlık odasının bulunup bulunmamasına dikkat edilmelidir.
 - bol güneş alan, bahçeli, trafiğin yoğun olmadığı, baz istasyonu, LPG ve akaryakıt tesisi, gayri sıhhi müessese vb. gibi çeşitli risk faktörlerinden uzakta, ısınma için soba kullanılmayan, az katlı, havadar ve yeni binalarda hizmetin planlanması yapılmalıdır.
 - Çocuk evlerine özellikle 0-6 yaş grubu çocukların alınmasının planlanması halinde ise çocukların güvenliği açısından binaların çok katlı olmamasına dikkat edilmelidir (Yazıcı, 2012)
 - Öğretmen dörder kişiden oluşan gruplardan, çocuk evlerinde olmasını istediği, hayal ettiği şeyleri karton ve renkli kalemlerle yapıp materyale koymasını ister.

Materyal 10

Kazanım:

Çocuk olarak haklarını fark eder.

Malzemeler:

- 50 x 70 cm mukavva
- Renkli kartonlar
- A4 kağıtları
- Yapıştırıcı
- Makas
- Boya kalemleri
- Çocuk hakları ile ilgili fotoğraflar

Materyalin yapılışı:

- Mukavvanın önü ve arkasına beyaz karton yapıştırılır.
- Materyalin ön ve arka yüzüne çerçeve görünümü vermek için istenilen renkte şeritler çekilir.
- El kalıpları çıkarılır. 3 boyutlu olması için iki kalıp birleştirilir. İçlerine ise karton parçaları yapıştırılır.
- "Her çocuğun" yazılı olduğu sağ ve sol eller alt alta gelecek şekilde sağ ve sol kısımlara yapıştırılır.
- İki elin arasına çocuk haklarını temsil eden fotoğraflar yapıştırılır.
- Fotoğrafların açıklamaları ise öğrencilerle birlikte doldurulacak şekilde boş bırakılır.
- Mukavvanın arka kısmına altları boş kalacak şekilde çocuk haklarına ilişkin 12 adet fotoğraf yapıştırılır.

Materyalin kullanılışı:

- Öğretmen derse girer materyal görünmeyecek şekilde masanın üstüne bırakılır.
- “Bugünkü konunun tüm çocuklar için çok önemli, bu yüzden dersin iyi dinlenilmesi gerekiyor. Çünkü konumuz çocuk hakları. Yetişkin insanların hakları olduğu gibi siz çocukların da hakları var. Üstelik bu hakları 18 yaşına kadar kullanabileceksiniz. Sizi doğrudan ilgilendiren bu hakları iyi öğrenmelisiniz ki kendinizi yasal olarak da savunabilesiniz, güçlü olabilesiniz. Peki nedir bu haklar öğrenmek istemez misiniz?” denilerek güdüleme yapılır.
- “Çocuk hakları nelerdir?” sorusu yöneltilir. Cevaplar alınır.
- Materyale dikkat çekilerek: “işte size ipuçları...” denilir ve materyal herkesin görebileceği bir yere asılır.
- Materyal üzerindeki eller ve fotoğraflar incelenir. Çocuk haklarına dair öğrencilerde fikir oluşmaya başlar.
- Öğrenciler “her çocuğun hakkı vardır” cümlesini tamamlamaları istenir.
- Materyalin arka tarafı da çevrilerek öğrencilere incelenir ve yanıtlar alınmaya devam edilir.
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ni kabul ederek insan haklarını güvence altına aldığı, 20 Kasım 1989 tarihinde, 54 maddeden oluşan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’yi kabul ettiği, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’yi kabul eden her devletin, kendi ülkesindeki çocuklara bu hakları sağlaması gerektiği, Sözleşme’ye göre, çocukların temel haklarının, vatandaşı oldukları devletin yasal güvencesi altında olduğu, 20 Kasım’ın her yıl “Dünya Çocuk Hakları Günü” olarak kutlandığı, Türkiye’nin Sözleşme’yi 14 Ekim 1990 tarihinde imzaladığı ve böylece ülkemizdeki çocukların da diğer ülkelerdeki gibi kamu kurumlarının güvencesi altına girdiği belirtilir.
- Değerlendirme bölümünde materyaldeki on iki fotoğrafın altına çocuk haklarına dair en önemli maddeler yazdırılır. Pekiştireç, dönüt ve düzeltmeler verilerek ders sonlandırılır.

Materyal 11

Kazanım:

Sivil toplum kuruluşlarını etkinlik alanlarına göre sınıflandırır.

Malzemeler:

- Karton kutu
- Renkli elışı kağıdı
- Uhu
- Makas
- Ayakkabı kutusu
- Mukavva
- Oyuncak araba
- Yapay çim
- Taş
- Ağaç dalları
- Kırmızı oje
- Mutfak süngeri
- Oyun hamuru
- Kalem
- Doğal afetlerle ilgili fotoğraflar

Materyalin Yapılışı:

- Ayakkabı kutularından evler yapılır.
- Yapılan evler elışı kâğıtları ile kaplanır.

- Yıkıntı, zarar görmüş ev görünümü vermek için kutular ezilip büzülür.
- Oyuncak arabalar oje ile boyandı. Üzerlerine akut yazısı yazılı kâğıt yapıştırılır.
- Mutfak süngerinden insan figürleri yapılır, oje ile kan görüntüsü verilir.
- Yaralıların taşınması için kartondan sedyeler yapılır.
- Hazırlanan her şey mukavvanın üzerine yapıştırılır.
- Yapay çimler, oyun hamuru ile tutturulmuş ağaç dalları eklenir.
- Hazırlanan her şey mukavvanın üzerine yapıştırılır.
- Karton kutunun üst ve ön tarafı kesilir.
- İlgili fotoğraflar kutunun iç kısımlarına yapıştırılır.
- Mukavva kutuya yerleştirilir.

Materyalin kullanılışı:

- Materyal ile sınıfa girilir.
- Ülkemizde ve dünyada faaliyet gösteren sosyal örgüt olduğu bunlardan bir kısmının da belirli amaçlardan doğrultusunda varlığını sürdüren STK'lar olduğu belirtilir.
- “Hepimiz çevremizdeki insanlara yardım etmek isteriz fakat her an yardıma muhtaç insanlara ulaşamayabiliriz. Böyle olduğunda resmi kurum ve sivil toplum kuruluşları devreye girer.” denilir.
- İki ders saati boyunca sivil toplum kuruluşlarını etkinlik alanlarına göre sınıflandırılacağı ifade edilir.
- Sorularla kazanım ile materyal arasında ilişki kurulması sağlanır.
- Öğrenciler sağlık alanında faaliyet gösteren STK'ların varlığına şahit olur.
- Kızılay ve Akut hakkında kısa bilgiler yapılır.
- Ardından farklı örneklerden yola çıkılarak sivil toplum kuruluşlarının farklı etkinlik alanlarına ilişkin sınıflandırma yaptırılır.
- Dersin giriş ve gelişme bölümünün bir kısmında kullanılan materyalden, yakından uzağa ve güncellik ilkeleri göz önünde bulundurularak yararlanılır.

Materyal 12

Kazanım:

Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirir.

Malzemeler:

- Mukavva
- Fon kâğıdı
- Yapıştırıcı
- Makas
- Zar
- Tavla pulu
- Sivil toplum kuruluşlarına ait bilgiler
- Logolar

Materyalin yapılışı:

- Mukavvanın üzerine karton yapıştırılır.
- Sivil toplum kuruluşlarının logoları makasla aynı boyutta olacak şekilde kesilir.
- Kesilen logolar sıraya dizilir ve yapıştırılır.
- Her bir sivil toplum kuruluşunun hedefleri, çalışmaları, etkinliklerine dair çeşitli bilgiler renkli fon kartonlara yazılır, çıktı alındıysa yapıştırılır.

Materyalin kullanılışı:

- Öğrencinin sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirebilmesi noktasında kolaylık sağlayacak bu materyal 1. Saatte kullanılacaktır.

- Kazanım tahtaya yazılır.
- Dersin eğlenceli geçmesi ve kalıcı öğrenmeler gerçekleştirmek için geliştirilen bir materyalden yararlanılacağı ifade edilir.
- Öğrencilerin gruplara ayrılacağı, dolayısıyla herkesin aktif bir biçimde materyali kullanacağı belirtilir.
- Oyunun basit olduğu, zar atarak çıkan sayı kadar piyonların hareket ettirileceği, çıkan sivil toplum kuruluşunun bilgilerinin grubundaki arkadaşlarına okunacağı söylenir. Kazananın kaybedenin olmayacağı vurgulanır.
- “1. Saat oyun tamamlandıktan sonra, dersin ikinci saatinde sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirilecektir.” Şeklinde öğrenciler dersin işlenişi hakkında haberdar edilir.
- Öğrenciler heterojen olarak gruplara ayrılır ve oyun başlatılır.

Materyal 13

Kazanım:

Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder.
Bu materyal sayesinde öğrenciler:

- Dünyanın neresinde yaşanırsa yaşansın bütün çocukların ilgi alanlarının ortak olduğunu,
- Dil, din, ırk, kültür farklı olsa da çocukların bir araya geldiklerinde bu ortak özellikleri ve tutkuları birbirleriyle anlaşmalarını sağladığını,
- Çocukların birbirlerinden habersiz aynı oyunu oynadıkları, müzik parçalarını diledikleri, kitap okudukları, çizgi filmleri izlediklerini fark etmesini sağlar.

Malzemeler:

- Farklı renklerde yün
- Farklı renklerde karton
- Farklı renklerde keçe
- 4 adet mukavva
- Oyuncak gözler
- Renkli kurdeleler
- Yapıştırıcılar
- İp
- İğne
- Renkli boyalar
- Karbon kağıdı

- Makas
- Cetvel
- Zımba
- A4 kağıtları

Materyalin Yapılışı:

- A4 kağıdına karbon kâğıdı yardımıyla dünya resmi ve üzerine farklı ülkelere ait el ele tutuşan çocuklar çizilir ve boyanır.
- A4 kağıdına uygun ölçülerde farklı milletlere ait çocuk resimleri çizilir.
- Farklı renkte yün, kurdele, oyuncak gözler, iğne ve iplikler kullanılarak bebekler yapılır.
- Dünya çocuklarının ana dilleriyle kendini tanıttığı ve ortak tutkularını, isteklerini eden cümleler yazılır.
- Farklı çizilen resim ve dikilen bebeklerin ülkelerinin bayrakları çizilip boyanır.
- Dioramanın çerçevesini oluşturmak için mukavvaların üzerine mavi ve pembe renkli keçeler yapıştırılır ve bunlar birbirine zımbalanarak / yapıştırılır yeşil keçe ile yapıştırılmış mukavvanın üzerine oturtulur.
- Çizilen resim ve dikilen bebekler pembe ve mavi alana yapıştırılır.
- Zemine ise karton ya da keçeden dünya çocuklarının ortak ilgilerini örnekleyecek görseller konur.

Materyalin kullanışı:

- Ders öncesi, öğrenciler gruplara ayrılır ve uygun oturma düzeni sağlanır.
- Öğretmen derse girer ve elindeki materyali tüm çocukları görebilmesi için tüm sınıfta dolaştırır.
- Elindeki materyal ile dersin kazanımı hakkında tahminde bulunmaları sağlanır.
- Kazanım ifade edildikten sonra materyal, öğretmen masasına konur.
- Öğretmen materyali inceleyerek, dünya üzerinde farklı milletlere ait çocuğun yaşadığını, bunların her birinin farklı renge, farklı dile, farklı yaşantı biçimine sahip olduğu ifade edilir. Dünyanın neresinde yaşanırsa yaşansın bütün çocukların ilgi alanlarının ortak olduğu; dil, din, ırk, kültür farklı olsa da çocukların bir araya geldiklerinde bu ortak özellikleri ve tutkuları birbirleriyle anlaşma sağladığı vurgulanır.
- Materyal üzerindeki çocukların ana dilleriyle kendilerini tanıttığı ve ilgilerinin yazılı olduğu belirtilerek, öğrencilerden bu konuşma baloncuklarında geçen cümlelerin tahmin edilmesi istenir.
- Bu soru ve cevaplardan hareketle benzer yön ve ilgiler saptanmış olur.
- Öğretmen her bir gruptan makas ve renkli kalem gibi araçlarla dünya çocuklarının ortak yön ve ilgilerini resmetmesi ve üç boyutlu hale getirmesini ister.
- Geliştirilen minik materyaller, her bir grubu temsil eden biri tarafından dioramanın üzerine yerleştirilir.
- Sınıfça yapılacak bir değerlendirmenin ardından ders bitirilir.

Materyal 14

Kazanım:

Ortak mirasın tanınmasında turizmin yerini fark eder.

Malzemeler:

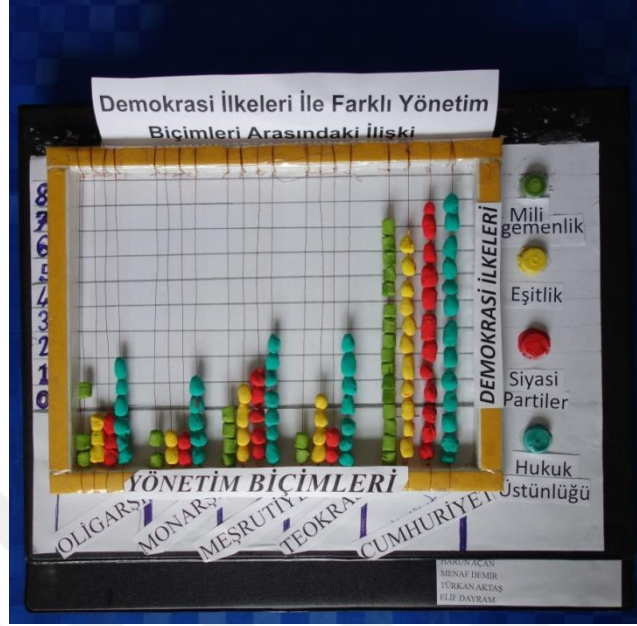
- Fotoğraflar
- Dergi kağıdı
- Farklı renklere karton
- Boncuklar
- Renkli kurdeleler
- Çeşitli yapıştırıcılar
- İp
- Renkli boyalar
- Makas

Materyalin Yapılışı:

- Ortak miras alanları saptanır.
- Çıktısı alınan fotoğraflar kağıtlara yapıştırılır.
- Fotoğrafların altına ilgili görsele ait kısa bilgiler yazılır.
- İçindekiler bölümü hazırlanır ve sayfalar numaralandırılır.
- İp, kurdele ve renkli boncuklar yardımıyla dergi bütün hale getirilir.

Materyalin kullanılışı:

- Materyal grup sayısınca sınıfa getirilir.
- Öğretmen “bir önceki derste ortak mirasın ne olduğu, dünyadaki eşsiz güzelliklerin ortak miras kabul edilmesinin nedenleri üzerinde duruldu, ayrıca dünyadaki ortak miras öğelerine örnekler verildi.” Diyerek bir giriş yapar.
- Kültürel varlıkların tanınmasında en etkili olan unsurun ne olduğu sorulur. Alınan yanıtlardan sonra turizm sayesinde, ortak miras öğelerinin daha fazla tanınmakta olduğu, bu yerlerdeki turizm faaliyetlerinin her geçen yıl yoğunlaştığı ifade edilir.
- Materyal gruplara dağıtılır ve incelettirilir.
- Gruplar görselleri ve metinleri tartıştıktan sonra öğretmen gruplardan dergideki ortak miras öğelerinden birini belirleyip, o yer hakkında tanıtım yapmalarını ister. Renkli karton, kalem ve yapıştırıcı gibi araçlarla bir afiş hazırlayacak olan öğrenciler, çalışmalarını tamamladıktan sonra sınıfta arkadaşlarıyla paylaşırlar.

Materyal 15

Kazanım:

Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.

Malzemeler:

- Bir adet dosya
- Plastik çerçeve
- İnce bakır tel
- Oyun hamurları
- Şeffaf dosyalar
- Bilgisayar çıktıları
- Çeşitli yapıştırıcılar

Materyalin hazırlanışı:

- Dosyanın üzerine A4 kâğıdı yapıştırılır.
- A4 kâğıdının üzerine yatay çizgiler çizilir.
- Plastik çerçeve üzerine dikey olacak şekilde 20 adet bakır tel çekilir.
- Plastik çerçeve dosyanın üzerine ortalanarak yapıştırılır.
- Beş yönetim şeklinin adı grafiğin altına yazılır.
- Grafiğin sol tarafı 0'dan 8'e kadar numaralandırılır.
- Dosyanın sol köşesine Milli egemenlik, eşitlik, siyasi partiler, hukukun üstünlüğü gibi demokrasinin temel ilkeleri yazılır.
- Her bir ilke renklendirilir.
- Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerinin karşılaştırılması, öğrenci tarafından yapılacağı için grafik üzerinde herhangi bir

işlem yapılmaz.

- Son olarak dosyanın iç sayfalarına, konu ile ilgili bilgilerin yer aldığı bilgisayar çıktıları konur.

Materyalin kullanılışı:

- Ders öncesi öğrenciler gruplara ayrılır ve gruplardan 4 farklı oyun hamuru getirilmesi istenir.
- Birinci saat öğretmen öğrencilerin hazırbulunuşluklarını ölçmek için onlardan oyun hamurları ile grafiği oluşturmasını ister. Grafikler incelenerek, öğrencilere dönüt ve pekiştireç verilir.
- Öğretmen kazanımı ifade ederek güdüleme yapar.
- Ardından demokrasinin temel ilkeleri konusu anlatılır.
- İkinci saat, bir önceki derste demokrasinin temel ilkelerini gördüklerini, sırada ise farklı yönetim biçimlerinin olduğu ifade edilir.
- Monarşi, oligarşi, teokrasi, cumhuriyet gibi farklı yönetim biçimlerine ilişkin bilgiler verilir ve yorumlar yapılır. Bu sırada gruptaki öğrenciler, dosya içlerindeki bilgileri de inceleyebileceklerdir.
- Demokrasinin geliştirilen bu materyalden grup sayısınca getirilir ve gruplara dağıtılır.
- Değerlendirme bölümünde gruplar materyalleri tekrar ortalarına alır ve bir önceki saatte oluşturdukları grafiğe bakarlar.
- Öğretmen, grafiklerinin doğru oluşup olmadığını kontrol ederler ve grafik üzerinde düzeltme yaparlar. Böylece öğrenciler kendilerini değerlendirme fırsatı yakalamış, doğru ve yanlışlarını somut bir şekilde görmüş olacaklardır.

Materyal 16

Kazanım:

Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar.

Malzemeler:

- Mukavva
- Renkli kağıt ve kartonlar
- Yapışkanlı kağıt
- 2 adet plastik çubuk ve pipet
- Boş kutular
- Bilgisayar çıktıları
- Yapıştırıcı

Materyalin yapılışı:

- Mukavvaya şekil verilir.
- Sahne kısmının zemini boş kutularla doldurulur.
- Kutuların üstü kartonla kaplanır.
- Slayt gösterisi için iki adet pipet ve iki adet plastik çubuk yerleştirilir.
- Yerleştirilen plastik çubuklara A4 kağıtları bağlanarak, hareket edecek şekilde birbirine monte edilir. Böylece dışarıdan insan gücüyle plastik çubukların çevrilerek sahnelerin değiştirilmesi sağlanır.
- Kartondan sahne perdesi ve merdiven yapılıp ve materyale yapıştırılır.

- Sahne tamamlandıktan sonra, seyirci bölümünün yapımına geçilir.
- Kartondan koltuk & sandalye gibi araçlar yapılır.
- Kağıttan kadın figürleri koltuklara oturtulur.
- Salonun duvarları yapışkanlı kağıt ile kaplanır.
- Kutunun dış tarafı renkli karton ile kaplanır.

Materyalin kullanılışı:

- Öğretmen derse girer ve materyali sınıfın ortasında duran öğretmenler masasına bırakır.
- Materyalin karşıdan bakıldığından görülmemesi merak uyandırır.
- Materyal incelenir ve materyalin neyi canlandığı sorulur. Öğrenciler kadınların bir konferans salonuna geldiğini, bir şeyler seyredeceklerini söyleyeceklerdir.
- Öğretmen: “evet çocuklar, bu kadınlar, Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili bir konferansa gelmişlerdir. Bu konferans sonunda Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekler, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlayacaklar. Siz de bu konferansa katılıp böyle bir kazanım elde etmek istemez misiniz?” der
- Öğretmen bu senaryo üzerine dersin konusunu anlatır. Konunun anlatışı sırasında ise öğrencilerden sahnenin değiştirilmesi, oradaki yazı, anekdot ve fotoğrafların incelenmesi istenir.
- Öğretmen değerlendirme bölümünde çubukları çevirir ve ekrana boş bir sayfa yansır. Öğrencilerden bu boş sayfanın kendileri tarafından doldurulması istenir. Bu bir söz, bir karikatür, resim, metin olabilir.
- Öğrencilere gerekli zaman verildikten sonra öğrenciler yaptıklarını öğretmen ve arkadaşlarıyla paylaşır. Arkadaşları tarafından en beğenilen çalışma, materyale eklenir.

Materyal 17

Kazanım: 6. Sınıf seviyesine göre hazırlanan materyalin kazanımı: Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın hakları gelişimi açısından yorumlar.

Materyal hakkında:

Kadın hakları konusu için geliştirilen materyal dersin giriş, gelişme ve değerlendirme sürecinde kullanılabilir. On iki birbirinden renkli pinpon topunun farklı bir kadını temsil edildiği ve sonsuzluk simgesiyle kadın haklarının bunlarla sınırlı kalmadığını, eklenecek birçok kadın hakkının olduğunu anlatır. Kadın haklarının tarihi boyutu saat üzerinde gösterilerek, hakların gelişiminin devamlı olduğunu ifade eder.

Malzemeler:

- 50 x 70 cm mukavva
- Renkli fon kartonlar
- Guaj boya
- Yapıştırıcı
- Makas
- 12 adet pinpon topu
- A4 kâğıt
- Farklı renkte örgü ipleri
- Duvar saati
- Siyah keçeli kalem

Materyalin yapılışı:

- Mukavvanın üzerine beyaz fon karton yapıştırılır.
- Lacivert kartondan şeritler yapılarak mukavvanın kenarlarına yapıştırılır. Böylece çerçeve görünümü kazanır.
- 12 adet pinpon topuna kadın görünümü vermek için renkli boya ile boyanır, örgü iplerinden saç yapılır ve kalemlerle yüzleri çizilir.
- Orta büyüklükteki saatin camı çıkarılarak içi mor kâğıt ile kaplanır.
- Saati gösteren rakamların olduğu bölüme, kadın haklarının gelişim süreci içindeki önemli yıllar beyaz fon üzerine yazılıp yapıştırılır.
- 12 adet pinpon topu, saatin çevresine yapıştırılır.
- Saati mukavvanın üzerine monte edilmesinin ardından, Türkiye’de kadın haklarının gelişimi ile ilgili açıklamaların olduğu beyaz kâğıtlar, tarihlerin karşısına gelecek şekilde yapıştırılır.

1856 Köle ve cariye alınıp satılması yasaklandı.

1858 Kız Rüştüleri açıldı.

1897 Kadınlar ücretli işçi olarak çalışmaya başladı.

1913 Kadınlar ilk kez devlet memuru olarak çalışmaya başladı.

1914 Kadınlar tüccarlık ve esnaflığa başladı.

1921 Darülfünunda karma öğretime geçildi.

1926 kadınlara boşanma hakkı tanındı.

1930 Belediye yasası çıkarıldı. Yasa ile kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanındı.

1933 Köy Kanunu’nda değişiklik yapılarak kadınlara köylerde muhtar olma ve ihtiyar meclisine seçilme hakları verildi.

1950 ilk kadın belediye başkanı seçildi.

1971 İlk kadın bakan (Türkan Akyol) atandı.

Materyalin kullanışı:

- Bir önceki derste Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekler inceleneceği için bu derste bu örnekler kadın haklarının gelişimi açısından yorumlanacaktır.
- Dersin girişinde, öğretmen tarafından elindeki materyalin öğrencilere neyi ifade ettiği sorulur. Saat, yıllar ve kadın görünümü birer ipucu mahiyetinde olup öğrenciler dersin konusunun tarihsel süreç içinde kadın haklarının gelişimi ile ilgili olduğunu sezerler.
- Ders süresince akrep ve yelkovan hareket ettirilerek kadın haklarının tarihsel gelişimi anlatılır.
- Anlatım sırasında soru cevap yöntemiyle öğrencilerin yorum yapması sağlanır.
- Değerlendirme bölümünde ise öğretmen saat on ikiyi gösterir ve her bir öğrenciden buraya bir tarih düşüp kadın haklarına dair gerçekleşmesini istediği önemli bir olayı yazmasını ister.
- Öğrencilerin belirledikleri tarih ve olaylar sınıfta paylaşılır.

Materyal 18

Kazanım:

Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlar gösterir.

Malzemeler:

- 5 adet mukavva
- 4 adet tam tabaka kahverengi karton
- 1 adet tam tabaka siyah karton
- Kırmızı elışı kağıdı
- Konu ile ilgili görseller
- Makas
- Alüminyum folyo

Materyalin yapılışı:

- Mukavvalar birbirine tutturularak kutu görünümü verilir.
- Kutu kahverengi karton ile kaplanır.
- Kutunun iç kısımlarına Ayasofya çevresini ve İstanbul'dan bir takım manzaraların yer aldığı fotoğraflar yapıştırılır.
- Mukavva ile Ayasofya'nın Bizans Dönemi'ndeki hali yapılarak kutunun içine yerleştirilir.
- Fethin tamamlanışının akabinde Ayasofya'ya geliş sahnesinin anı canlandırmak için çeşitli görseller kesilerek materyalin zeminine yapıştırılır.
- Ayasofya'nın üzerine fatihin yaptığı konuşma bir kağıda yazılır ve maketin

giriş kapısının sağına ve soluna yapıştırılır.

Materyalin kullanılışı:

- Materyal, herkesin görebileceğı bir yere konulur.
- Bu sessiz materyalin bize hangi tarihi anı canlandırdığı, bize ne anlattığı sorulur.
- Materyal üzerinden sorulan soru ve verilen cevaplar öğrencilere işlenecek konu hakkında fikir sahibi olmasını sağlayacaktır.
- Öğretmen kazanımı ifade eder ve: “Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlardan iki tanesi elimde görmüş olduğunuz materyalde mevcut bunları bulabilir misiniz?” der.
- Yanıtlar alındıktan sonra Fatih’in konuşmasına ve arka plandaki farklı dinlere ait ibadethanelerin yer aldığı fotoğraflara dikkat çekilir.

Materyal 19

Kazanım:

Tarihsel süreçte Türk devletlerinde yönetim şekli ve egemenlik anlayışındaki değişim ve sürekliliği fark eder.

Malzemeler:

- 20 cm boyunda çita
- 35 x 50 boyutlarında mukavva
- Renkli eliş kâğıtları
- 5 cm çivi
- Uhu
- 20 x 20 sunta
- Raptiye

Materyalin yapılışı:

- Sunta üzerine el işi kâğıdı ile cephe giydirmesi yapılır.
- Mukavva ile oluşturulan çember, dilimlere ayrılır.
- Her bir dilim eliş kâğıtlarıyla renklendirilir, numaralandırılır ve tarihsel süreç içerisinde Türklerin uyguladıkları yönetim şekilleri yazılır.
- Çember raptiye ile çıtaya tutturulur.
- Çıtaya, kuzeyi gösteren bir ok eklenir.
- Çita ve sunta birbirine çivilenir.
- Suntanın üzerine yapıştırılmak üzere sekiz adet kutu yapılır ve üzerleri

numaralandırılır.

- Kutuların içerisine Türklerin benimsedikleri yönetim biçimleri ile alakalı bilgiler eklenir.

Materyalin kullanılışı:

- Öğretmen, konunun Tarihsel süreçte Türk devletlerinde yönetim şekli ve egemenlik anlayışındaki değişim ve sürekliliği olduğunu ifade eder.
- Dersin iyi dinlediklerinde konuya hâkim olabilecekleri, günümüz yönetim şekillerine ilişkin bilgileri rahatlıkla analiz edebilecekleri belirtilir.
- Sınıfa getirilen materyalin, konunun iyi anlaşılıp anlaşılmadığını görmek amacıyla dersin son 7-8 dakikasında, yani değerlendirme bölümünde kullanılacağı söylenir. Böylece öğrencilerin dikkatlerinin canlı tutulması sağlanır.
- Değerlendirme bölümünde öğrenciler materyalin yanına gelir ve çarkı çevirir. Okun geldiği numaranın ait olduğu yönetim şekli okunur ve o yönetim şekli ile alakalı bilgi verir. Ardından ait olduğu kutunun içindeki kâğıt açılır ve bilgilerin doğruluğu kontrol edilir. Böylece dönüt, düzeltme pekiştireç verilmiş olur.

Materyal 20

Kazanım:

Her bireyin kendine has özelliklerinin olduğunu kabul eder.

Malzemeler:

- Renkli oyun hamurları
- Guaj boya, kuru boya,
- Fırça
- Makas
- Yapıştırıcı
- Cila
- Fırça
- Çam ağacı yaprakları
- Renkli fon kartonlar
- 5 metre uzunluğunda tel
- 100 adet ince tahta çubuk

Materyalin Yapılışı:

- Kartonların birincisine hastane çizilir
- Diğer ili karton sağdan ve soldan tamamlanacak şekilde çizilir ve yapıştırılır.
- Hastanenin önüne engelli kişiler için sarı oyun hamuru ile şerit yapılır. Ve bu şerit üzerine onun geçişini engelleyecek şekilde ambulans park edilir.
- Etrafa tahtalardan banklar yerleştirilir ve üzerilerine hamurdan anne ve çocuk

yapılır.

- Duruma müdahale etmek üzere oyun hamurundan adam yapılır.
- Beyaz şeritlerle asfalt görünümü verilir.
- Olayın çözümüne yardımcı olsun diye köşeye cevap ağacı yapılır.
- Tellerle dal, post itlerle yaprak yapılır. Üzerlerine engelli hakları yazılır.
- Çevre düzenlemesi yapılır.

Materyalin kullanışı:

- Öğretmen materyal ile derse girer. Bütün çocukların göreceği uygun bir yerde konumlandırır.
- Geliştirilen materyal sınıfça incelenir ve betimlenir. Öğretmen beş kişilik iki gruptan materyal üzerindeki insan figürleri ile kişisel özellik ve farklılıklarına yönelik önyargı, dışlanma ve aşağılanmaya maruz kalınan bir senaryo yazmasını ister. Senaryo, materyal üzerindeki figürler vasıtasıyla canlandırılacaktır.
- Öğretmen gruplara ad, soyad, kültür, sosyo-ekonomik durum, boy, kilo, engellilik, önyargı, dışlanma, aşağılanma, küçümseme gibi bazı kavramları kullanmadan kendi senaryolarını bu kavramlar üzerinden yazabileceklerini belirtir.
- Diğer öğrencilerden ise gözlem yapılması, senaryoda bizzat geçmeyen kavramları yakalamaya çalışmaları istenir.
- Gruplar, materyali kullanarak, hazırladıkları senaryoyu canlandırırlar. Karşılıklı konuşmalar diğer öğrenciler tarafından dinlenir ve kavramlar not edilir.
- Değerlendirme basamağında gözlem yapan ve dinleyici konumunda olan öğrencilerden not ettikleri kavram ve cümleleri paylaşmaları istenir. Senaryoyu yazan gruplar, diğer öğrencilere dönüt / düzeltme verir.
- Öğretmen gruplara
 - Senaryoyu yazarken ne hissettiniz?
 - Canlandırma aşamasında ne hissettiniz?
 - Kendileri birtakım farklılıklarından ötürü dışlansaydınız ne düşünür ve hissederdiniz? gibi sorular yönetilir.

Materyal 21

Kazanım:

Demokratik bir vatandaş olmanın gereklerini örneklerle açıklar.

Malzemeler:

- Renkli elışı kağıtları
- Yapıştırıcı
- Makas
- Mukavva
- Kutu
- Atatürk resmi
- Bayrak
- Kamış
- Bez parçaları
- Renkli kalemler
- Pamuk

Materyalin yapılışı:

- Kutunun içi kahverengi elışı kâğıdıyla kaplanır.
- Kamış kesilir, üstüne bayrak yapıştırılır.
- Rioramanın ortasına Atatürk resmi ve hemen altına Adalet mülkün temelidir sözü yazılı olduğu kâğıt yapıştırılır.
- Mahkeme salonunda olan eşyalar eklenir.

- Bez, pamuk ve renkli kalemlerle insan figürleri yapılır ve uygun konumlara yerleştirilir.

Materyalin kullanılışı:

- Öğretmen, demokratik bir vatandaşın haklara zarar geldiğinde, hakkını arama gibi bir hakka sahip olduğunu göstermek amacıyla geliştirilen materyali sınıfa getirir.
- Materyal öğrenciler tarafından incelenir, kazanıma ilişkin fikir sahibi olunur.
- Öğretmen demokratik bir vatandaş olmanın gereklerini öğrencilere sorar. Öğrenciler sadece materyal üzerinden yanıtlar verir. Bunlardan bazıları bireylerin haklara sahip çıkması, etkin ve sorumlu, sosyal adalet yanlısı olmasıdır.
- Materyal, dersin giriş bölümü ve gelişme bölümünün bir kısmında kullanılarak, dikkat çekme ve güdüleme noktasında katkıda bulunur.

Materyal 22

Kazanım:

Demokratik bir vatandaş olmanın gereklerini örneklerle açıklar.

Malzemeler:

- Farklı renklerde elışı kâğıtları
- Renkli kartonlar, koli, mukavva
- Makas ve maket bıçağı gibi kesici aletler
- Yapıştırıcı
- Renkli kalemler

Materyalin yapılışı:

- Mukavvanın zemini 35 x 50 olarak renkli elışı kâğıdıyla kaplanır.
- Koli, renkli elışı kâğıdıyla kaplanır.
- Mukavva kolinin zeminine dikey olarak yapıştırılır.
- Dioramanın arkasına, sağına ve soluna Atatürk, dernek, okul, el ele tutuşan çocuklar ve kadın erkek eşitliğini sembolize eden görseller eklenir.
- Elinde üzeri yazılı olmayan pankartlar olan insan figürleri zemine yapıştırılır.
- Farklı milletlere ait el ele tutuşan çocuk figürleri zeminin orta kısmına yapıştırılır.
- Kürsü, oy sandığı gibi demokrasinin olmazsa olmazlar da yapılarak zemine yapıştırılır.

Materyalin kullanılışı:

- Materyal, öğrenciler tarafından incelenir, ellerinde boş pankartların olduğu insanları ve bazı kurumları görecektir. Öğretmen bu pankartların üzerindeki yazıların kendileri tarafından doldurulacağı ifade edilir.
- Demokratik vatandaş olmanın gerekleri nelerdir sorusu yöneltilek beyin fırtınası tekniği yaptırılır. Yanıtlar alındıktan, değerlendirme yapıldıktan sonra öğrenciler uygun kavramları pankart ve kurumların üzerine yazacaklardır. Ardından öğrencilerin farklı örnekler vermesiyle konunun işlenişi devam eder.

Materyal 23

Kazanım:

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kendi konumuna uygun sorumluluklar üstlenir.

Malzemeler:

- 1 adet lamba koruyucu
- 5 adet keçeli kalem
- 1 adet 100 watt'lık ampul
- 1 adet yoğurt kovası
- 1 adet ampul duyu
- Elektrik kablosu
- Elektrik bandı
- 1 adet laminant tahta
- Sıvı yapıştırıcı

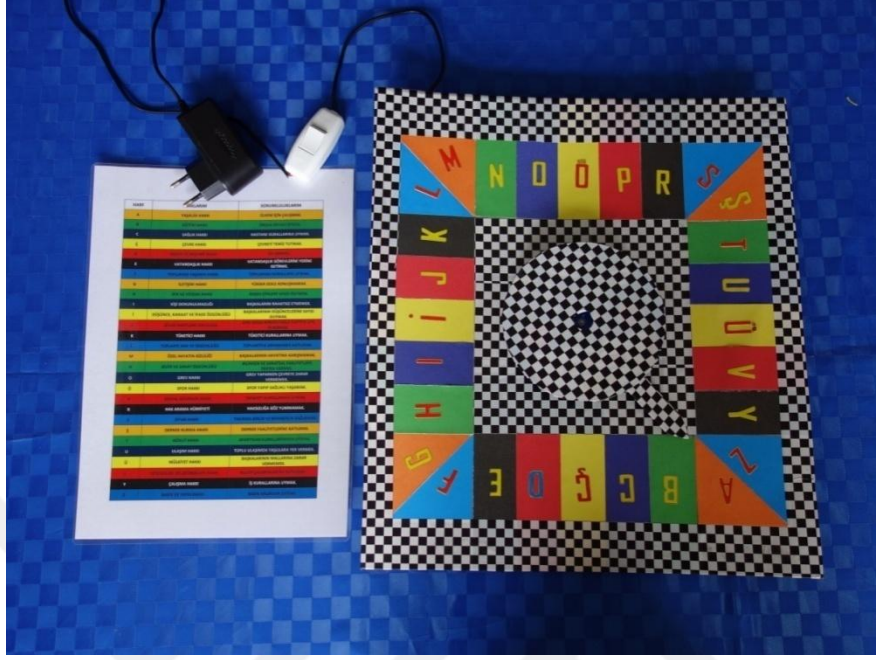
Materyalin yapılışı:

- Ampul koruyucu üzerine kurşun kalemle dünya haritası çizilir.
- Çizilen harita ülkelerinde ülke sınırları çizilir.
- Araştırma yapılan kaynakta belirtilen veriler kullanılarak toplumsal cinsiyet eşitliği küre üzerinde keçeli kalemlerle renklendirilir.
- Yoğurt kovası ortadan ikiye ayrıldıktan sonra etrafı bantla kaplanır.

- Duy bantlanır ve yoğurt kovaşına yerleştirilir.
- Küre, yoğurt kovaşının üstüne monte edilir.
- Lejant hazırlanır.
- Küre ve lejant laminant üzerine sabitlenir.

Materyalin kullanılışı:

- Materyal öğrencilere gösterilir ve yüzeysel olarak incelettirilir.
- Dersin kazanımı öğrencilere söylenir.
- İlk olarak toplumsal cinsiyet kavramının, cinsiyetçi kalıpları besleyen fikir ve uygulamaların ne olduğu üzerine konuşulur.
- Materyal daha derinlemesine inceletilir. Bu materyal sayesinde toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında farklı ülkelerin durumunun rahatlıkla görülebileceği ve kavranabileceği ifade edilir.
- Farklı ülkeler ve Türkiye toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması noktasında karşılaştırılır.
- Olumlu ve başarılı grafik çizen ülkelerde devlet ve vatandaşların yerine getirdiği sorumluluklar hakkında fikirler ifade edilir.
- Son olarak öğrencilerden toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kendi konumuna uygun sorumlulukları belirlemeleri istenir.

Materyal 24

Kazanım:

Hak, özgürlük ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi fark eder.

Materyal yirmi sekiz tane hak ve sorumlulukları bildiren cümleleri içermektedir. Öğrencinin oyun yoluyla başlıca hak, sorumluluk ve bunlar arasındaki ilişkileri kavramasını amaçlar. Hakları korumanın önemini açıklar ve sorumluluklarını evde, okulda ve sosyal çevresinde yerine getirir.

Malzemeler:

- Mukavva
- Renkli fon kartonları
- Yapılanlı kağıt
- Harfli stickers
- Elektrik anahtarı
- Oyuncak araba motoru
- Yapıştırıcı
- CD
- Damacana ve kavanoz kapağı
- Bozuk veya eski şarj cihazı
- PVC kaplı tablo

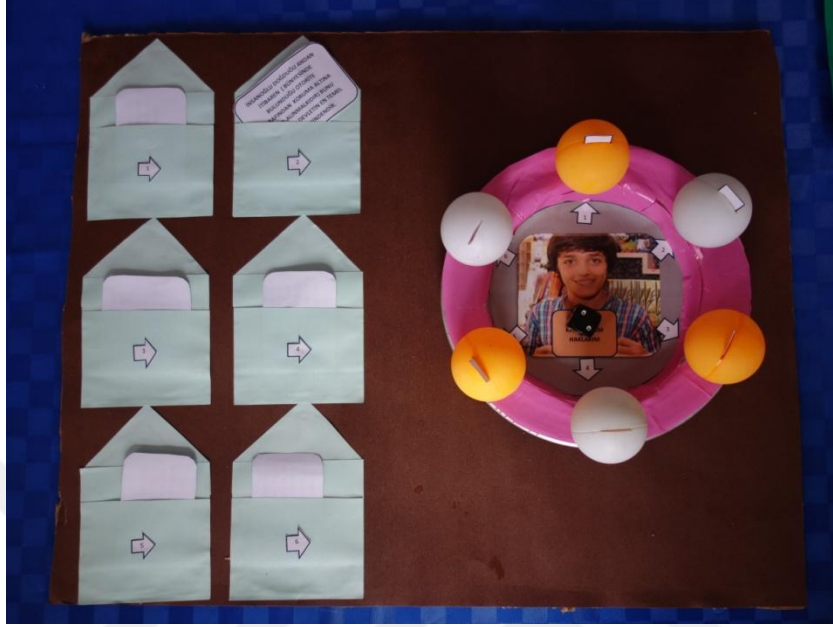
Materyalin yapılışı:

- Mukavva üzerine belirli ölçülere göre 28 adet renkli fon karton kesilip yapıştırılır.
- Mukavvanın tam ortası delinir ve motor şarj cihazına bağlanır.
- Şarj cihazına elektrik anahtarı bağlanır.
- Mukavvanın kenarları ve orta kısmı yapışkanlı kağıt ile kaplanır.
- Motorun ucuna kapak takılır ve kapağın üstüne CD yapıştırılır.
- CD yapışkanlı kağıt ile kaplanır.
- Ok yapılır ve CD'ye yapıştırılır.
- Mukavvanın alt tarafının tam ortasına kapak yapıştırılır.
- Harfler fon kartonun üzerlerine yapıştırılır.
- 28 hak, özgürlük ve sorumluluk birbirleriyle bağlantılı olacak şekilde belirlenir.
- Belirlenen hak, özgürlük ve sorumluluklar Microsoft Word programında tablo haline getirilir. Daha sonra çıktısı alınarak PVC yaptırılır.

Materyalin kullanılışı:

- Öğretmen hak, özgürlük, sorumluluk gibi dersin konusuna ilişkin kavramları verir. Bunlar arasındaki ilişkinin kurulabilmesi için hazırlanan oyun niteliğindeki materyal kullanılır.
- Materyalin elektrikle bağlantısı sağlanır.
- Her bir öğrenciden elektrik anahtarını açıp iki saniye sonra kapatması istenir.
- Okun durduğu her harfin tabloda bir karşılığı olduğu belirtilir.
- Öğrenci, hakkı; arkadaşları ise bu hakka karşılık gelen sorumluluğu söyler.

Hak özgürlük ve sorumluluk

Materyal 25

Kazanım:

İnsan haklarının ve özgürlüklerinin herkes için doğuştan ve vazgeçilmez olduğunu kavrar.

Malzemeler:

- 1 adet tabak
- 6 adet pinpon topu
- Mukavva
- Elişi kağıdı
- Mukavva
- Zar

Materyalin yapılışı:

- Zemini oluşturmak için mukavva kullanılır. Mukavva, tercihen kahverengi elışı kâğıdı ile kaplanır.
- Pinpon toplarına küçük kâğıtlar sığacak şekilde delikler açılır.
- Her bir kâğıt parçasına doğuştan kazanılan temel hakların biri yazılır.
- Hazırlanan toplar tabağın uç kısımlarına yapıştırılır.
- Topları işaret eden oklar yapılır ve numaralandırılır.
- Konu ile ilgili görsel tabağın zeminine yapıştırılır.
- 6 küçük zarflar hazırlanarak mukavvanın sol kısmına yapıştırılır.
- Her bir zarf numaralandırılır.
- Zarfların içerisinde temel haklarla ilgili kısa ve açıklayıcı bilgiler eklenir.

Materyal 26

Kazanım:

Hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği durumlara ilişkin demokratik çözüm önerileri geliştirir.

Malzemeler:

- Çiçek demetlemek için kullanılan kağıt kaplıklar
- Kurutulmuş ince kamış
- Kurutulmuş ot
- Renkli kartonlar
- Yapıştırıcı
- Makas, delgeç, Maket bıçağı gibi kesici aletler
- Fotoğraflar

Materyalin Yapılışı:

- Sokak, yol, hastane, tekel büfeler, trafik, park, bahçe gibi birçok yer gezilerek insan hakları ihlalleri makine ile fotoğraflanır.
- Albüm kapağını hazırlamak için istenilen renkte karton 20 cm x 32 cm olacak şekilde kesilir.
- Kesilenler, çiçek demetlemede kullanılan daha sert yapıdaki kartona yapıştırılır.
- Renkli kartonlardan 19 cm x 29 cmlik albüm sayfaları oluşturulur.
- Hepsinin kenarlarına delgeç ile delikler açılır.
- Fotoğraflar sayfalara yapıştırılır.
- İnce kamışlar ve ip yerine kullanılacak kurumuş otlar yardımıyla kapak ve

sayfalar birleştirilir.

Materyalin Kullanışı:

- Öğretmen derse girer. Tasarlanan materyali göstererek, çevresinde insan hakları ve özgürlükleri ihlalleriyle karşılaştığı anları fotoğrafladığını ve hazırladığı albümü kendilerine incelemek istediğini belirterek dikkat çeker. Ardından topluma ve devlete düşen görevler göz önünde bulundurularak bu ihlallere yönelik demokratik çözüm önerileri getirileceği belirtilir.
- Hazırlanan üç albüm önceden beşer kişiden oluşan gruplara dağıtılır.
- Gruplar albümü inceleyer ve fotoğraflardaki problem durumlarına ilişkin kısa notlar alır ve sınıfta tartışılır.
- Tartışma sırasında öğretmen öğrencilere:
 - Siz de yakın çevrenizde hak ve özgürlüklerin ihlaline şahit oldunuz mu?
 - Hak ve özgürlük ihlali ne gibi sorunlara yol açar?gibi sorular yönelterek öğrenciye rehberlik eder.
- Öğretmen, öğrencilerden hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği durumlara ilişkin demokratik çözüm önerileri getirmelerini ister.

Öğrencilerden dilekçe verme, kamuoyu oluşturma, ilgili mercilere başvurma gibi öneriler getirmeleri beklenmektedir.

- Değerlendirme bölümünde gruplardan demokratik çözüm önerilerine ilişkin bir slogan bulup post-it kâğıtlara yazmaları ve albümün boş sayfalarına yapıştırmaları istenir.
- Öğretmen sloganları okuyup dönüt verdikten sonra dersi bitirir.

Materyal 27

Kazanım:

Karar verme süreçlerinin önemini bilir ve kendi konumuna uygun sorumluluklar üstlenir.

Karar verme becerileri 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde doğrudan verilecek beceriler arasında yer almaktadır. Karar verme Herdemtaze (2000)'nin belirttiği gibi birden fazla seçenek içerisinde birini seçip yaşanan sıkıntıyı giderici bir yöneliştir. Karar verme hem seçim yapmayı hem de sorumluluk almayı içermektedir. İşte bu materyal ile doğal öğrenciye çevre hakkında karar verebilme ve sorumluluk üstlenme gibi becerilerin kazandırılması beklenmektedir.

Malzemeler:

- 2 adet 20 x 30 cm koli
- Yapıştırıcı
- 2 adet gökyüzü temalı görsel
- Duvar yosunu
- 1 adet oyuncak gemi ve kayık
- Plastik hayvan figürlü oyuncaklar
- Saç jölesi
- Toprak, ağaç dalları
- Çeşitli renkte karton ve elişî kağıtları
- Yapay çiçekler

- Oyun hamuru

Materyalin Yapılışı

- 20 x 30 cm kolilerin üst ve ön kısımlarına uygun görünüm verilir.
- İki koli zımba ile tutturulur. Sağlam olması açısından aralarına yapıştırıcı sürülebilir.
- Cennet ismi verilen bölümün yer aldığı kutuya gökyüzü temalı fotoğraflar yapıştırılır.
- Materyalin sol köşesine mavi ve beyaz hamur üstüne jöle eklenerek deniz yapılır. Kalan bütün yerlere duvar yosunu yerleştirilir.
- Çam ağaçları, yapay çiçekler, hayvan figürleri, çitler ve gemi uygun yerlere konularak cennet kısmı tamamlanmış olur.
- Cehennem ismi verilen bölüm için kullanılacak kutuya gün batımı fotoğrafı yapıştırılır.
- Zemine çamur koyulur ve kurutulmaya bekletilir.
- Kurumuş ağaç dalları, fabrika maketi ve yerlere atılan çöpler ve hayvanlar yerleştirilerek bu bölüm de tamamlanmış olur.

Materyalin Kullanışı:

- Öğretmen materyal ile sınıfa girer. Materyalin önce cennet adı verilen yüzü gösterilir. Daha sonra cehennem bölümü gösterilir.
- Bu dersin sonunda nasıl bir çevrede yaşamak istendiğine karar verileceği ve bu karar sonucunda üstümüze düşen sorunlukların belirleneceği belirtilir.
- Karar verme süreçlerinin 7. Sınıf sosyal bilgiler dersinde gerçekleştirildiği, izlenmesi gereken adımların öğrenildiği hatırlatmasında bulunulur.
- Öğretmen bu adımları tahtaya yazar (İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6. ve 7. Sınıf Öğretim Programı):

Etkili karar verebilmek için izlenmesi gereken adımlar

1. Adım	Hakkında karar vermeniz gereken konuyu belirleyin.
2. Adım	Karardan beklediğiniz sonucu belirleyin
3. Adım	Konu ile ilgili bilgi toplayın.
4. Adım	Yapılabilecek bütün tercihleri belirleyin.
5. Adım	Belirlediğiniz tercihlerin olumlu ve olumsuz yanlarını belirleyin.
6. Adım	Kararı verin.

- Öğretmen öğrencilere: “Siz nasıl bir çevrede yaşamak istersiniz?” sorusunu yöneltmek ilk adım atılmış olur.
- Mevcut seçeneklerden duruma en uygun olanı seçmek durumunda olan öğrenciler, karardan bekledikleri sonuçları belirler.
- Konu ile ilgili bilgileri önceden toplayan öğrenciler, sınıfta incelemeye başlarlar. Bu sırada öğrenciler birbirine soru sorabilir, bilgi alışverişinde bulunabilir, varsa internetten yararlanabilir.
- Yapılabilecek bütün tercihler sıralanır ve olumlu ve olumsuz sonuçları belirlenir.
- Öğrenci kendisi için neyin önemli olduğunu belirledikten, bilgi topladıktan ve seçenekleri sıraladıktan sonra kararını verir. Aldığı kararı ve üstüne düşen sorumlulukları sınıfta arkadaşlarıyla paylaşarak sınıfça bir değerlendirme yapılır.

Materyal 28

Kazanım:

Devletin vatandaşlarına karşı görev ve sorumluluklarına örnekler verir.

Malzemeler:

- Mukavva
- Renkli fon karton ve elışı kağıtları
- Yapıştırıcı
- Oyuncak asker ve tank
- Raptiye
- Ayakkabı kutusu
- Bilgisayar çıktıları
- Kibrit
- Oyun hamuru
- Bayrak stickers
- Renkli bant
- Zımba
- Yapışkanlı kâğıt
- Çam ağacı

Materyalin yapılışı:

- Plan çizilir ve bu plana göre kartonlar kesilir.
- Ayakkabı kutusunun iç tarafı renkli fon kartonlar ile yapıştırılarak çeşitli kurumlar oluşturulur ve üzerlerine konuyla ilgili yazılı ve yazısız bilgisayar çıktıları yapıştırılır. Kapıların önüne polis aracı, ambulans, araba gibi üç boyutlu araçlar yapılıp zemine yapıştırılır.
- Ayakkabı kutusunun dışına yol, demiryolu, kaldırım, araba vb. şeyler yapılır.
- Bunların hemen önünde ise turuncu elışı kâğıtlarıyla kaplanmış, sınır kapısını temsilen eden bir görsel yapılır ve yapıştırılır.
- Kapının gerisine savaş alanı oluşturulur. Bu alanın etrafına oyun hamuru yardımıyla ağaç dikilir.
- Savaş alanının ortasına iki değerli şeyi içinde barındıran kutular yapılır ve siyah karton ile kaplanır.
- Kutunun çevresine maket askerler yerleştirilir.

Materyalin kullanılışı:

- Materyal dersin giriş bölümünde dikkat çekici bir unsur olarak kullanılır.
- Öğrencileri dersin konu ve kazanımından haberdar eder.
- Devletin vatandaşlarına karşı görev ve sorumlulukları olduğu ifade edilir ve öğrencilerden bunlara örnek vermesi istenir.
- Öğrenciler dioramayı inceledikten sonra devletin eğitim, sağlık, sosyal ve güvenlik anlamda vatandaşına karşı sorumlulukları olduğunu örneklerle ifade eder.
- Devletin ayrıca hak ve özgürlüklerin koruyuculuğunu üstlenmesinin gerekliliği üzerinde konuşulur.
- Örnekler verilirken öğrencilerin yaşantılarına ve karşılaştığı sorunlara da değinmesi sağlanır.
- Materyalin üzerinde bulunan iki siyah kutunun içinde yer alan önemli iki şeyin ne olduğu sorulur. Yanıtlar: “vatanın bütünlüğü”, “milletin bağımsızlığı”dır. Burada disiplinler arası ilişkilendirme yapılır. Bahsi geçen bu kavramlara nerede rastladıkları, bu kavramların geçtiği tarihi cümlenin ne olduğu ve hangi dönemde geçtiği sorulur. Yanıt: Amasya Genelgesi, 22 Haziran 1919, *Vatanın bütünlüğü milletin bağımsızlığı tehlikededir*. Milli Mücadele Dönemi
- Son olarak öğrencilerden “ideal devlet”lerini yazıya dökmeleri istenir.

EK-2

MATERYAL DEĞERLENDİRME RUBRİĞİ

Materyal Değerlendirme Rubriği						
Kriterler	Başarı düzeyi					Puan
	1	2	3	4	5	
Kazanıma uygunluk (2)						
Doğruluk ve geçerlik						
Güdülemeyi sağlaması						
Teknik yeterlilik						
Tasarım ilkelerine uygunluk (2)						
Basitlik ve açıklık						
Kullanım kılavuzu olması						
Kullanım kolaylığı						
Dayanıklılık						
Geliştirilebilirlik						
Toplam						

EK-3

SÜREÇ DEĞERLENDİRME RUBRİĞİ

Süreç Değerlendirme Rubriği					
Kriterler	Başarı düzeyi				Puan
	1	2	3	4	
Derse devamlılık					
İlgi ve istek					
Malzeme temini					
Düzenli çalışma					
Grup işbirliği					
Toplam					

EK-4

Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi A.B.D. yüksek lisans tezi olarak hazırlayacağım “İnsan Hakları Eğitiminde Materyal Geliştirme Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma” konulu araştırma herhangi bir risk taşımamakta ve araştırma sorularının cevaplanmasında veri toplama aracı olarak görüşme kullanılacaktır. Çalışma için vermiş olduğunuz bilgilerin veya cevapların kullanımında kimlik bilgileri saklı tutulacaktır.

- 1) İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan bu ÖTMG dersi nasıldı? Uygulamaya yönelik görüşleriniz nelerdir?
- 2) İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan bu ÖTMG dersinde karşılaştığınız problemler nelerdir?
- 3) İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde materyal geliştirmek üzere kurgulanan bu ÖTMG dersi size neler kazandırdı?

İnsan hakları eğitiminde materyal geliştirme

27 Aralık 2013
09.00 - 17.00

Marmara
Üniversitesi Atatürk
Eğitim Fakültesi
Atatürk Kültür
Sanat Merkezi

İnsan hakları eğitimi herkeste, örgün eğitim kapsamında ise öğrencilerde insan haklarına saygı ile bu hakları koruma ve yararlanma bilinci geliştirmek ve etkin bir vatandaşlık kültürü yaratmak amacıyla uygun içerik, materyal ve yöntemlerle verilen eğitimidir.

Bu eğitimin amacına ulaşılması açısından öğretim ortamlarında kullanılan materyaller büyük öneme sahiptir.

Dolayısıyla bu sergi ilköğretim seviyesindeki öğrencilere verilecek olan insan hakları eğitiminde geliştirilebilecek

materyallere dair öğretmen adaylarına bir örnek teşkil edecektir.

3. Sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğretmen adaylarının bir dönem boyunca tasarladığı materyal sergisine katılımınız bizleri sevindirecek ve gurur verecektir.

Doç. Dr. Ali YILMAZ

Yrd. Doç. Dr. Gül TUNCEL

Uzm. Öğrt. Ümran YILDIRIM